

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav českých dějin

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

"Tvrký oříšek zapomenuté skutečnosti".
Fikce a realita starších českých dějin v pražských
pověstech Popelky Biliánové.

*"Forgotten Reality: A Hard Nut to Crack". Fiction and
Reality of Early Czech History in the Old Prague Legends by
Popelka Biliánová.*

Autor: Helena Chalupová

Libkovice pod Řípem 86, Roudnice nad Labem, 413 01

Obor: Historie

Typ studia: prezenční

Vedoucí bakalářské práce: doc. Mgr. Marie Šedivá Koldinská, Ph.D.

Rok: 2013

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně s použitím pramenů, odborné literatury a internetových zdrojů uvedených v seznamu použité literatury, který je součástí této práce. Tištěná verze této práce se shoduje s elektronickou verzí. Tato práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 30. 7. 2013

Helena Chalupová

Poděkování:

Na tomto místě bych velmi ráda poděkovala své vedoucí doc. Mgr. Marii Koldinské, Ph.D. a PhDr. Petru Janečkovi, Ph.D., kteří mi se vstřícností a ochotou pomáhali se psaním této práce.

Poděkovat musím také všem milým přátelům, kteří mé psaní této práce podpořili pomocí, radou i podporou, zejména tedy Janě Lukavské, Františku Išovi, Zdeňkovi Vaškovi, Ondřeji Podavkovi, Markétě Novotné, Vojtěchu Kesslerovi, Jakubovi Izdnému a mnoha jiným.

Bibliografický záznam:

CHALUPOVÁ, Helena: *"Tvrký oříšek zapomenuté skutečnosti". Fikce a realita starších českých dějin v pražských pověstech Popelky Biliánové*. 72 stran. Praha: Karlova Univerzita, Filozofická fakulta, 2013. Vedoucí práce: doc. Mgr. Marie Šedivá Koldinská, Ph.D.

Anotace:

Bakalářská práce se zabývá historickými reáliemi obsaženými v pražských pověstech, jež písemně fixovala spisovatelka Popelka Biliánová (vl. jm. Marie Biliánová, roz. Popelková). Cílem je ve vybraných pověstech identifikovat otisk konkrétních historických událostí, sledovat vývoj daného syžetu v průběhu doby a formulovat závěry o dobovém myšlení, které se odrazilo ve výsledném textu pověstí. Součástí pramenné analýzy jsou i pověsti obsahující transcendentní prvky, zejména revenantské.

Klíčová slova:

Popelka Biliánová, pověst, pověsti, Praha, pražský, pražské, Josef Svátek, Julius Košnář, Adolf Wenig, Karel Chalupa, revenanti

Annotation:

This Bachelor's thesis aims to reconstruct the historical realities contained in the old Prague legends, which were written down by the writer Popelka Biliánová (legal name Marie Biliánová, born as Popelková). Bachelor's thesis identifies the specific imprint of historical events on selected tales, monitors the development of the plot throughout times and conclusions about contemporary thinking which is reflected in the final text of old legends. The analysis of the primary sources contains old legends with transcendental elements, especially revenants.

Keywords:

Popelka Biliánová, legend, legends, Prague, Josef Svátek, Julius Košnář, Adolf Wenig, Karel Chalupa, revenants

„Říkám milých, protože jsem řekl pražských a protože je nám milé všecko, co je kusem tohoto krásného města, nejkrásnějšího města na zeměkouli a v nejbližším vesmíru. Jistě aspoň pro naše srdce.“

(František Langer)

„Divná věc: z lidu zmizí celek skutečnosti a vyloupený z této pravdy oříšek přemílá pokolení za pokolením a za báj a smyšlenku vyhlásí tvrdý oříšek zapomenuté skutečnosti.“

(Popelka Biliánová)

„Z historie se staly pohádky. Z pohádek pindy starých babek.“

(Neznámý autor)

Obsah

Obsah.....	6
Úvod.....	8
Předmluva.....	8
Počáteční pramenná základna a literatura	8
Dosavadní bádání problematiky.....	9
Metodika práce.....	10
1.1 Vymezení.....	11
1.2 Klasifikace.....	12
1.3 Vývoj nahlížení na pověst.....	16
1.4 Příklady: Anekdotičnost (Fryné).....	16
1.5 Příklady: Fiktivnost (Papežka Jana).....	17
1.6 Příklady: Legendárnost (Jan Nepomucký).....	18
1.7 Příklady: Nedokončenost (Mnichova skála versus Robert Blum).....	19
1. 8 Příklady: Pohádkovost (Krabat).....	19
1. 9 Příklady: Proměnlivost (Bezhlavý premonstrát).....	20
2. Praha.....	22
2. 1 Toponyma.....	22
2. 2 Územní rozvoj na přelomu 19. a 20. stol.....	23
2. 3 Kulturní obraz Prahy pohledem Čecha a cizince.....	24
3. Osobnost Popelky Biliánové	26
3. 1 Život	26
3. 2 Práce a tvůrčí činnost	27
4. Pražské pověsti Popelky Biliánové	30
5. Další sběratelé a autoři pražských pověstí.....	33
5. 1 Clemens rytíř von Weythrother (1809 – 1876).....	33
5. 2 Josef Virgil Grohmann (1831 - 1919).....	33
5. 3 Jan Neruda (1834 – 1891)	33
5. 4 Josef Svátek (1835 - 1897).....	34
5. 5 August Sedláček (1843 - 1926)	34
5. 6 Alois Jirásek (1851 – 1930).....	34
5. 7 Karel Chalupa (1864 - 1904).....	34

5. 8 Adolf Wenig (1874 – 1940)	34
5. 9 Václav Vratislav Tomek (1868 – 1933)	35
5. 10 Julius Košnář (1862 – 1934).....	35
5. 11 Cyril Merhout (1881 – 1955)	35
6. Látky pověstí doložené v pramenech	36
6. 1 Malá pečeť vyšehradské kapituly	36
6. 2 Zakletá dcera purkmistra Šverhamra.....	39
6. 3 Čertův sloup	44
6. 4 Libušina lázeň.....	48
7. Motivace pověstí doložitelná v pramenech	49
7.1 Noční průvody u sv. Máří.....	49
7.2 Zvoník v kostele sv. Jana na Zábradlí	52
7.3 Vidění na Staroměstské mostecké věži	53
7.4 Morový mnich v Emauzích	55
7.5 Kapky sv. Anežky	57
7. 6 Poklad na hřbitově.....	58
7.7 Pořezaný obraz	61
8. Pověsti o kněžích a zrušených církevních stavbách	63
8. 1 Tajemný kazatel.....	63
8. 2 V kostele sv. Jana na Zábradlí.....	63
8. 3 U sv. Jana na Prádle	64
8. 4 Průvod dětí u sv. Mikuláše	65
8. 5 Zrušené církevní stavby.....	65
Závěr.....	67
Bibliografie.....	69
Přílohy	78

Úvod

Předmluva

Ve své bakalářské práci jsem se rozhodla věnovat problematice studia historicity pověstí, kterému byla dosud historiky věnována jen malá pozornost. Domnívám se, že pověsti jsou z historického hlediska zajímavým tématem, nicméně historická věda doposud pouze citovala jako kuriozitu, popř. se tomuto tématu věnuje okrajově. Pověstem je proto doposud v českém prostředí věnováno jen omezené množství historických studií. Cílem mé práce je rekonstrukce historických reálií obsažených v pražských pověstech Popelky Biliánové.

Počáteční pramenná základna a literatura

Základní pramen pro mne představuje dvoudílná sbírka *Z tajů pražských pověstí*, která vyšla v letech 1904 – 1905. Další vydání pod stejným názvem začal připravovat teprve roku 1941 František Páta, knižní výbor pověstí však kvůli okupaci vyšel teprve roku 1946. Toto vydání zahrnuje pověsti z hlavních pražských čtvrtí, editor vynechal pověsti z Vyšehradu. Potřetí vyšly pověsti Biliánové roku 1995 pod názvem *Pražské pověsti* (toto vydání se drží Pátovy edice z roku 1946) a samostatně vychází *Pověsti vyšehradské* roku 2006. Obě první vydání jsou však kvůli nízkému počtu svazků, které vyšly, pro čtenáře nedostupné. Fotokopii prvního vydání má ve svých sbírkách Národní knihovna v Praze, bohužel ale nezahrnuje všechny syžety pověstí, jak jsem zjistila komparací svazku fotokopii s Pátovým vydáním. Vzhledem k tomu jsem se proto rozhodla používat třetí vydání z roku 1995, které obsahově koresponduje s vydáním druhým a je snáze dostupné.

Dalším pramenem bude pozůstalost Popelky Biliánové, uložená jednak v Literárním archivu Památníku národního písemnictví (pracoviště Staré Hrady u Libáně; fond Biliánová Popelka), jednak v SOKA Beroun (fond Biliánová Popelka). Pozůstalost je nezpracovaná a neinventarizovaná.

Užitečnými vybranými prameny jsou sbírky pověstí současníků Popelky Biliánové: Josefa Svátka, Augusta Sedláčka, Aloise Jiráska, Karla Chalupy a Julia Košnáře, vydané v knižních publikacích.¹ Tyto prameny budou sloužit ke komparaci jednotlivých podání, jež zachytila Popelka Biliánová a autoři těchto sbírek pražských pověstí. Nedocenitelný je soubor textů, vydaný v knize *Město vidím veliké*, který zahrnuje mnoho textů z různých období od středověku do současnosti, věnovaných Praze.

Třetí typ pramenů představují vydané středověké a raně novověké kroniky, např. Kosmova kronika, Pokračovatelé Kosmovy, Kroniky doby Karla IV., Kronika Václava Hájka z Libočan, *Poselkyně starých příběhův českých* Františka Beckovského, atd. Toto jsou základní díla, z kterých budu ze začátku vycházet.

Sekundární literaturou budou knihy literárních historiků Karla Krejčího, věnujících se Praze. Mám na mysli zejména publikace *Praha legend a skutečnosti* a *Magická Praha*. Dále pak spisy autorů 19. stol., zejména historiků, u nichž předpokládám, že by se danou problematikou mohli zabývat. V tomto ohledu jsou pro mě vodítkem odkazy na literaturu, jež někdy Biliánová u svých podání uvádí. Jedná se zejména o odborné spisy Zikmunda

¹ Podrobněji viz pátá kapitola.

Wintera, Čeňka Zírta, Václava Vladivoje Tomka. Další sekundární literaturou budou spisy komentující to které dějinné období, jež budou vybrané pověsti tematizovat.

Dosavadní bádání problematiky

Pověstmi jako takovými se v Česku dosud aktivně zabývá pouze folkloristika. Historická věda se dosud omezovala na výzkum tzv. starých pověstí českých, jež bývají považovány za pověsti státotvorné. Tomuto se např. věnoval Dušan Třeštík, který však známé české pověsti o Libuši, Přemyslovi, apod. porovnává s analogickými indoevropskými mýty.² Stejně téma se pokoušel zkoumat Vladimír Karbusický.³ Problematice studia historické paměti⁴ se věnoval např. Eduard Maur. Od téhož autora pochází studie věnované utváření kainovského mýtu⁵, v jiné Maur analyzuje vznik tradice o Jakubu Kubatovi v jižních Čechách.⁶ Inspirativní je též Maurova práce věnovaná vývoji historické paměti Čechů a Moravanů, spjaté s horami.⁷ Dále je třeba zmínit Petra Čorneje a jeho analýzu husitských kronik, v níž se zabývá historicko-sociálními kořeny husitských tradic, přičemž jeho prameny jsou mimo jiné historické a místní pověsti, tradované v kronikách.⁸ V novější době se pověstmi zabýval Adam Votruba, který studoval středoevropské pověsti o zbojnicích a loupežnících.⁹ Ze zahraničních vědců se této problematice částečně věnuje Peter Burke.¹⁰

Pražským pověstem byla na poli folkloristiky i historické vědy také doposud věnována pouze malá pozornost. Výjimku představuje studie Augusta Sedláčka o českých historických pověstech, ta však rozebírá pověsti z celého území Čech a Moravy, pověstmi z Prahy se Sedláček zabývá minimálně.¹¹ Největší pozornost pověstem o Praze dosud věnoval folklorista Miloš J. Pulec, který o tomto tématu napsal několik studií, v nich analyzuje např. pověsti z Podskalí a Vyšehradu „život“ pražských pověstí v současnosti a dále např. komparuje pověsti Prahy a Krakova.¹²

² TŘEŠTÍK, D.: Mýty kmene Čechů: (7. -10. století) : tři studie ke "starým pověstem českým". 1. vydání. Praha: Lidové noviny, 2003.

³ KARBUSICKÝ, V.: Báje, mýty, dějiny. Nejstarší české pověsti v kontextu evropské kultury. 1. vydání. Praha: Mladá fronta, 1995.

KARBUSICKÝ, V.: Nejstarší pověsti české: fantazie - domněnky - fakta. 2. vydání. Praha: Mladá fronta, 1967.

⁴ MAUR, E.: Historical Memory at the Time of Peasant Rebellions and Rebellng Yeomen in Historical Memory. Prager wirtschafts- und sozialhistorische Mitteilungen 2009, sv. 10. 1. vydání. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy 2009, str. 143-165.

⁵ MAUR, E.: Kozina a Lomikar. 1. vydání. Praha: Melantrich, 1989. (Slovo k historii č. 20.)

⁶ MAUR, E.: Kubata dal hlavu za blata. Historie a paměť. IN: Dagmar Hájková, Luboš Velek a kol.: Historik nad šachovnicí dějin: k pětasedmdesátinám Jana Galandauera. 1. vydání. Praha: Masarykův ústav a Archiv AV ČR: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy 2011, str. 41-55.

⁷ MAUR, E.: Paměť hor. Šumava – Říp-Blaník-Hostýn-Radhošť. 1. vydání. Praha: Havran, 2006.

⁸ ČORNEJ, P.: Tajemství českých kronik: cesty ke kořenům husitské tradice. 2. vydání, v Pasece 1. Praha/Litomyšl: Paseka, 2003.

⁹ VOTRUBA, A.: Pravda u zbojníka. Zbojnictví a loupežnictví ve střední Evropě. 1. vydání. Praha: Scriptorium, 2010.

¹⁰ BURKE, P.: Lidová kultura v raně novověké Evropě. 1. vydání. Praha: Argo, 2005.

¹¹ SEDLÁČEK, A.: Historické pověsti lidu českého. 5. vydání, v Melantrichu 1. Praha: Melantrich, 1998.

¹² PULEC, M. J.: Jak žijí pražské pověsti. IN: Český lid 49/1959, s. 49-59.

PULEC, M. J.: Ke sběru místních pověstí z Vyšehradu a Podskalí. (Kapitola z folkloristického průzkumu Prahy.) IN: Český lid 51/1964, s. 139-153.

PULEC, M. J.: Pověsti Prahy a Krakova. IN: Český lid 50/1963, s. 82-91.

Kolekci pověstí Popelky Biliánové se věnoval výše zmíněný Miloš J. Pulec, dále Petr Janeček¹³, problematiku pověstí Podskalí a Vyšehradu zkoumala Johana Pešinová.¹⁴

Metodika práce

Následující práce je rozdělena do osmi kapitol. V první se pokusím vymezit pověst, provést základní klasifikaci, popsat jednotlivé podtypy pověstí a závěrem uvést příklady, jak se jednotlivé pověsti mohly vyvíjet. Ve druhé kapitole chci postihnout z několika různých hledisek místo, kde pověsti, jež Popelka Biliánová zachytila ve své kolekci, vznikaly a utvářely se, Prahu. Třetí kapitola bude věnovaná životu a osobnosti Popelky Biliánové, autorky pověstí. Ve čtvrté kapitole uvedu stručnou charakteristiku kolekce pověstí Popelky Biliánové, v páté kapitole stručně představím další sběratele pražských pověstí. Poté bude následovat praktická analýza jednotlivých pověstí. V kapitole šest se budu věnovat pověstem, jejichž syžety jsou doloženy v historických pramenech a dají se vysledovat do minulosti. V kapitole sedm se budu věnovat pověstem, jejichž motivace je doložitelná v historických pramenech. Kapitola osm se

Postup rozboru jednotlivých pověstí je následující: nejdříve stručné vypsání obsahu pověsti, jak je zachytila Biliánová, poté klasifikace typu pověsti, dále stručně nastíněný historický kontext, ke kterému se pověst tématem vztahuje. Poté bude následovat vývoj, jakým pověst procházela v dílech autorů, jež ji zapisovaly, chronologicky od nejstaršího vysledovaného výskytu do konce 19. stol., v některých případech i s přesahem do 20. stol. Součástí analýzy budou i náhledy historiků a folkloristů na danou pověst, pokud se podaří je dohledat, dále pak varianty podání, jak je zachycují ostatní sběratelé pražských pověstí, a vlastní názor na danou pověst. Pověsti, u kterých bude možno toto vše vysledovat, budou tvořit první skupinu.

Ve druhé skupině se budou nacházet pověsti, u nichž bude možné sledovat hlouběji do minulosti událost, která motivovala jejich vznik.

Třetí skupinu budou představovat pověsti, z nichž bude možno vyvodit závěr o smýšlení pražských lidových vrstev konce 19. stol. a jejich pohledu na dějinnou událost. Pro tento účel jsem zvolila pověsti, které se odehrávají na místech zrušených kostelů a klášterů a jejichž protagonisty většinou bývají kněží-revenanti.

¹³ JANEČEK, P.: Pražské pověsti Popelky Biliánové a jejich folklorní autenticita. IN: Acta Universitatis Carolinae. Philosophica et Historica 1 – Studia Ethnologica, s. 91-106. Viz také JANEČEK, P.: Pražská pověst v 2. polovině 19. stol. Na příkladu sběrů Popelky Biliánové. Praha, 2004. Diplomová práce. Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, Ústav etnologie, vedoucí práce Doc. PhDr. Bohuslav Šalanda, CSc.

¹⁴ PEŠINOVÁ, J.: Pražské pověsti Popelky Biliánové. Praha, 2005. Diplomová práce. Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta, Katedra českého jazyka a literatury, vedoucí práce PhDr. Věra Brožová.

1. Pověst

1.1 Vymezení

Pověstí se rozumí krátké, fantasticky zabarvené vyprávění folklorního původu, jehož základ má reálné kořeny. Jedná se o krátký prozaický žánr, převážně vycházející z orální lidové epiky. Váže se ke konkrétnímu reálnému místu, kraji, historické či pseudohistorické osobnosti nebo události.¹⁵ „Pověst je to, co se povídalo a v řeči lidské nezaniklo, nýbrž šťastnou náhodou se zapsalo, aby bylo potomstvu dochováno. (...) obsahuje v sobě konkrétní vypravování některé příhody, která se sběhla skutečně, která však od prvního zpravodaje neb očitého svědka prošla ústy tisícera lidí a několika pokolení, ztratila přitom všelijaké podrobnosti, které se myslí lidu nelíbily, udržela novou spojitost příběhů a jich příčina ustálila se konečně jako výtvor, který je napůl poezí a napůl vypravováním skutečného příběhu.“¹⁶

Vzhledem ke konkrétnímu udání místa, času a osob se pověst obvykle chápe jako příběh o reálné události. Většinou zachycuje podivuhodné vyprávění, nezřídka s fantastickými a zázračnými motivy. Takový fantastický příběh ale předkládá zároveň s důkazy jeho věrohodnosti – věrohodnost posiluje reálné prostředí, k němuž se příběh váže, dále pak reálně existující osoby, jež v něm vystupují, v neposlední řadě jeho, i když obvykle jen rámcová, historická zakotvenost. V žádném případě se však nejedná o faktický záznam události, vztah pověsti k realitě je mnohem složitější. „Je to zároveň výraz lidových vědomostí o světě, představ o souvislostech věcí a vztahů, pověrečných představ i básnické fantazie.“¹⁷

Základem pověsti může být skutečnost, kolem které postupem času začala pracovat fantazie kolektivu. Důležitý je dále časový odstup od vypravované události, většinou obvykle dvě až tři století.¹⁸ Pověst se může začít utvářet kolem osoby, události, místa nebo i předmětu. Pevnější podobu získává s určitým časovým odstupem, kdy individuální paměť již neruší paměť kolektivní. „Dějinný rámeček je tu vlastně jen proto, aby posluchač neprohlédl hned z kraje hru, neboť báhorkám z dávných časů se uvěří snáz než tomu, co se přičí paměti.“¹⁹

Důležitá je informace o původu pověsti, tj. to, kde a od koho ji pisatel slyšel vyprávět. Tato informace mívá rovněž autentifikační funkci a uvádí se buď na počátku příběhu, či na jeho konci.²⁰ Předpokladem je, že se pověst primárně šíří ústním podáním. Následkem toho se neustále mění, doplňuje, přetváří – podléhá lidské obrazotvornosti.²¹ „Lidová tradice je hodně utilitaristická, uchovává jen to, co vzbudilo její zájem. Zajímá ji hlavně nějaké dějové zrno, nějaký vyprávěcí (epický) prvek, motiv.“²²

¹⁵ MOCNÁ, D. – PETERKA, J. A KOL.: Encyklopedie literárních žánrů. 1. vydání. Praha/Litomyšl, Paseka, 2004, s. 510.

¹⁶ SEDLÁČEK, A.: Historické pověsti lidu českého. 5. vydání, v Melantrichu 1. Praha: Melantrich, 1998, s. 9.

¹⁷ ČESKOSLOVENSKÁ VLASTIVĚDA. Lidová kultura. 1. vydání. Praha: Orbis, 1968, s. 269.

¹⁸ MOCNÁ, D. – PETERKA, J. A KOL.: Encyklopedie literárních žánrů. 1. vydání. Praha/Litomyšl, Paseka 2004, s. 510.

¹⁹ KREJČÍ, K.: Praha legend a skutečností. 2. vydání. Praha: Panorama 1981, s. 5-12.

²⁰ MOCNÁ, D. – PETERKA, J. A KOL.: Encyklopedie literárních žánrů. 1. vydání. Praha/Litomyšl, Paseka 2004, s. 510.

²¹ JANÁČKOVÁ, J. (ed.): Malá knížka o Starých pověstech českých. 1. vydání. Praha: Albatros, 1985, s. 7.

²² KARBUSICKÝ, V.: Nejstarší pověsti české: fantazie - domněnky - fakta. 2. vydání. Praha: Mladá fronta, 1967, s. 16.

Příznačnými pro pověst bývají jednoduchost jejího děje i narace. Příběh se odehrává na jednom místě v krátkém časovém úseku, má jednoduchou zápletku a málo postav. Vyznačuje se prostým stylem, který se podobá spíše stručné zprávě s překvapivým koncem. Na rozdíl od mýtu pověst není nahlížena sakrálně, její vyprávění nemá symbolický význam, naopak význam narace pověsti je zpravidla doslovný. Folklorní historická pověst má podobu holého dějového jádra, někdy dokonce pouze motivu. Zřídka přestoupí rozsah několika odstavců, velmi rychle se vyčerpá.²³

Určité styčné body objevujeme mezi pověstí a pohádkou. Na našem území však mají pověsti starší literární tradici než pohádky. Pověst oproti pohádce odlišuje reálný a imaginární svět. V pověsti se sice, stejně jako v pohádce, objevují fantasmata, ta však vyjadřují jen dočasné vybočení z fyzikální reality, nežádka se snaží realitu vysvětlit (tajemné kameny na Vyšehrad donesl čert). Někdy jsou však sama vysvětlena jako reálný projev (z lípy se ozýval zpěv proto, že v její dutině pronásledovaný nekatolík tajně opisoval Bibli a přitom si prozpěvoval). Pověst se od pohádky odlišuje mnohem jednodušším jazykem a kompozicí. Zpravidla nepoužívá stereotypní formule, dobro obvykle nevítězí nad zlem. Pokud se nejedná o pověsti o dobrých panovnících, svého protagonistu pověst nelíčí zidealizovaně. Na rozdíl od pohádky se pověst pokouší věci vysvětlit a pochopit. Vypravěč pověsti do příběhu nahlíží zvenčí.

Syžety pověstí jsou etnicky a krajově specifické. Zároveň však patří k mezinárodnímu vypravěčskému fondu. „Obdobné syžety se transformují pro narace o událostech a osobnostech různých zemí a dob (např. pověst o ideálním panovníkovi se u nás postupně týkala Václava IV., imaginárního lidového krále Ječmínka, a posléze Josefa II., v Uhrách byly tytéž motivy spojovány s osobou krále Matyáše Korvína).²⁴

Pověst nicméně *„nemůže být směrodatným pramenem pro dobu, o níž vypráví, ale především pro dobu, která ji vytvořila a která jí věřila.“*²⁵

1.2 Klasifikace

Zavést funkční roztřídění pověstí je nesmírně obtížné zejména proto, že tematicky navzájem splývají. Např. pověst o významné osobnosti může být zároveň i pověstí místní (pokud tematizuje lokalitu, kde se má příběh odehrávat). Rovněž tak není účelné tříditi pověsti podle geografických oblastí, kde se vyskytují. Problémem zůstává, že se jisté pověsti v mnoha oblastech opakují, byť s nepatrnými odchylkami. Pověsti rovněž nelze tříditi podle doby jejich vzniku a stáří, protože je ve většině případů nemůžeme datovat. U třídění pověstí tedy většinou převládá buď hledisko historické, nebo hledisko místní, a pověsti jsou zařazovány podle toho, které hledisko charakteristické coby převládá.²⁶

Souhrnná katalogizace motivů pověstí na našem území dosud chybí.²⁷

²³ KARBUSICKÝ, V.: Nejstarší pověsti české: fantazie - domněnky - fakta. 2. vydání. Praha: Mladá fronta 1967, s. 59-60.

²⁴ Tamtéž, s. 285.

²⁵ MOCNÁ, D. – PETERKA, J. A KOL.: Encyklopedie literárních žánrů 1. vydání. Praha/Litomyšl, Paseka, 2004, s. 510.

²⁶ ČESKOSLOVENSKÁ VLASTIVĚDA. Lidová kultura. 1. vydání. Praha: Orbis, 1968, s. 270.

²⁷ Blíže k tomuto tématu a ke katalogizaci pověstí v cizině viz LUFFER, J.: Typologická klasifikace lidových pohádek a pověstí v mezinárodním kontextu. In: Český lid 93/2006, s. 287-302.

Třídění pověstí dle Libuše Pourové²⁸:

- a) pověsti místní
- b) pověsti historické
- c) pověsti o původu rostlin, zvířat, věcí, atp.
- d) pověsti legendární
- e) pověsti erbovní a rodové
- f) pověsti o lidech, kteří mají nějaké charakteristické duševní, nebo tělesné schopnosti, o různých lidských osudech, apod.

Pro své účely považuji za nejpoužitelnější třídění pověstí dle Encyklopedie literárních žánrů.²⁹:

- a) pověsti historické
- b) pověsti místní
 - i) etiologické
 - ii) etymologické
 - iii) genealogické
 - iv) heraldické
 - v) legendární
- c) démonologické³⁰

Pověsti místní se vztahují ke konkrétní lokalitě a vesměs se pokouší vysvětlit původ pro obyčejného člověka nevysvětlitelných přírodních útvarů, jevů, staveb, apod. V podstatě by se do této skupiny daly zařadit všechny ostatní druhy popisovaných pověstí, historické, etiologické, démonologické, apod.³¹ Zařadit by se sem ale daly rovněž pověsti o budování staveb (stavitel obětoval svou duši čertu), o zmizelých městech a hradech, které se objevují ve výroční dny, o pokladech hlídaných nadpřirozenými silami, o bezedných studánkách, do kterých lidé vhodí kachnu a ta se vynoří na zcela odlehlém místě, apod.³²

Pověsti historické tvoří poměrně malou skupinu. V jejich případě se jedná spíše o dějinný obraz než o historický pramen – zobrazují, jak vypravěči a jejich posluchači vnímali dějinnou osobnost a události, co na nich obdivovali a co nenáviděli. „*Historičnost pověstí tkví tedy v pojetí historických osudů a postav; někteří badatelé mluví o bezděčné lidové filosofii dějin, jež je samozřejmě mnohokrát v rozporu s historicky zjištěnou pravdou.*“³³ Jádrem historických pověstí tvoří hlavně vyprávění o jednotlivých panovnících, tzv. královské pověsti. Vypravování jsou v nich většinou stejná, liší se pouze jmény a osobami panovníků. Obsáhlou skupinu představují pověsti o válkách. Historické motivy však představují mezi lidovými pověstmi jen velmi malé procento. Lidová fantazie se soustředila hlavně na podání o vodnících, čertech, čarodějnicích, nebo na

²⁸ POUROVÁ, L: K otázkám třídění pověstí. In: Český lid 50/1963, s. 69.

²⁹ MOCNÁ, D. – PETERKA, J. A KOL.: Encyklopedie literárních žánrů 1. vydání. Praha/Litomyšl, Paseka, 2004, s. 511.

³⁰ Československá vlastivěda pro tyto pověsti zavádí název pověrečná povídka.

³¹ ČESKOSLOVENSKÁ VLASTIVĚDA. Lidová kultura. 1. vydání. Praha: Orbis, 1968, s. 274.

³² Tamtéž, s. 274.

³³ Tamtéž, s. 270.

etiologické a etymologické pověsti.³⁴ Historická pověst je paradoxně útvar umělý, který zlidověl teprve postupem času, hlavně díky vlivu četby kronik, kalendářů, apod.³⁵ „*Různé ty, historické pověsti našeho lidu z okolí, atp., jež čteme v nejrozmanitějších časopisech a kalendářích, zvláště z minulého století, bývají nejčastěji spisovatelským výplodem místních vlastenců, kteří si ostřili pero na stylistickém rozvlékání a kompozičním ucelování motivů, jež mezi lidem zjistili, nebo popřípadě i sami vytvořili. (...) Zemědělský člověk, který je nositelem pověsti, podrží v ní jen ty historické události, jež jeho kraj a tím jeho samého bezprostředně postihují, jež skutečně prožívá. (...) Lidová tradice nemůže a nechce být historickým pramenem; co ukazuje je spíše povědomí o tom, jak se zaplétá vlastní krajina do dějin. Ve skutečné lidové paměti zná sotva kdo jméno svého praděda a některé pokusy o sociologický výzkum dospěly ke krajní hranici asi 200 let, kam ještě sahá paměť a zájem lidu o vlastní minulost svého okolí.*“³⁶ Podání směřuje k lokálnímu omezení, historické události konkretizuje do epických obrazů a postav. Časový rámeček je silně schematický, s přesným časovým datováním se prakticky nikdy nesetkáme.

Kromě jiného má na lidové prostředí vliv ovlivňuje působení umělých zdrojů (kronikářská a legendární literatura, jarmareční tisky, knížky lidového čtení, kalendáře, apod.). Historické pověsti většinou nemají lidový původ.³⁷

Jak jsem již zmiňovala, v pověstech místních se obvykle prolíná mnoho prvků, např. pověrečné i historické. Základním a podstatným znakem je lokalita, o které pověst vypravuje.

Často je těžké stanovit, co je ústředním motivem jednotlivých látek. Mnoho aspektů se kříží – syžety putují mezi různými skupinami, mezi formou ztvárnění pověsti se shodným syžetem existují velké rozdíly. Stejná pověst se často vztahuje k několika různým místům, tj. odpoutává se od souvislostí, s nimiž se původně spojovala, a dostává se do nových souvislostí.³⁸ „*Náměty a motivy pověstí patří z valné části k mezinárodnímu vypravěčskému fondu a jejich počet je omezen. Proto si nelze představovat vznik pověstí jen jako prvotní zprávu o události, kterou potom lidové podání postupně vyzdobuje fantastickými výklady a podrobnostmi. Folklorní tradice často pouze obměňuje a aktualizuje starší a putující motivy, které potom připíná k různým postavám a událostem. Jen vzácně vytváří motivy a typy zcela nové.*“³⁹

Etiologické pověsti vysvětlují vznik a původ nejrůznějších staveb, jevů, apod. Pozornost tvůrce pověsti upoutají např. kameny vyskytující se na místech, kde by je nikdo neočekával – vysvětlením obvykle bývá, že kameny kvůli sázce přinesl čert. Původ propasti zase měl příčinu v propadnutí města, které na místě propasti kdysi stávalo (zmizelo kvůli hříchům jeho obyvatel, atd.). Kopce vznikly tím, že na místo lidé nosili v kloboucích hlínu.⁴⁰

Etymologické pověsti se snaží objasnit původ lokálních toponym, většinou metodou vnější podobnosti – vypravěč pověsti tak obrazotvorností vytvořil příběh, který se podle něho na daném místě mohl odehrát a dal tak vznik názvu místa.⁴¹ Lidé se snaží domýšlet příběh tam, kde je původní význam věci již neznámý. Tyto příběhy bývají strašidelné, ale i humorné. Pastvu pro obrazotvornost vypravěčů pověstí představují zejména znamení na pražských

³⁴ KARBUSICKÝ, V.: Nejstarší pověsti české: fantazie - domněnky - fakta. 2. vydání. Praha: Mladá fronta 1967, s. 60.

³⁵ Tamtéž, s. 242.

³⁶ Tamtéž, s. 50.

³⁷ ČESKOSLOVENSKÁ VLASTIVĚDA. Lidová kultura. 1. vydání. Praha: Orbis, 1968, s. 274.

³⁸ POUROVÁ, L., K otázkám třídění pověstí. IN: Český lid 50, 1963, s. 67.

³⁹ ČESKOSLOVENSKÁ VLASTIVĚDA. Lidová kultura. 1. vydání. Praha: Orbis, 1968, s. 269.

⁴⁰ Tamtéž, s. 269.

⁴¹ Tamtéž, s. 276.

domech, už jen proto, že se z valné většiny jedná o sdělení plná symbolů, jejichž význam byl a je po staletích obtížně dešifrovatelný. Přitom znamení označovala nejen dům, ale i majitele domu, v řadě případů se stalo skutečným rodovým jménem. Časem však původní motivace znamení upadla v zapomnění a začala vznikat pověst, protože znamení svou nejasností inspirovala vypravěče k vlastnímu výkladu.⁴²

Pověsti genealogické se vztahují k historii aristokratických rodů.

Pověsti heraldické objasňují původ šlechtických erbů, městských znaků, nebo domovních znamení.⁴³ U šlechtických rodin vznikají tzv. pověsti erbovní, které vesměs vypráví o tom, jak prapředek rodu získal uznání, vážnost a erb nějakým neobyčejným skutkem. České erbovní pověsti vznikají převážně v XVI. stol.⁴⁴

Pověsti legendární líčí např. původ klášterů, kostelů, zázračných soch a zázraků všeobecně.⁴⁵

Zpravidla se ale toto vysvětlení zachycená v pověstech pochopitelně nepřekrývají s poznatky současné jazykovědy a historické vědy, spíše jim odporují. Autoři pověstí zjevně neměli potřebné základní vědomosti o vznikání měst, nebo o původu aristokratických rodů, dopouštěli se proto vesměs hrubých anachronismů.⁴⁶

Zvláštní skupinu představují démonologické pověsti.⁴⁷ Jedná se o vyprávění, v němž se hrdina setkal s něčím neobvyklým – ať už se jednalo o přírodní úkaz, nadpřirozenou bytost, nebo ho postihla jiná tajemná událost. Tento druh pověstí je mezi lidmi patrně nejoblíbenější. Některé příběhy se tradují ústním podáním, nebo i v literatuře dodnes, ačkoliv se jim nevěří.⁴⁸

Pověsti zahrnují mnoho podání různého stáří, původu a provenience. Látky a motivy se neustále znovu vrací, prochází vývojem a v nových dobách se aktualizují. V tomto směru je pro vývoj pověstí důležité působení umělých zdrojů, zejména literatury, v 19. stol. i dalších druhů umění. V tomto směru je zajímavé, jak se obojí ovlivňuje navzájem. Pověst se stává inspirací umění a umění zase ovlivňuje další podobu pověstí.⁴⁹ Věčné prolínání pověstí, literatury a historie výtečně popsal Karel Krejčí: „*Všechny tyto různorodé odrůdy legendy nežijí odděleně, nýbrž stále se stýkají a potýkají, vzájemně se oplodňují a požírají jak bacily v kapce vody. Klepy a anekdoty jízlivé bojují s klepy a anekdotami kultovními, ale často se vzájemně i ovlivňují, dávajíce téžé příhodě protichůdný smysl. Mezi sebou, někdy přímo na život a na smrt, zápasí tradice a mýty. Schodišťový vtíp vylepšuje historii, literatura ji beletrizuje, historická věda ji očišťuje a bludy nahrazuje hypotézami. Klepy jsou povyšovány na pověsti, pověsti na tradice a mýty, dostávají se do historie, a pak jsou opět sráženy do své nicoty a nahrazovány jinými. Zesměšněná nebo demaskovaná tradice klesá na úroveň báchorky, vážné historické děje jsou parodicky interpretovány jako klepy. Z tohoto složitého mechanismu vyrůstá obraz, který se v kolektivním povědomí vytváří o minulosti. (...) Historikové se snaží ze spleti fantazie a skutečnosti vyabstrahovat čistou pravdu nebo*

⁴² PETRÁŇOVÁ, L.: Domovní znamení staré Prahy. 3. vydání. Praha: Academia, 2008, s. 13-75.

⁴³ MOCNÁ, D. – PETERKA, J. A KOL.: ENCYKLOPEDIE LITERÁRNÍCH ŽÁNŘŮ. 1. vydání. Praha/Litomyšl, Paseka, 2004, s. 510.

⁴⁴ SEDLÁČEK, A.: Historické pověsti lidu českého. 5. vydání, v Melantrichu 1. Praha: Melantrich 1998, s. 113.

⁴⁵ MOCNÁ, D. – PETERKA, J. A KOL.: ENCYKLOPEDIE LITERÁRNÍCH ŽÁNŘŮ. 1. vydání. Praha/Litomyšl, Paseka, 2004, s. 510.

⁴⁶ HOSÁK, L.: Několik neznámých moravských pověstí o původu měst a hradů. IN: Český lid 38/1947, s. 129-131.

⁴⁷ Užívá se též termín „pověrečná povídka“.

⁴⁸ ČESKOSLOVENSKÁ VLASTIVĚDA. Lidová kultura. 1. vydání. Praha: Orbis, 1968, s. 615.

⁴⁹ Tamtéž, s. 274.

rozdávájí nějakou svou hypotézu (často činí obojí zároveň), folkloristé zaznamenávají pověsti, spisovatelé skutečnost i fantazii dále beletrizují, publicisté vypravují historické klepy a anekdoty, ideologové hlásají, nebo potírají tradice.⁵⁰

1.3 Vývoj nahlížení na pověst

Už ve středověku existovala pověst – ústní prozaické podání. Ještě v době renesance, baroka a romantismu byly pověsti oblíbené ve vyšších vrstvách společnosti, které se jimi bavily. Umění romantismu a tehdejší historická věda brala pověsti jako nezpochybnitelný fakt, lišily se jen jednotlivé interpretace. V této době teprve „historické pověsti“ přechází do lidového prostředí a obohacují tak jeho repertoár pověstí.⁵¹

V českém prostředí má zaznamenávání pověstí dlouhou tradici. Mezi nejoblíbenější patřily pověsti erbovní, jimž dal základ kronikář tzv. Dalimil⁵² a Václav Hájek z Libočan.⁵³ Nejobsáhlejší soubor z nich vytvořil Bartoloměj Paprocký z Hlohola ve spisech *Zrcadlo*⁵⁴ (1593) a *Diadoch*⁵⁵ (1602). Hájkova kronika pronikla do širokých vrstev obyvatelstva a stala se pramenem mnoha motivů lidových pověstí. Zhruba do 18. stol. se nerozlišovalo mezi pověstmi a ověřenými událostmi. Teprve osvícenství začíná mít k pověstem negativní kritický přístup. Naproti tomu preromantismus a romantismus pověst chápe jako svědectví lidové paměti o dějinách, a ta se proto stává významným činitelem uvědomění národa.⁵⁶

Moderní folkloristika se zabývá spíše problematikou tzv. současné pověsti.⁵⁷

V následujících pasážích provedu malý exkurs, v němž uvedu některé typické rysy pověstí.

1.4 Příklady: Anekdotičnost (Fryné)

Povědomí o reálně existující historické osobě občas můžeme získat pouze z několika epizodických střípků, anekdot, zejména pokud se jedná o osobnosti z antického starověku. Následující krátká biografie řecké hetéry Fryné. Jakýsi kaleidoskop složený ze střípků několika anekdot.

Fryné se narodila někdy před rokem 371 př. n. l. v boiótském městě Thespis, ale většinu svého života prožila v Athénách. Ve skutečnosti se prý jmenovala Mnésareté. Jméno „Fryné“ znamená ropucha – takto jí nazvaly závistivé hetéry a ona si tak jim natruc nechávala říkat od svých milenců. Současníci Fryné chválili zejména pro její vtip a přirozenou krásu, a tím byla míněna krása její tváře, protože Fryné velice nerada ukazovala své nahé tělo, což

⁵⁰ Tamtéž, s. 9 – 12.

⁵¹ Tamtéž.

⁵² KRONIKA TAK ŘEČENÉHO DALIMILA. 1. vydání. Praha: Svoboda, 1977.

⁵³ HÁJEK Z LIBOČAN, V.: Kronika česká: výbor historického čtení. Vybral Jaroslav Kolár. 1. vydání. Praha: Odeon, 1981.

⁵⁴ PAPROCKÝ Z HLOHOL A PAPROCKÉ VŮLE, B.: Zrcadlo Čech a Moravy. Vybral Josef Polišenský. Praha: Evropský literární klub, 1941.

⁵⁵ PAPROCKÝ Z HLOHOL A PAPROCKÉ VŮLE, B.: Diadochos : [posloupnost knížat a králů českých, biskupů a arcibiskupů pražských a všech tří stavů slavného Království českého, to jest panského, rytířského a městského]. 1. vydání. Brno: Garn, 2005.

⁵⁶ ČESKOSLOVENSKÁ VLASTIVĚDA. Lidová kultura. 1. vydání. Praha: Orbis, 1968, s. 270.

⁵⁷ Realistické vyprávění ze současného prostředí, které je aktivní součástí aktuálního ústního podání vykazuje variace. Blíže k tomu viz JANEČEK, P.: Současné pověsti a jejich výzkum v moderní folkloristice, in: Český lid 94/2007, č. 3, s. 305 – 322.

nepochybně u ženy jejího povolání překvapovalo.⁵⁸ Chodila oblečená v dlouhé elegantní tunice, která zakrývala celé její tělo, a nikdy nenavštěvovala veřejné lázně. Pouze jednou, na slavnosti Eleusinií, před očima všech Řeků odložila své šaty, uvolnila své krásné vlasy a odešla se vykoupat do moře. Právě tato událost prý inspirovala malíře Apella k jeho proslulému obrazu „Afrodíté anadyomené“ (Afrodíté vystupující z vln), neboť ten okamžitě poté odešel do své dílny a přenesl na plátno obraz, který se mu vryl do paměti.⁵⁹ Dnes Fryné spojujeme zejména s uměním, protože mezi její milence patřil sochař Praxitelés. Pausaniás vypráví, že Fryné Praxitela v době, kdy ještě nebyl jejím milencem, požádala, aby jí věnoval svou nejcennější práci. Praxitelés to Fryné slíbil. Vymínil si ale, že jí neřekne, které své dílo považuje za nejlepší. Krátce poté přiběhl Frynin otrok a hlasitě lamentoval, že Praxitelova sochařská dílna vyhořela a většinu jeho prací zničil oheň. Praxitelés v rozrušení vykřikl, že oheň nesmí zničit sochy Satyra a Lásky, protože potom by jeho práce byla zničena. Fryné na něj ale nastražila tuto léčku, aby se dozvěděla, kterých děl si Praxitelés nejvíce váží. A jako dar si vybrala Lásku.⁶⁰ Později mu stála modelem k jeho nejslavnější soše, dnes známé jako „Venuše Knidská“. Praxitelés ji původně vytvořil pro občany ostrova Kós, ty ale šokovalo zpodobnění zcela nahé bohyně, takže sochu odmítli a Praxitelés musel vytvořit oblečenou bohyni. Vzápětí ale o předchozí sochu projevil zájem město Knidos.⁶¹ Občanům Knidu se totiž velice zalíbila, dokonce věřili, že její vznik inspirovala samotná bohyně lásky Afrodíté. Umístili sochu v krásné svatyni obklopené myrtovými stromy takovým způsobem, že ji pozorovatel mohl obdivovat z mnoha úhlů pohledu. V dalších letech sem putovali Řekové i Římané z celého světa, aby se na proslulou sochu podívali.⁶² Díky „Venuši Knidské“ si tedy můžeme udělat představu o kráse Fryné. Další anekdota, kterou zapsal Diogenés Láertios, vypráví o tom, jak se Fryné pokusila svést filosofa Xenokrata. Předstírala, že jí kdosi pronásleduje, a uchýlila se do Xenokratova domku. Filosof jí z útrpnosti dovolil zůstat a dokonce nechal Fryné ulehnout vedle sebe na lehátko, protože vlastnil pouze toto jediné. Přesto však Fryné byla neúspěšná a později prý tvrdila, že ten, vedle něhož ležela, nebyl muž, ale socha.⁶³

Kolem roku 350 př. n. l. byla Fryné obviněna z bezbožnosti a stanula před soudem. Obhajoval jí Hypereides, druhý nejproslulejší muž, který patřil mezi její milence, oslnivý mladý řečník. Jeho řeč se nedochovala, v jejím zápalu však z Fryné strhl šaty a odhalil tak soudcům její dokonalou postavu, což údajně podpořilo jeho tvrzení o tom, že Fryné je kněžkou bohyně Afrodíté, a proto nemůže být bezbožná. O pravdivosti tohoto příběhu se dnes pochybuje,⁶⁴ ačkoliv je pochopitelně odedávna velice oblíbený.

1.5 Příklady: Fiktivnost (Papežka Jana)

Příklad fiktivnosti představuje moment, kdy fantazie, snažící se osvětlit zapomenutý původ reálií, dala vznik osobě, která nikdy neexistovala.

Podle středověké legendy tajemná žena, která v 9. stol. n. l. měla v převlečení za muže vykonávat funkci papeže pod jménem Jan. Přišla však do jiného stavu s jedním mnichem,

⁵⁸ Der Neue Pauly, heslo „Phryne“

⁵⁹ ATHÉNAIOS XIII., 59. ATHÉNAIOS: Deipnosofistai. Dostupné z WWW: <http://www.attalus.org/old/athenaeus.html>

⁶⁰ CARROL, M.: Greek Woman. The Project Gutenberg EBook. 10. 5. 2010 [cit. 2011-06-10]. Mitchell Carroll: Greek Women [online]. Dostupné z WWW: <<http://www.gutenberg.org/files/32318/32318-h/32318-h.htm>>.

⁶¹ Der Neue Pauly, heslo „Praxiteles“

⁶² CARROL. Nestránkováno.

⁶³ DIOGENÉS LÁERTIOS IV., 7; DÍOGENÉS LAERTIOS: Životy, názory a výroky proslulých filosofů. Nová tiskárna, Pelhřimov 1995.

⁶⁴ Der Neue Pauly, heslo „Phryne“

což se zprvu dařilo tajit, avšak v uličce Via Sacra (dnešní Via San Giovanni) mezi Koloseem a kostelem San Clemente, kudy se ubíralo procesí v čele s papežskou kavalkádou do Lateránského kostela, ji překvapily porodní bolesti a porodila syna. Podle jedné verze legendy dítě potratila, nebo společně s ním přežila, nebo byli oba ubiti davem.

Dlouhodobě existenci této postavy nikdo nezpochybňoval. Jako přímý doklad o ženě-papeži se obvykle udávala kromě jiného tzv. *sedla stercoraria*, stolička s otvorem, na kterou nový papež měl usedat, aby se tak přímo ověřilo jeho mužství. Tento zvyk byl zrušen v 16. stol. V současnosti se papežka Jana považuje za fiktivní osobu, jejíž původ lze hledat v anti-papežské satíře. Autor jedné z nejnovějších knih, věnované tomuto tématu, novinář Peter Stanford, oproti tomu považuje papežku Janu za reálnou historickou postavu, jejíž existenci se katolická církev pokouší utajit.⁶⁵ Dle mého názoru se jedná o pověst, přičemž na počátku stála ona tajemná stolička s nevšední funkcí, okolo které se rozvinul příběh o fiktivní ženě-papeži, kvůli které se pohlaví papežů musí kontrolovat. Příběh kromě toho vykazuje rysy tzv. karnevalové kultury.⁶⁶

1.6 Příklady: Legendárnost (Jan Nepomucký)

Podobná fiktivní postava, jejíž předobraz byl reálný, dokonce získala nimbus světce a stala se legendou.

Historická postava Jana (Johánka) z Pomuka (polovina 14. stol. - 20. 3. 1393), generálního vikáře pražského arcibiskupa Jana z Jenštejna, oběti sporu mezi arcibiskupem a českým králem Václavem IV., časem metamorfovala v lidem zbožněnou postavu. O Johánkově skutečném životě je známo je málo věcí, vůbec nejpodrobněji je v pramenech zachycen poslední den jeho „prvního“ života. Počátkem Janova druhého života coby legendy se stává jeho násilná smrt.⁶⁷ Začal být uctíván jako světec, ačkoliv za života s největší pravděpodobností nevynikal žádnými nadprůměrnými a tím méně nadpřirozenými schopnostmi.⁶⁸ Objektem kultu se stalo jeho z Vltavy vylovené a v chrámu sv. Víta pohřbené tělo. Hrob, od počátku vnímaný jako magické místo, se tak v budoucnu stane ohniskem „nepomucenského mýtu“. Pravděpodobně omylem, záměnou osob a prací lidské fantazie vzniká pověst o zavraždění Jana králem Václavem kvůli tomu, že nechtěl vyzradit zpovědní tajemství Václavovy manželky. Z původně živoucí a reálně existující historické osobnosti Jana z Pomuku se tak stává zcela idealizovaná fiktivní postava. Konstrukt Jana coby mučedníka zpovědního tajemství, ochránce tonoucích, přímluvce neplodných žen a světce konajícího zázraky⁶⁹ po letech podpoří nález domnělého Janova jazyka v Nepomukově (město Pomuk bylo přejmenováno na Nepomuk) hrobu.⁷⁰

⁶⁵ STANFORD, P.: Papežka Jana. Fantastická legenda, nebo historická skutečnost. 1. vydání. Praha: Svoboda, 1998.

⁶⁶ BACHTIN, M. M.: François Rabelais a lidová kultura středověku a renesance. Z ruského originálu přeložil Jaroslav Kolár. Vyd. 2., V nakl. Argo 1. Praha: Argo, 2007.

⁶⁷ Podobně také Robert Blum. Viz níže.

⁶⁸ Srov. s Krabatem, viz níže.

⁶⁹ O zázracích sv. Jana Nepomuckého vzniká mnoho pražských kegendárních pověstí, spojených zejména právě s jeho hrobem v chrámu sv. Víta. Blíže viz SVÁTEK, J.: Pražské pověsti a legendy. V Pasece 5. vydání. Praha – Litomyšl: Paseka 2002.; KOŠNÁŘ, J.: Staropražské pověsti a legendy. 3. vydání. Praha: XYZ, 2012.

⁷⁰ VLNAS, V.: Jan Nepomucký, česká legenda. Vyd. 2., podstatně rozšíř. a přeprac., V nakl. Paseka 1. Praha Litomyšl: Paseka, 2013.

1.7 Příklady: Nedokončenost (Mnichova skála versus Robert Blum)

Události, lidé nebo místa někdy mívají dobré předpoklady stát se pověstí, tato příležitost se ale nerealizovala.

Jedním z příkladů vzniku pověsti je jméno přírodní památky zvané dnes Míchova skála.⁷¹ Bylo sice odvozeno od jména někdejšího majitele dané lokality, počátkem 20. stol. se však na Moravě krátkodobě objevilo jiné pojmenování, a sice Mnichova skála. Nový název vznikl patrně přeslechnutím, chybným prepisem dokumentu, nebo připodobněním podobných jmen. Název „Mnichova“ posluchače při přeslechnutí napadne jako první a také se lépe vyslovuje. K novému názvu se nicméně brzy přidružila dojemná pověst o mnichovi, který měl v blízkosti skály přebývat. Nové jméno i pověst se však příliš neujaly.⁷²

Nedokončenost lze sledovat na případu poslance frankfurtského parlamentu Roberta Bluma, popraveného ve Vídni během revoluce roku 1848. Jednalo se o osobnost, jejíž charisma zvyšovala jednak násilná smrt v podobě popravy, jednak zárodky mytologizace jeho osoby, započaté během smutečních slavností, jež se konaly po Blumově smrti. Následně začalo vznikat mnoho výtvarných děl, zachycujících okamžik Blumovy popravy. Blum měl tak vynikající předpoklady pro to stát se symbolem revoluce 1848 a přejít tak do říše pověstí. Přesto tyto předpoklady nakonec nedošly realizace. „*Robert Blum stanul po své smrti na pokraji mýtu a jeho přechodu do této oblasti společenské paměti zamezily pouze vnější okolnosti, konkrétně porážka revoluce 1848/1849 a následující konsolidace společenských a politických poměrů v podání tehdejších vítězů. Tak podoba konstrukce Roberta Bluma nakonec prokázala svou nestálost a nechala se potlačit.*“⁷³

1.8 Příklady: Pohádkovost (Krabat)

Reálně žijící postava se ale dokonce může stát pohádkou.

Prvotním impulsem pro tvorbu pověsti mohou být klepy a anekdoty, které se začaly utvářet kolem nerůznějších osobností. Příběh vznikl kolem někoho, kdo nějakým způsobem vydráždil zvědavost svého okolí, ať už podivínským životem, výstředností, atd.⁷⁴ Příkladem tohoto může být známá lužická pověst o Krabatovi, jejíž základní příběh vykryštoval kolem skutečné historické osobnosti, chorvatského vojáka Johanna Schadowitze (1624 – 29. 5. 1704),⁷⁵ jenž působil ve službách saského kurfiřta. Tento voják přišel z Chorvatska do Lužice poté, co zde za své zásluhy ve válce získal poplužní dvůr v Groß Särchenu (*Wulke Žďár*).⁷⁶ Celý objekt i se třemi obytnými domy však, dle kronikáře Gottloba Frenzela, 7. dubna 1691 vyhořel. Možná právě tato událost se, spolu s velmi

⁷¹ Skalní útvar, který se nachází v Jihlavských vrších severovýchodně od vrcholu Javořice. Viz http://cs.wikipedia.org/wiki/M%C3%ADchova_sk%C3%A1la; naposledy viděno 5. 5. 2013.

⁷² HRABĚ, V.: Míchova či Mnichova skála? Příspěvek ku vznikání pověstí. Český lid XXI., 1912, s. 295-296.

⁷³ RANDÁK, J.: Kult mrtvých. Smrt a umírání v revoluci 1848. 1. vydání. Praha: Argo 2008, s. 98-140.

⁷⁴ KREJČÍ, K.: Praha legend a skutečností. 2. vydání. Praha: Panorama, 1981, s. 5.

⁷⁵ Rukopisná verze Wittichenauské kroniky Franze Schneidera z roku 1848 – 1878 cituje nekrologium města Wittichenau: „29. května 1704 zemřel v Groß Särchenu vysloužilý plukovník Johann Schadowitz, 80 let star, narozen v Agramu (= Záhřeb) v Chorvatsku, a byl pochován ve farním kostele ve Witichenau. (...) Lid jmenuje tohoto plukovníka „Krabat“ a má ho za kouzelníka.“

HOSE, S.: Krabat und die Erzählforschung. Eine Diskursbetrachtung. In Sorben (Wenden): eine Brandenburger Minderheit und ihre Thematisierung im Unterricht; Teil III: Krabat - Aspekte einer sorbischen Sage. Martin Neumann (ed.). Potsdam: Zentrum für Lehrerbildung an der Universität Potsdam, 2008. s. 55 – 56.

⁷⁶ Podle jedné z verzí pověsti měl Schadowitz majetek získat za to, že osvobodil saského kurfiřta Augusta Silného z tureckého zajetí.

HOSE, s. 55.

rychlou obnovou vyhořených budov, stala základem zvěstí o spolku Schadowitze s ďáblem. Jistě zapůsobilo i to, že Schadowitz byl v zemi cizí, jeho zevnějšek i chování byly odlišné a přitahovaly pozornost místních obyvatel, nehledě na to, že byl jediným katolíkem v kraji protestantů.⁷⁷ „Z jakých důvodů se jeho osobnost stala jádrem lidového vyprávění? Zjevně to byl statečný voják, který dokázal neobyčejné věci. Zároveň se však jednalo o cizorodou osobu, kterou mravy i řeč vymezovaly od okolí a činily ji netypickou. Tak si lze vysvětlit, že jeho postava, více než kterákoli jiná, přitahovala lužické pohádky, pověsti a historky o šibalech. Současně na něm visela pověst něčeho hrozivého: chorvatské jízdní svazy byly v třicetileté válce pověstné. To činí brzké pozitivní hodnocení chorvatského důstojníka nepravděpodobným. Teprve s ustupujícím vědomím o souvislosti jména Krabat = Chorvat se prosadila změna významu. Konečně pověst nevzpomínala na starého pána sárchenského popluží, nýbrž tvořila novou historku, jejímž hrdinou byl ryzí lužický Srb. S mizejícím vědomím o válce 1618-1648, která měla pro slovanské obyvatelstvo mezi Labem a Odrou katastrofální důsledky, se mohla prosadit změna významu. Pověst sama ovšem zůstala v okruhu motivů starých čertovských či čarodějnických mýtů.“⁷⁸ Tato pověst tedy vznikala spontánně. Stejně tak ale může být vytvořena a šířena uměle, postupně se může stát i legendou. Ne vždy je ale možno odhalit skutečnost, z níž se pověst zrodila.⁷⁹

1. 9 Příklady: Proměnlivost (Bezhlavý premonstrát)

Jako poslední příklad uvádím jedno z nejstarších pražských strašidel, jehož proměnu lze sledovat v pramenech.

Další příklad nalézáme v článku historika Cyrila Straky, který věnoval Čeňkovi Zíbrtovi. Článek je vlastně naplněn epizodami, jež autor našel v rukopisných pamětech strahovského kláštera, jedná se vesměs o strašidelné historky. Straka tyto příběhy pouze vypisuje, vesměs je nehodnotí. Jakousi jednotící myšlenkou může být to, že i ve vzdělaných kruzích duchovenstva se v raném novověku setkáváme s podobnými případy pověřivosti stejně jako mezi prostými lidmi.

K roku 1695 letopisy zaznamenávají pověst o bezhlavém jezdcí. Podle dnešního podání má tento jezdec jezdit o půlnoci od Strahova po Hradčanech na bílém koni v premonstrátském rouchu, přičemž na klíně si drží hlavu. Toto zjevení prý kdysi bylo premonstrátským knězem. Ten hrál v hospodě karty, když ho ale najednou zavolali k nemocnému, aby mu udělal poslední pomazání. Kněz ale okamžitě nešel a nemocný zemřel. Kněz se k němu tedy vypravil pozdě, na cestě navíc spadl z koně a srazil si hlavu. Od té doby proto musí strašit, protože je obtížený hříchem onoho nezaopatřeného zesnulého člověka.

„Zajímavost jest sledovati, jak tato pověst povstala a jak se poněnáhu odívala rouchem vždy větší senačnosti. Strahovské letopisy za opata Víta Seipla vypravují již r. 1695 toto: »V Praze koluje od dávných časů až podnes rozšířená pověst, že jakýsi bezhlavý jezdec jezdívá o půlnoci sem a tam po Malé Straně, nejvíce však Úvozem (Hlubokou cestou) až k rybníku na Pohořelci, a to na bílém, ale toliko trojnohém koni. Objevuje se zvláště tenkrát, když Smrt, známá jezdčyně s rukou na záhubu lidí kosou ozbrojenou, chystá se na báječném oři

⁷⁷ Tamtéž, s. 55-57.

⁷⁸ KRAUTZ, S.: Krabat – Eine Hoffnungsgestalt des sorbischen Volkes? In Krabat: Analysen und Interpretationen. Kristin Luban (ed.). Cottbus: Brandenburgische Technische Universität Cottbus, 2008. s. 156-157.

O podobě Krabata v lužickosrbské literatuře 20. stol. blíže viz FÜRSTOVÁ, L.: Pověst o Krabatovi v literatuře 20. stol. Praha, 2011. Bakalářská práce. Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta, Katedra českého jazyka a literatury, vedoucí práce PhDr. Věra Brožová.

⁷⁹ KREJČÍ, K.: Praha legend a skutečností. 2. vydání. Praha: Panorama, 1981. s. 6 – 9.

smrtnou ranou postihnouti některého ze strahovských bratří. Pravdivost pověsti té nedala se však posavad nikterak doklady zjistiti. Ale tohoto léta ohlásila se kterási dívka, asi 18 let stará, uvádějíc, že bývá v noci od jakéhosi ducha strašena, a že onen bezhlavý jezdec proto byl odsouzen k trestu objížd'ky, protože neukázal, jak povinností jeho bylo, převeliký poklad, který v našem kostele před propuknutím husitských bouří byl prý ukryt. Toho trestu pak že bude zbaven teprve tehdy, až poklad bude objeven. Aby se to uskutečniti mohlo, bylo prý jí rozkázáno, aby k nám došla a ohlásila, že poklad ten ukryt jest u oltáře sv. Martina a tam že čeká na své vyzdvižení. Ačkoliv dobře známa jest povídavost ženského pohlaví..., přec uznal jsem za dobré po sdělení těchto věcí dívku onu vyslyšati. Ale ta, dosti pevně trvající na pravdivosti svých výpovědí, odvolávala se, aby se jí spíše věřilo, na svoji paní, u které se učila vyšívat, že i ona o té věci ví a že nejednou onoho ducha mluvíti slyšela. Když pak také tato žena před volána byla k výslechu, shledalo se, že přemrštěně povídají, obě ženy, jak paní, tak i dívka, a tak pátrání po pokladu ponecháváme budoucnosti s přáním šťastného nálezu. «⁸⁰

V době od roku 1695 do roku 1787 se tedy z bezhlavého jezdce stal bezhlavý premonstrát, a zároveň byl vymyšlen nový důvod, proč byl nešťastník odsouzen k objížd'kám.

Autor dále píše: „K výpovědi oné dívky mohu dodati, odkud asi její »duch« věděl o pokladě v strahovském kostele ukrytém. Dívka slyšela patrně někde vyprávěti, že v strahovském chrámě schován byl poklad u oltáře sv. Martina. Byla to pravda! Za 30leté války dal skutečně přenésti president válečné rady císařské hrabě Jindřich Šlik, jenž bydlil v paláci svém na Pohořelci (...), značnou peněžitou hotovost, zlaté a stříbrné náčiní, před nepřítelem na Strahov, kde za noční doby, aby členové kláštera o tom nezvěděli, dal s vědomím opata ukryti vše za oltářem sv. Martina. Švédové však, doslechnuvše se o tom a prohledávajíce kostel i hrobky, našli konečně poklad ten v polovici listopadu r. 1648 a odvezli ho za hranice.“⁸¹

Pověst o pokladu⁸², který střeží nadpřirozená síla, se postupem času proměňuje. Z přízraku pečujícího o ukrytý poklad se stává revenant-mnich, zatížený hříchem duše nezaopatřené posledním pomazáním, odsouzený proto k posmrtné bludné jízdě bez možnosti kontaktovat potenciálního vysvoboditele, a tím pádem možnosti dojít vykoupení.

Podání o bezhlavém premonstrátu je také jedním z mála, kterou podrobně zachycují prameny, včetně dobové ilustrace.⁸³ V existenci strašidla lidé věřili ještě počátkem 20. stol. Bezhlavý jezdec dokonce průběhem času obdržel jméno Serafín.⁸⁴

⁸⁰ STRAKA, C.: Pověsti strašidelné ze strahovských rukopisů, in: Český lid 25/1925, s. 15-22.

⁸¹ Tamtéž, s. 15 -22.

⁸² Česká folkloristika prozatím nerozpracovala žádnou teorii pověsti o pokladech. „Zatím je těžko říci, nakolik pomáhaly jejich vzniku nějaké skutečné ojedinělé nálezy tezaurovaných mincí.“ Československá vlastivěda, s. 276.

⁸³ Viz příloha.

⁸⁴ PULEC, M. J.: Jak žijí pražské pověsti, in: Český lid 49/1959, s. 49.

2. Praha

2.1 Toponyma

Názvy pražských ulic mají z velké části starobylý původ. Nejstarší pojmenování v Praze, která se udržela dodnes, pochází z 11. a 12. stol.: Na Opyši⁸⁵, Týn⁸⁶, Na Zábradlí⁸⁷, Na Bojišti⁸⁸, Na Rybníčku⁸⁹, Podskalí⁹⁰, Na Výtoni⁹¹, Na Zderaze⁹², Újezd⁹³, Nebovidy⁹⁴, Jánský vršek⁹⁵, atd. Takových označení bylo mnohem více, známe je, přestala se však užívat a postupně se na ně zapomnělo. Starobylá jsou také pojmenování zachovaná v názvech novoměstských ulic „Na Moráni“⁹⁶ a „Na Hrobci“⁹⁷. Mnoho ulic též získalo svá pojmenování podle kostelů a klášterů, které v nich stály nebo k nimž ulice vedly. Je to např. ulice Martinská, Michalská, Jilská, Anenská, Křižovnická, Valentinská, Mariánské náměstí, ulice

⁸⁵ Spojuje ulici Pod Bruskou se Starými zámeckými schody. Opyš znamená ohon nebo ocas, čímž je míněn konec skalního ostrohu, na kterém je vybudován Pražský hrad. Viz LAŠŤOVKA, M., LEDVINKA, V. a kol.: Pražský uličník, Encyklopedie názvů pražských veřejných prostranství. Díl 1., Libri: Praha, 1997, s. 508.

⁸⁶ Jinak též nazývaný Ungelt. Nachází se na Starém Městě, mezi kostelem Panny Marie před Týnem a kostelem sv. Jakuba. Slovo týn znamená ve slovanských jazycích hradbu nebo ohradu. Viz LAŠŤOVKA, M., LEDVINKA, V. a kol.: Pražský uličník, Encyklopedie názvů pražských veřejných prostranství. Díl 2. Libri: Praha, 1998, s. 278.

⁸⁷ Dnes ulička na Starém Městě, navazující na Anenskou ulici. Název získala podle dnes již neexistujícího kostela sv. Jana Křtitele Na zábradlí, který zde kdysi stál a byl součástí ochranné hradby Starého Města. V těchto místech se prý v opevnění nacházela branka. Viz LAŠŤOVKA, M., LEDVINKA, V. a kol.: Pražský uličník, Encyklopedie názvů pražských veřejných prostranství. Díl 1., Libri: Praha, 1997, s. 538.

⁸⁸ Ulice na Novém Městě, směřující k psychiatrické klinice. Dříve v těchto místech bývala vesnice Bojiště, jejíž jméno pocházelo od bitvy mezi českými knížaty Soběslavem II. a Bedřichem, která se v těchto místech odehrála. Viz LAŠŤOVKA, M., LEDVINKA, V. a kol.: Pražský uličník, Encyklopedie názvů pražských veřejných prostranství. Díl 1., Libri: Praha, 1997, s. 481.

⁸⁹ Ulice na Novém Městě vedle Štěpánské ulice. Původně se zde nacházela obec Rybníček. Viz LAŠŤOVKA, M., LEDVINKA, V. a kol.: Pražský uličník, Encyklopedie názvů pražských veřejných prostranství. Díl 1., Libri: Praha, 1997, s. 522.

⁹⁰ Dnes již neexistující obec na Novém Městě, ve které bydleli hlavně plavci a obchodníci dřevem. Viz LAŠŤOVKA, M., LEDVINKA, V. a kol.: Pražský uličník, Encyklopedie názvů pražských veřejných prostranství. Díl 2. Libri: Praha, 1998, s. 103.

⁹¹ Ulice na Novém Městě. Nese název podle místa, kde stojí někdejší podskalská celnice. Vybíralo se zde clo z dříví připraveného do Prahy. Viz LAŠŤOVKA, M., LEDVINKA, V. a kol.: Pražský uličník, Encyklopedie názvů pražských veřejných prostranství. Díl 1., Libri: Praha, 1997, s. 538.

⁹² Ulice na Novém Městě. Název získala od osady Zderaz, která se zde nacházela, přičemž toto jméno údajně mělo být odvozeno od Zderada, oblíbence českého krále Vratislava I. Viz LAŠŤOVKA, M., LEDVINKA, V. a kol.: Pražský uličník, Encyklopedie názvů pražských veřejných prostranství. Díl 1., Libri: Praha, 1997, s. 542.

⁹³ Čtvrť nacházející se na Malé Straně. Navazuje na Karmelitskou ulici za křižovatkou s Hellichovou ulicí a končí na Smíchově u náměstí Kinských. Slovo újezd znamená území, které je možné obdělávat. Viz LAŠŤOVKA, M., LEDVINKA, V. a kol.: Pražský uličník, Encyklopedie názvů pražských veřejných prostranství. Díl 2. Libri: Praha, 1998, s. 348.

⁹⁴ Dnes zaniklá osada, doložená na počátku 13. stol. Rozkládala se jižně od dnešního Maltézského náměstí kolem kostela sv. Vavřince pod Petřínem. Viz LAŠŤOVKA, M., LEDVINKA, V. a kol.: Pražský uličník, Encyklopedie názvů pražských veřejných prostranství. Díl 1., Libri: Praha, 1997, s. 586.

⁹⁵ Ulice na Malé Straně. Je pojmenována podle kostela sv. Jana Křtitele v osadě Obora (poprvé doložen roku 1141). Viz LAŠŤOVKA, M., LEDVINKA, V. a kol.: Pražský uličník, Encyklopedie názvů pražských veřejných prostranství. Díl 1., Libri: Praha, 1997, s. 251.

⁹⁶ Ulice na Novém Městě. Údajně se zde měl vyskytovat posvátný pohanský háj se sochou bohyně Morany. Viz LAŠŤOVKA, M., LEDVINKA, V. a kol.: Pražský uličník, Encyklopedie názvů pražských veřejných prostranství. Díl 1., Libri: Praha, 1997, s. 505.

⁹⁷ Ulice na Novém Městě. Údajně se zde nacházelo pohanské pohřebiště. Viz LAŠŤOVKA, M., LEDVINKA, V. a kol.: Pražský uličník, Encyklopedie názvů pražských veřejných prostranství. Díl 1., Libri: Praha, 1997, s. 492.

Linhartská, Havelská, Jakubská, Dušní, Haštalská, Na Františku, Klimentská, Petrská, Jindřišská, Štěpánská, Kateřinská, Karlov, Apolinářská, Vojtěšská, Tomášská, Loretánská atd. Tato jména se udržují, i když některé kostely nebo kláštery zanikly.

Jiné pražské ulice se jmenují po řemeslech, která v nich byla provozována nebo jejichž některý příslušník se v nich usadil. Je ulice Celetná, protože v ní bydleli „caltněři“, pekaři, pekoucí „calty“ (pletené housky).⁹⁸ Dále ulice Platněská (platněři vyráběli z plátů jednotlivé části rytířského brnění)⁹⁹, Truhlářská, Soukenická, Zlatnická, Řeznická, Kožná, Železná (bydleli zde obchodníci železem)¹⁰⁰, Provaznická, V Jirchářích.¹⁰¹ Takových uličních názvů bylo za starých časů mnohem více. Ne vždy se ale tato řemesla usazovala hromadně do jedné ulice. Stačilo, aby zde bydleli dva řemeslníci stejného řemesla, a už se tak získal orientační důvod k názvu. Některá řemesla ale samozřejmě vázaná na určité místo byla, např. řezníci u masných krámů (Řeznická ulice), jircháři a plavci u vody, apod. Svou roli také hrála národnost obyvatel ulice. V Krakovské ulici pravděpodobně bydleli polští kupci, přicházející z Krakova. Podobně ulice Na Florenci připomíná dávný pobyt kupců z Itálie (Florencie), patrně v době Karla IV.¹⁰²

2. 2 Územní rozvoj na přelomu 19. a 20. stol.

V době, kdy Popelka Biliánová sepisuje pražské pověsti, prochází Praha rozsáhlou změnou. Dopusavad spíše provinciální město s převahou středověkých budov se proměňuje v moderní velkoměsto, což doprovází i vzrůstající počet obyvatelstva ve městě a tím pádem i vzrůstající počet domů. Roku 1857 Prahu tvoří pět historických obcí (Staré Město, Nové Město, Malá Strana, Hradčany a Josefov) se 142 588 obyvateli, roku 1910 již zahrnuje i Vyšehrad, Holešovice – Bubny a Libeň.¹⁰³

Vnitřní město ohledně počtu obyvatelstva spíše stagnuje, posléze dochází i vylidňování některých čtvrtí. Pražská předměstí oproti tomu v počtu obyvatel posilují, přičemž nejvýznamnější z nich se dokonce domohla městského statutu – Královské Vinohrady (1879), Žižkov (1881), Košíře (1895), Libeň (1898), Nusle (1898), Vršovice (1902), Vysočany (1902), Karlín (1903), Smíchov (1903), Bubeneč (1904) a Břevnov (1907). Rozdíl mezi vnitřními čtvrtěmi a předměstími se postupně stírají. S výjimkou Libně se však z lokálně patriotických důvodů spojených s Prahou bránila. Tato předměstí mají povětšinou spíše průmyslový charakter.¹⁰⁴

Kolem roku 1900 se proměňují i historické čtvrti. 11. února 1893 byl vydán tzv. asanační zákon, v jehož důsledku staré stavby začaly mizet. Byl rozbořen Josefov a mnoho částí

⁹⁸ LAŠŤOVKA, M., LEDVINKA, V. a kol.: Pražský uličník, Encyklopedie názvů pražských veřejných prostranství. Díl 1., Libri: Praha, 1997, s. 107.

⁹⁹ LAŠŤOVKA, M., LEDVINKA, V. a kol.: Pražský uličník, Encyklopedie názvů pražských veřejných prostranství. Díl 2. Libri: Praha, 1998, s. 67.

¹⁰⁰ LAŠŤOVKA, M., LEDVINKA, V. a kol.: Pražský uličník, Encyklopedie názvů pražských veřejných prostranství. Díl 2. Libri: Praha, 1998, s. 474.

¹⁰¹ Jircháři zpracovávali kůže podobně jako koželuhové. Jejich práce ale byla jemnější, jednalo se např. o rukavičkáře. Viz LAŠŤOVKA, M., LEDVINKA, V. a kol.: Pražský uličník, Encyklopedie názvů pražských veřejných prostranství. Díl 2. Libri: Praha, 1998, s. 364.

¹⁰² VOJTÍŠEK, V.: O starých jménech pražských ulic, in: Naše řeč 24 (1940), s. 45-55.

¹⁰³ LEDVINKA, V.: Kronika královské Prahy a obcí sousedních profesora Františka Rutha, in: HOLEC, F.: Kronika královské Prahy a obcí sousedních IV. 1. vydání. Praha: NLN, 1996, s. 226.

Kol. autorů: Dějiny Prahy. 1. vydání. Praha: Nakladatelství politické literatury, 1964, s. 500 – 501.

¹⁰⁴ LEDVINKA, V.: Kronika královské Prahy a obcí sousedních profesora Františka Rutha, in: HOLEC, F.: Kronika královské Prahy a obcí sousedních IV. 1. vydání. Praha: NLN, 1996, s. 223 – 230.

Kol. autorů: Dějiny Prahy. 1. vydání. Praha: Nakladatelství politické literatury, 1964, s. 500 – 503.

Starého a Nového Města. Nahradila je výstavba moderních obytných domů. Zároveň zmizely čtvrti jako např. Podskalí, zbořené v letech 1905 – 1914. Z původních staveb byly na nátlak kulturní veřejnosti zachovány pouze některé nejcennější solitéry (skupina synagog se starým židovským hřbitovem, několik kostelů a klášterních areálů), zatímco jiné byly bezohledně zničeny (kostel sv. Jana na Zábradlí¹⁰⁵, sv. Kříže Většího, sv. Lazara, klášter a prelatura benediktinů u sv. Mikuláše, bývalý Králův dvůr u Prašné brány, Andělská kolej, masné krámy, ad.). Současně však vznikaly nové reprezentační objekty, v jejichž architektuře se vedle historizujících slohů výrazně uplatnil nový styl české secese a později i kubismus a další moderní směry (Muzeum hlavního města Prahy, Zemská banka, Státní (hlavní) nádraží, obchodní dům U Nováků, Staroměstská tržnice, Obecní dům, Nová radnice, dům U černí Matky Boží, palác Koruna, Mozarteum, ad.).¹⁰⁶

2. 3 Kulturní obraz Prahy pohledem Čecha a cizince

Literární historici Karel Krejčí a Angelo Maria Ripellino se pokouší ukázat obraz tisícileté Prahy, jejíž podobu vytváří reciproční vztah Prahy a významných osobností, které v ní žijí. Tvář Prahy modelují umělci, zároveň se Praha stává jejich inspirací. Krejčí a Ripellino své spisy o Praze píšou ve stejné době, v 60. letech 20. stol., a vychází ze stejných pramenů. Krejčí se zabývá i nad problematikou pražských legend a zamýšlí se nad jejich reálnou podstatou. Ripellino je více umělecky rozevlátý.

Praha Karla Krejčího¹⁰⁷ má několik podob, které dohromady kromě samotné Prahy vytváří obraz českého národa. Obdobně jako Řím se Praha rozkládá mezi několika pahorky, kterými jsou Vyšehrad, Hradčany, Žižkov a Bílá hora.¹⁰⁸ Tyto pahorky vlastně představují místa paměti¹⁰⁹ českého národa, ačkoliv Krejčí tento pojem nezná.

Vyšehrad se stává symbolem Prahy mytické, Hradčany Prahy královské, Žižkov Prahy heroické a Bílá hora Prahy tragické. Kolem Vyšehradu se opřádají české národní mýty, které představují oslavu minulosti českého národa, jež vrcholí vlasteneckým romantismem v 19. stol. Hradčany jako sídlo českých králů a místo, kde se odehrála řada pro Čechy významných historických událostí, zosobňují královský majestát Čech. Žižkov reprezentuje české hrdinství, které našlo svůj vrchol v době husitství. Bílá hora symbolizuje národní tragédii, kterou pokřtila staroměstská exekuce krví elity české země. Bílá hora je proto logickým protipólem heroického Žižkova, jejíž stín dopadá na mytickou, královskou a hrdinskou Prahu.¹¹⁰

Takto načrtnutý obraz je však příliš jednoduchý. Spolu s výše řečeným je Praha fantastická, katolicky svatá, obrozenecká, tajemná, měšťanská a lidová.

Fantastično Prahy Krejčí spojuje s „kouzelnou atmosférou“ rudolfínské doby, naplněné zázraky mágů a čarodějů: „Bylo to město, v němž se mohl zázračný rabbi Löw se svým homunkulem Golem setkat s nejslavnějším čarodějem, doktorem Johannem Faustem i s

¹⁰⁵ Dr. František Ruth: „Byla to cenná památka románská, jejíž zničení r. 1896 (!) jest skvrnou doby naší.“ RUTH, F.: Kronika královské Prahy a obcí sousedních II. Vydání 2., v NLN 2. Praha: NLN, 1995, s. 567.

¹⁰⁶ LEDVINKA, V.: Kronika královské Prahy a obcí sousedních profesora Františka Rutha, in: HOLEC, F.: Kronika královské Prahy a obcí sousedních IV. 1. vydání. Praha: NLN, 1996, s. 226.

Kol. autorů: Dějiny Prahy. 1. vydání. Praha: Nakladatelství politické literatury, 1964, s. 504.

¹⁰⁷ Viz KREJČÍ, K.: Praha legend a skutečností. 2. vydání. Praha: Panorama, 1981.

¹⁰⁸ Srov. MAUR, E: Paměť hor. Šumava – Říp-Blaník-Hostýn-Radhošť. 1. vydání. Praha: Havran, 2006. Maur se zde zabývá problematikou historických a nacionálních konotací českomoravských hor a pohoří Šumava.

¹⁰⁹ Místo, na které se váže historická paměť národa. Může se jednat např. o pomníky, budovy, místa spojená s významnými událostmi, písně, apod. Jsou to tedy věci, které spojením s určitým příběhem získávají symbolický význam a následně historickou paměť upevňují. Blíže viz NORA, P.: Realms of Memory: the construction the French past. Columbia University Press: New York, 1997.

¹¹⁰ KREJČÍ, K.: Praha legend a skutečností. 2. vydání. Praha: Panorama, 1981, s. 13-93.

legendárním Ahasverem, jehož ulicemi procházely historické postavy Tycha Braha i Keplera, René Descartesa i Komenského, odkud se snažil vyrvat hvězdám tajemství svého osudu ponurý kondotier Albrecht z Valdštejna.¹¹¹ Rudolfská fantastika se po staletích odráží v dílech Franze Kafky i Guillaumea Apollinairea.

Katolicky religiozní Praha má svůj dominantní symbol v barokní podobě Karlova mostu. Sochy na Karlově mostě však vesměs zosobňují světce původem z ciziny, nikoliv české, jediným „srozumitelným“ svatým na mostě je sv. Jan Nepomucký. Za emblém obrozenské Prahy zase Krejčí považuje Národní divadlo.¹¹²

Neméně důležitým rysem podoby Prahy je tajemství: „Každé velké město je labyrintem nejen ulic, veřejných prostorů a skrytých zákoutí, ale i lidských osudů. Má své podzemí v doslovném, ale i přeneseném smyslu slova. Tisíce lidí žijí tu pohromadě, ale osudy jednotlivců nejsou zde otevřenou knihou, v níž může každý číst. (...) Městské životy jsou uzavřeny v širším nebo užším okruhu známých a jen ve výjimečných případech, ozářených popularitou nebo slávou, se odehrávají na zvýšeném pódiu, na němž je mohou sledovat všichni. Pro městského člověka je většina lidí, které potkává na ulicích, ba i většina těch, s nimiž přichází přímého do styku, tajemstvím.“¹¹³

A všechny předchozí Prahy obývá maloměšťák a dělník. Dělník se stane tím, kdo bude utvářet Prahu socialistickou.¹¹⁴

Angelo Maria Ripellino¹¹⁵ ve své knize¹¹⁶ ukazuje Prahu poněkud odlišně. Rekonstruuje ji převážně z básnických a prozaických děl českých a německých spisovatelů. Haškův Švejk se potkává s Kafkovým Josefem K., což pozoruje Vítězslav Nezval a píše o celé události verše, podporován Guillaumem Apollinaiem a Věrou Linhartovou, zatímco se pod koly německé sanitky umírá Jiří Orten. (Toto zdánlivě nesmyslné souvětí se pokouší naznačit ducha Ripellinovy knihy, jež představuje Prahu jako galimatyáš rozmanitých stylů a žánrů. „Město morbidní, kde jsou v oblibě rakvičky se šlehačkou a kde rakve vypadávají z pohřebních furgonů a kde doktor Kazisvět vzkřísí radu Schepelera.“¹¹⁷)

I Ripellino považuje za zásadní stín Bílé hory, Bílá hora je pro něho důležitým mezníkem tragiky. Tím dalším je sovětská okupace Československa v srpnu 1968. Prahu nahlíží v tomto mezidobí, ke kterému magická doba Rudolfa II. tvoří pouze jakousi přehru. Podobu Prahy buduje společná koexistence Čechů, Němců a Židů. Jistou nevýhodou je, že se Ripellino zaměřuje pouze na tyto vztahy a pomíjí většinu dalších aspektů, kterých si všímá Krejčí. Oproti Krejčímu ale staví na roveň pražské katolictví s tradicí pražského židovského města.

¹¹¹ Tamtéž, s. 94.

¹¹² Tamtéž, s. 143 – 199.

¹¹³ Tamtéž, s. 200 – 201.

¹¹⁴ Tamtéž, s. 232 – 260.

¹¹⁵ Blíže viz POLIŠENSKÝ, J.: Tisíciletá Praha očima cizinců. 1. vydání. Praha: Academia, 1999, s. 85 – 86.

¹¹⁶ RIPELLINO, A. M.: Magická Praha. 3. vydání, v Argu 1. Praha: Argo 2009.

¹¹⁷ Tamtéž, s. 206.

3. Osobnost Popelky Biliánové

3.1 Život

Popelka Biliánová – vlastním jménem Marie Popelková – se narodila 27. ledna 1862 v Králově Dvoře u Berouna. Patří mezi významné rodáky města Králův Dvůr a ulice, v níž bydlela, dnes nese její jméno. Velkou událostí dětství Biliánové byl roku 1868 převoz jednoho ze základních kamenů pro stavbu Národního divadla přes Králův Dvůr, což na ni udělalo hluboký dojem, jak sama líčí.¹¹⁸

Její otec se jmenoval Václav Popelka a byl obchodníkem. Velmi brzy zkrachoval - když se začala v obci Králův Dvůr stavět železnice, dával důvěřivě dělníkům, kteří na železnici pracovali, zboží na dluh. Dělníci však bohužel odešli z kraje bez zaplacení. Rodina potom z finančních důvodů přesídlila do Prahy, kde se patnáctiletá Marie u svého pražského strýce seznámila se spisy Palackého, Šafaříka a Tomka, které nadšeně pročítala. Do této doby spadají i její první literární pokusy.¹¹⁹

Praha se svými historickými a uměleckými památkami na mladou Marii nesmírně zapůsobila, proto Marie začala studovat pražskou historii a za tímto účelem také navštěvovala archeologické přednášky Františka Ladislava Píče. Byla jedinou ženou, která se jich účastnila.¹²⁰

V Praze se začala stýkat s národně uvědomělými dívkami, které se po vzoru Elišky Krásnohorské a jiných průkopnic ženské emancipace začaly účastnit českého veřejného, zejména spolkového života.¹²¹ Marie se nadchla pro myšlenku vystudovat učitelský ústav a stát se učitelkou. Tento její sen však kvůli závažné oční chorobě zůstal jen a pouze snem. Snažila se proto najít jinou činnost, která by ji naplňovala. Mnoho dalších let pracovala pro různé spolky a splnila si tak svoji ideu o obecně prospěšném poslání ženy.

V roce 1885 se Marie seznámila s budoucím právníkem Arnoštem Biliánem (posléze inspektorem potravní daně), českým vlastencem. společně s ním rozvíjela projekt tzv. národních obětín - jednalo se o vizitkové lístky s citáty z děl předních českých buditelů. Rozprodávaly se v jakýchsi loterijních akcích Matice české, přičemž finanční výtěžek byl věnován na dobročinné účely. Lístky v praxi sloužily k vplétání do pohřebních věnců, které se pokládaly na hroby předních českých osobností.¹²² Z této doby také pochází s oblibou často citovaný žert spisovatele Jana Nerudy o tom, že si mladí snoubenci, Marie a Arnošt, místo hubiček vyměňují Matiční navštívenky.

Pro výrobu těchto navštívenek Marie založila společně s Biliánem závod. Oba dva však byli mnohem více idealistickými nadšenci nežli obchodníky. Do dvou let společně zkrachovali.¹²³

¹¹⁸ BILIÁNOVÁ, P.: Kamenu za družičku. Národní Politika, 1934.

¹¹⁹ KAPIČKOVÁ-KUDRNOVÁ, L.: Monografie Hořovicka a Berounska. Spisovatelé a básníci Podbrdská, s. 82-87.

Další bibliografické údaje nezjištěny. In: LA PNP

¹²⁰ ŠTĚPÁNKOVÁ, M.: Etnografická činnost Popelky Biliánové. Praha, 1983. Diplomová práce. Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, Ústav etnologie, vedoucí práce PhDr. Antonín Robek, Csc., s. 11.

¹²¹ MOCNÁ, D.: Červená knihovna: studie kulturně a literárně historická: pohled do dějin pokleslého žánru. Praha: Paseka, 1996, s. 50.

¹²² Blíže o této problematice viz BROŽOVÁ, V. - MOCNÁ, D.: Popelka a Arnošt Biliánovi: obětinou v duši jinou In: Fenomén smrti v české kultuře 19. století, eds. Taťána Petrasová, Helena Lorenzová. 1. vydání. Praha: KLP, 2001, s. 216-226.

¹²³ Tamtéž, s. 224-226.

Arnošt Bilián a Marie Popelková měli svatbu v roce 1892 ve Svatováclavské kapli na Vyšehradě a oddával je Beneš Method Kulda. Od této chvíle spisovatelka používala pseudonym, jenž vznikl sestavením jejího dívčího jména s příjmením, které získala sňatkem. Zároveň od roku 1895 až do své smrti roku 1941 bydlela s rodinou v malém domku čp. 12 na Vyšehradě, v ulici V pevnosti, naproti Jedličkovu ústavu. Její manželství lze nazvat vydařeným, ačkoliv nebylo prosto trápení. Tím největším byla duševní nemoc manžela Popelky Biliánové a s tím spojená i finanční tíseň, kterou rodina pociťovala.¹²⁴

Popelka Biliánová měla s Arnoštem Biliánem čtyři děti – syna Zlatka a dcery Květuši a Zoru. Prvorozený syn Zdebor jako roční dítě zemřel na zápal plic. I přes velké osobní i zdravotní problémy (krátkozrakost) Popelka Biliánová byla schopna zajistit svým dětem kvalitní vzdělání: všechny tři se staly vysokoškolsky vzdělanými lidmi. Syn Zlatko (1897 - 1975) se stal doktorem přírodních věd a napsal mnoho publikací o rostlinné výrobě.¹²⁵ Dcera Zora (1894 - 1978) byla středoškolskou učitelkou, mj. působila na nymburském gymnáziu, byla provdána za dr. Atanase Mirčeva. Dcera Květuše (1895 - 1978) působila jako úřednice na pražském magistrátu.¹²⁶

Roku 1918 rodinu postihla tragická událost, která ovlivnila budoucí soukromý i profesní život Popelky Biliánové. Arnošt Bilián spáchal v květnu roku 1918 sebevraždu.¹²⁷ Zastřelil se údajně kvůli zostřenému šikanování, jemuž byl ze strany rakouských úřadů vystaven za své vypjaté rusofilství. Rodina tak oficiálně zůstala bez živitele rodiny (i když i tento fakt je sporný, jelikož Arnošt Bilián byl dlouho dobu duševně nemocný, tudíž hlavní starost o zajištění rodiny tak zůstávala na Popelce; svědectví o jejích snahách rodinu uživit svědčí výše zmíněná korespondence). Právě v tomto nelehkém období můžeme spatřovat Popelčiny počátky intenzivního psaní a spolkové práce. Výsledkem je vydání románu „Do panského stavu“ (1921)

Další tragickou životní ranou pro Popelku byla ztráta zraku. Od roku 1929 se nemohla věnovat psaní. Byla skoro slepá, proto své spisy nadále musela diktovat.

Popelka Biliánová po dlouhé nemoci 3. března 1941 zemřela. Je pohřbena na vyšehradském hřbitově.

3. 2 Práce a tvůrčí činnost

Po celý život byla Popelka Biliánová mimořádně aktivní. Její úsilí však působilo spíše podivně a pro mnohé ze svého okolí představovala spíše bizarní figurku.¹²⁸ „*Postava starosvětsky oděné dámy, jejíž nos zdobil nezbytný cvikr s dlouhou černou tkanicí, se tak posléze sama stala součástí vyšehradského genia loci a leckterý výletník byl zklamán, když ji tu nepotkal.*“¹²⁹ Počátkem 20. stol. je Biliánová vnímána napůl laskavě, napůl s výsměšnou ironií, jak vyplývá z článku Jaroslava Humbergra, který ve své práci cituje Marie Štěpánková:

¹²⁴ BROŽOVÁ, V.: Paní z vyšehradských zkazek, in: BROŽOVÁ, V. a kol.: Vyšehrad – historické podoby. 1. vydání. Praha: Národní kulturní památka Vyšehrad, 2000, s. 135.

¹²⁵ Např. spis Kosmické vlivy na život rostliny se zřetelem na závlahovou drenáž. 1. vydání. Praha: vlastním nákladem, 1935-1936.

¹²⁶ Literární archiv Památníku národního písemnictví, Praha, pracoviště Staré Hradky u Libáně: Literární pozůstalost Popelky Biliánové (nezpracováno)

¹²⁷ Marie Štěpánková ve své diplomové práci píše, že Arnošt Bilián zemřel na tuberkulózu, přičemž jako zdroj uvádí vnučku Popelky Biliánové, ing. Libuši Mirčevovou.

¹²⁸ MOCNÁ, D.: Červená knihovna. Studie kulturně a literárně historická. 1. vydání. Praha/Litomyšl: Paseka, 1996, s. 50 – 58.

¹²⁹ Úvod Věry Brožové ke druhému vydání „Pověsti vyšehradských“. Viz Biliánová, P.: Pověsti vyšehradské. 2. vydání, v KNA 1. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2006., s. 5 – 6.

„Hle, na hradbách zřím chumel lidstva. Má reportéřská duše hnala mne blíže. Stáli tam všichni nepohnutě a paní, jež stála na schodě, připomínala z dálky sfinx, jež ztratila egyptskou mystiku. Byla to Popelka Biliánová se svou družinou. (...) Starší paní v černém oděvu, s černým šálem a černými myšlenkami, neboť vyprávěla mimo jiné, že socha sv. Václava je obrácena k Hradčanům a v české zemi nebude dříve pokoje, dokud všechny sochy sv. Václava v zemi nebudou obráceny jedním směrem, k Hradčanům. Vděčný nápad pro volby.“¹³⁰

Naproti tomu ale v lidovém prostředí byla Popelka Biliánová oblíbená jednak pro svou dobrou a laskavou povahu, jednak pro organizaci charitativních akcí, jímž se aktivně a nezištně věnovala na úkor svého zdraví a času.

Aktivně se zasazovala na poli ženské emancipace. Dále se též zajímala o zkrášlování hrobů významných českých osobností, zejména tedy hrobů na vyšehradském hřbitově. Právě díky této činnosti se seznámila s Arnoštem Biliánem, jak již bylo řečeno.

Biliánová se též věnovala dívčímu skautingu a sociálně charitativní práci, jak již bylo zmíněno. Měla soucit s nemocnými, starými a opuštěnými lidmi, a také s osiřelými dětmi, pro které pořádala např. ošacovací akce. Věnovala se též pořádání vlastivědných vycházek po Praze za účelem poznávání památek a historické minulosti města, organizovala výchovné a společenské akce pro děti a mládež, působila v Ústřední matici školské a Ústředním spolku žen. Zde měla mj. na starosti přednášky o progresivních metodách v zavařování ovoce a zeleniny, apod.¹³¹ Významná je také její činnost etnografická. Biliánová zaznamenávala pražské pověsti a kromě toho se zajímala o folklor Podkrkonoší. Popelka Biliánová totiž s rodinou jezdila trávit prázdniny do podkrkonošské obce Držkov, kde mj. nadšeně zkoumala zdejší lidové zvyky, o kterých sepsala velké množství poznámek.¹³²

Většina literární práce Biliánové patří spíše do oblasti publicistiky. Biliánová publikovala články v různých novinách, časopisech a kalendářích. Tyto články vycházely z jejích etnografických a folklorních výzkumů, přinášely čtenářům informace o jim neznámých místech a zdejších lidových zvycích, včetně stručně načrtnuté historie. Jinak Biliánová též vydávala drobné beletristické příspěvky, které se stylem podobají jejím později velmi oblíbeným lidovým románům ze staré Prahy.¹³³

Knižním debutem Biliánové se stala básnická sbírka *Z našich zkazek* (1891), kterou vydala ještě za svobodna pod jménem Marie Popelková. Žánrově se tato sbírka pohybuje mezi Rukopisy a Ohlasy Františka Ladislava Čelakovského. Kniha je to rozsáhlá - má 234 stran a ještě několikastránkový doslov. Tento počin si však nezískal pozitivní kritiky. Např. Jaroslav Kvapil se vyjádřil v tom smyslu, že pro blaho české poezie udělá Biliánová nejvíc, pokud již nebude psát žádné verše.

Sporadicky též psala divadelní hry, které těšily zejména její sousedy na Vyšehradě a pro dětské besídky (např. *Vyšehradský vodník*). Postupně začíná publikovat i tzv. povídky „ze života“ a pozvolna přechází do sféry tzv. konvenční literatury, pojednávající o životě maloměstských a nižších vrstev, díla plná slunné pohody a idealizace¹³⁴, kvůli kterým ji

¹³⁰ HUMBERGER, J.: Družina Popelky Biliánové. Lidové Noviny. 3. 11. 1925, citováno z: ŠTĚPÁNKOVÁ, M.: Etnografická činnost Popelky Biliánové. Praha, 1983. Diplomová práce. Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, Ústav etnologie, vedoucí práce PhDr. Antonín Robek, Csc., s. 55.

¹³¹ MOCNÁ, D.: Červená knihovna. Studie kulturně a literárně historická. 1. vydání. Praha/Litomyšl: Paseka, 1996, s. 50 – 55.

¹³² ŠTĚPÁNKOVÁ, M.: Etnografická činnost Popelky Biliánové. Praha, 1983. Diplomová práce. Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, Ústav etnologie, vedoucí práce PhDr. Antonín Robek, Csc.

¹³³ CHAROUZDOVÁ, E.: Osobnost Popelky Biliánové a její publicistická činnost. Praha, 2009. Bakalářská práce. Univerzita Karlova v Praze, Fakulta sociálních věd, Institut komunikačních studií a žurnalistiky, Katedra mediálních studií, vedoucí práce Doc. PhDr. Barbara Köpplová, Csc., s. 88.

¹³⁴ MOCNÁ, D.: Červená knihovna. Studie kulturně a literárně historická. 1. vydání. Praha/Litomyšl: Paseka, 1996, s. 55 – 59.

soudobé lidové publikum milovalo, a intelektuální vrstvy v nejlepším případě přezíraly.¹³⁵ Její šestidílný román *Do panského stavu* s postavou svého času velice populární matky Kráčmerky se stal nejoblíbenější lidovou četbou své doby. Byl dokonce zadaptován pro divadlo a film, kde postavu Kráčmerky ztvárňovala herečka Antonie Nedošínská.

¹³⁵ KREJČÍ, K.: Podivuhodné příběhy ze staré Prahy: Ze sbírek starých pražských legend a pověstí. 1. vydání. Praha: Odeon 1971, s. 184.

4. Pražské pověsti Popelky Biliánové

Dvoudílná sbírka „Z tajů pražských pověstí“ vyšla v letech 1904 – 1905.¹³⁶ Původně se jednalo o vydání v levných sešitech, kvůli zájmu čtenářů se však nakladatel Pavel Körber rozhodl vydat pověsti ve dvoudílném knižním souboru.

Kniha Popelky Biliánové „Z tajů pražských pověstí“ představuje monumentální korpus lokálních pražských pověstí, který obsahuje i jinde nezachycená podání. Biliánová nebyla odbornou folkloristkou, přesto se sběrem pověstí zabývala celý život.¹³⁷ Část pověstí ve sbírce má lidový původ, přesto však „Z tajů pražských pověstí“ obsahují látky převzaté z již vydaných sbírek pražských pověstí, např. Clemense Weythrothera, Josefa Svátka, Františka Ekerta, Augusta A. Glückseliga, Julia Košnáře, Vojtěcha Ruffera, apod. Pro podání o Vyšehradě nacházela zdroje v Kosmově kronice, Hájkově kronice a Rukopisech. Díky ní se stala nedílnou součástí imaginace pražského genia loci.

První vydání pověstí Popelky Biliánové se záhy stává obtížně dostupným i pro soudobé čtenáře, o čemž svědčí např. dopis A. Hanouska z 16. 6. 1937 Biliánové: „(...) dovoluji si co nezdvořileji obrátiti se k Vám, milostivá paní, s prosbou, zda by Vám bylo možno poskytnouti mně laskavých informací, kde bych se mohl dopídit Vašich spisů „Z tajů pražských pověstí“ a „Vyšehradské pověsti“, kteréžto spisy (...) marně sháním, a to jak ve zdejší vyšehradské městské knihovně, muzejních a jiných knihovnách, o knihkupectví ani nemluvě. Prostě jako by se v zem propadly, neboť kdo je šťastným jich majitelem, chová je ve své knihovně jako pravý poklad, a má věru proč.“¹³⁸

Velký vliv na Popelčin sběr mělo její přestěhování na Vyšehrad v 90. letech. Odtud také neměla daleko do Podskalí. Biliánová se zajímala o zdejší minulost, hodně se vyptávala zejména starých pamětníků. Pověsti z Vyšehradu a Podskalí se v její sbírce objevují nejvíce. Ostatním oblastem Prahy (okolí Karlova náměstí, Malé Strany, Kampy, Újezda, oblasti Na Františku, Karlova mostu a Staroměstského náměstí) se věnuje 40 látek, které obsahuje první díl sbírky. Z toho polovina z nich se vztahuje k významným církevním stavbám, převážně klášterům. Spolu s Karlem Chalupou se Biliánové podařilo zachytit tvář staré Prahy, která vlivem asanace (viz kapitola 2. Praha) rychle mizela. Stejně tak by zmizela i většina vypravování, jež sbírka „Z tajů pražských pověstí“ obsahuje. Jedna z mála dohledaných recenzí od neznámého autora se o sbírce vyjadřuje pochvalně: „Körbrovo nakladatelství počalo vydávati sbírku pražských pověstí, jež sebral Karel Chalupa z památek písemně zachovaných, a po něm ji doplňuje spisovatelka Popelka Biliánová, kteráž za úkol si vytkla sebrati pražské pověsti, pokud ještě v ústech lidu jsou zachovány. Lidovědnou cenu těchto pověstí uznali všichni folkloristé naši a fantastickou pestrostí zrovna srší tyto pověsti tak, že není pochyby, že stanou se zajímavou četbou všech, kdo milují královskou Prahu a její minulosti.“¹³⁹

¹³⁶ U prvního dílu je Biliánová autorkou pouze jeho druhé části. Tu první napsal Karel Chalupa, který uveden jako spoluautor sbírky. Druhý díl pochází zcela z pera Biliánové.

¹³⁷ JANEČEK, P.: Pražské pověsti Popelky Biliánové a jejich folklorní autenticita. IN: Acta Universitatis Carolinae. Philosophica et Historica 1 – Studia Ethnologica, s. 96.; Podrobněji viz JANEČEK, P.: Pražská pověst v 2. polovině 19. stol. Na příkladu sběrů Popelky Biliánové. Praha, 2004. Diplomová práce. Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, Ústav etnologie, vedoucí práce Doc. PhDr. Bohuslav Šalanda, CSc.

¹³⁸ Literární archiv Památníku národního písemnictví, Praha, pracoviště Staré Hrady u Libáně: Literární pozůstalost Popelky Biliánové (nezpracováno)

¹³⁹ ANONYM: P. Biliánová: Z tajů pražských pověstí, sv. IV. IN: Národní politika, 20. 12. 1904.

Po formální stránce postrádá sbírka jednotnou linii. Podání nemají systematické třídění. Pojmenování kapitol vychází obvykle z lokality, kde se pověst odehrává, dále pak z hlavního aktéra pověsti, nebo motivu děje. Pověst většinou obsahuje několik různých podání – většinou několik různých variant jednoho motivu, někdy i zcela rozdílné syžety. Některá identická podání se navíc opakují. Někdy autorka pověst doplňuje o poznámky, kterými popsanou skutečnost racionalizuje, nebo také ironizuje. Různorodá je i forma podání pověsti – někdy se jedná o stručnou glosu a suchý záznam děje, jindy zase o dlouhý beletrizovaný text s použitím přímé řeči. Jazyk připomíná dobovou hovorovou lidovou mluvu.

Určitý systém představuje rozčlenění látek podle lokality, kde se mají odehrávat. V tomto případě se jedná o konkrétní stavby, většinou budovy klášterů: klášter sv. Anežky, zrušený klášter sv. Máří Magdalény, zrušený kostel sv. Petra a Pavla v Rybářích, Emauzský klášter, okolí Ozerova, Podskalí. Biliánová ke každé pověsti dodala historický a místopisný úvod. Vychází ze spisů Zikmunda Wintera, Václava Vladivoje Tomka, Františka Ekerta a Františka Rutha. Sbírka však také obsahuje podání bezesporu lidová a stejně tak i příběhy konkrétních událostí autorčiny doby.¹⁴⁰

Pověsti lze v podstatě rozdělit do dvou hlavních skupin. První jsou pověsti historické (Libušina lázeň) a legendární (Čertův sloup), druhou zase pověsti démonologické (váží se ke konkrétním osobám, nebo domům: Hlava popravencova, apod.). Démonologické pověsti obsahují konkrétně lokalizované příběhy o setkání s revenanty, nebo démonickými bytostmi (černý pes, bílá paní, čert, vodník). Revenanti jsou většinou přesně ztotožnění s konkrétní zesnulou osobou, a to nejen s její socioprofesionální charakteristikou, ale často i konkrétním jménem. V mnohem menší míře Biliánová do sbírky zařadila pověsti etiologické (Malá pečeť kapituly vyšehradské) a etymologické (U zlaté studně). Některé texty mají charakter utopických legend.

V pozůstalosti autorky,¹⁴¹ se nachází značně torzovitě poznámky k pověstem, chybí zde přesné údaje o sběru, informátorech, pramenech. Poznámky Biliánové k pověstem jsou spíše ojedinělé a vyskytují se převážně na malých lístcích. Příklad č. 1: „*Na Ozerově tancující židovka – roztrhala plavce – husař rozházal v tanci všechny peníze – bílý pes s ohnivýma očima a lidskou tlamou.*“

Příklad č. 2: „*Ředkvičkárka v noci pod Slovanským vrškem viděla koulícího se psa – „ofoukl ji,*“¹⁴²

Přesto je však jisté, že Biliánová materiál k pověstem osobně získávala v terénu. Sama se o sběru látek vyjadřuje takto: „Nebudu se rozepisovati o pověstech. Co ty daly práce, shánky, běhání i dopisů na nejrozmanitější místa i na venek – co vzácného času jsem promarnila často marným chozením a pátráním po pověstech!“¹⁴³ K terénnímu sběru se Biliánová vyjadřuje i v úvodu „Z tajů pražských pověstí“: „Mnohé z pověstí pražských byly zapsány příležitostně, mnohé obsaženy jsou ve starých zápisech, ale mnoho a mnoho pověstí udržuje se dosud v lidu samém, a překvapuje, že zpravidla na místech dějově význačných, aniž však vypravovatelé mají tušení, jak těsně jsou pověsti ty spjaty s budovou samou, anebo s místem. Nesnadno však, velmi nesnadno jest naléztí pamětníky hynoucích pověstí pražských a

¹⁴⁰ JANEČEK, P.: Pražské pověsti Popelky Biliánové a jejich folklorní autenticita, s. 96 – 101.

¹⁴¹ Tamtéž, s. 96.

Pozůstalost Popelky Biliánové: Literární archiv Památníku národního písemnictví, Praha, pracoviště Staré Hradky u Libáně: Literární pozůstalost Popelky Biliánové (nezpracováno), SOA Beroun: fond Popelka Biliánová (nezpracováno)

¹⁴² Tamtéž.

¹⁴³ Dopis autorky nakladateli Pavlu Korbřovi ze dne 9. 4. 1918. LA PNP

opatrně dlužno přijímati a zkoušeti zprávy jejich...“¹⁴⁴ Obě sbírky jsou proto považovány za autentický přepis pražské ústní tradice. Biliánové se mnoha pověstmi podařilo uchovat památku pražských lokalit, které dnes kvůli asanaci již neexistují.¹⁴⁵ (Např. Podskalí, které roku 1910 definitivně zmizelo a z kterého do dnešních časů zůstal pouze jediný dům Na Výtoni.)

Vzhledem k malému množství vydání pověstí Biliánové, a ještě ke všemu v nízkém nákladu, se domnívám, že větší vliv na čtenáře mají vydání sbírek pověstí mladších autorů, kteří ze sbírky Biliánové také nesporně vychází. Za všechny bych uvedla oblíbené pověsti Václava Cibuly s ilustracemi Cyrila Boudy. Cibula přepracoval pověsti ze sbírek starších autorů, Josefa Svátka, Popelky Biliánové, apod. a zpřístupnil tyto příběhy zejména dětským čtenářům.¹⁴⁶ Čtivou formou též pražské pověsti přepracovala Dagmar Štětinová, v mnoha z nich však nezachovává původního ducha pověstí.¹⁴⁷

¹⁴⁴ BILIÁNOVÁ, P.: Z tajů pražských pověstí (rkp.). LA PNP

¹⁴⁵ JANEČEK, P.: Pražské pověsti Popelky Biliánové a jejich folklorní autenticita, str. 96. Srov. PULEC. M. J.: Jak žijí pražské pověsti, s. 50.

¹⁴⁶ Viz CIBULA, V.: Pražské pověsti. 2. vydání. Praha: Orbis, 1977.; CIBULA, V.: Nové pražské pověsti. 2. vydání. Praha: Panorama, 1989.

¹⁴⁷ ŠTĚTINOVÁ, D.: Pražské pověsti, legendy a zkazky. 1. vydání. Praha: nakladatelství MarieTum. Bez vnočení.

5. Další sběratelé a autoři pražských pověstí

V 19. stol. se pražské pověsti těší soustavnému zájmu sběratelů a adaptátorů, první sbírky však často promíchávají pověsti společně s pohádkami z celého území Čech, často také v úpravách, které s původním folklorním zněním mají společného jen málo. Ve 20. stol. jsou již adaptovány látky, jež v předcházejícím století autoři vyzískali sběrem.¹⁴⁸

5. 1 Clemens rytíř von Weyrother (1809 – 1876)

Jeho příjmení se též vyskytuje ve tvaru „Weyrother“. Jedná se o německého spisovatele, který se narodil a velkou část života prožil v Praze. Působil též jako novinář a všechny své práce publikoval německy.

Velký zájem projevoval také o folkloristiku a výsledkem tohoto zájmu byly dvě práce, dosud nepřeložené do českého jazyka: „Böhmische Sagen“ vydané roku 1843 a dvoudílné „Prager Sagen“¹⁴⁹ vydané v letech 1863 a 1864. Jádrem jeho podání jsou skutečně tradované pověsti, autor má však sklony k silné beletrizaci těchto látek a na mnoha místech i fikci.¹⁵⁰

5. 2 Josef Virgil Grohmann (1831 - 1919)

Německy píšící filolog a pedagog.

Na pražské německé univerzitě vystudoval germánské jazyky, klasické jazyky a sanskrt. Profesně působil jako středoškolský pedagog na pražských školách, látky později publikovaných pověstí zčásti získal od svých žáků. V 60. letech 19. stol. byl též poslancem českého sněmu, úředníkem i novinářem. Roku 1863 vydává knihu „Sagen aus Böhmen“ (Pověsti z Čech), která je dnes folkloristy vysoce hodnocená jako první autentická nebeletrizovaná sbírka českých pověstí. Mnoho podání též pochází z Prahy. Grohmann se pověsti osobně pokoušel zkoumat z hlediska jazykovědy, etnografie i mytologie. Na jeho způsob práce později navázal Josef Svátek, který se Grohmannovou sbírkou inspiroval pro svou vlastní knihu pověstí.¹⁵¹

5. 3 Jan Neruda (1834 – 1891)

Spisovatel, básník, dramatik a žurnalista.

I Jan Neruda projevil zájem o pražské pověsti a některé se vlastní osobitou formou pokusil zpracovat. Vznikla tak útlá sbírečka drobných příběhů, z nichž nejoblíbenějším se stalo dojemné vyprávění „O loretánských zvoncích“, které původně vyšlo v knize „Arabesky“.¹⁵²

¹⁴⁸ MOCNÁ, D. – PETERKA, J. A KOL.: ENCYKLOPEDIE LITERÁRNÍCH ŽÁNŘŮ. 1. vydání. Praha/Litomyšl, Paseka 2004, s. 512.

¹⁴⁹ WEYHROTHER, C. von: Prager Sagen. 1. vydání. Prag: Carl Bellmann, 1864.

¹⁵⁰ KOCH, W.: Deutsches Literatur – Lexikon. Biographisches und Bibliographisches Handbuch, heslo Weyrother.

¹⁵¹ GROHMANN, J. V.: Pověsti z Čech. Z německého originálu. Přeložil Radovan Charvát. 1. vydání. Plot: Praha 2009. Viz také doslov „Zapomenutá sbírka pověstí Josefa Virgila Grohmana“ od Petra Janečka, publikovaná v této knize na s. 237-242.

¹⁵² NERUDA, J.: Povídky, arabesky a Pražské pověsti. Studie a vzpomínky. Sebrané spisy Jana Nerudy: Spisy beletristické. Uspořádal Ladislav Quis. Praha: Topič, 1911.

5. 4 Josef Svátek (1835 - 1897)

Český novinář, kulturní historik a spisovatel, autor zejména historických románů. Josef Svátek vydává napsal první česky psaný sborník pražských pověstí, v němž se systematicky snaží mapovat pražskou tradici. Vydává jej roku 1883 pod názvem „Pražské pověsti a legendy“. Nevýhodou této knihy však je, že Svátek neuvádí prameny, odkud čerpal, míchá lidové vyprávění s výpisky z kronik a archivů. Kromě toho chybějící fakta často domýšlel. Velký vliv na Svátkovo zpracování pověstí měly údajně jeho styky se svobodnými zednáři, k nimž možná dokonce sám patřil.¹⁵³ Dále pak výše zmíněná sbírka pověstí Josefa Virgila Grohmana.

5. 5 August Sedláček (1843 - 1926)

Historik, genealog, sfragistik a heraldik. Roku 1894 vydává knihu „Sbírka knih historických pověstí lidu českého v Čechách, na Moravě i ve Slezsku“. Pověsti zde uspořádal do pěti oddílů, vytvořených dle chronologie vzniku jednotlivých pověstí a každý oddíl doprovodil vlastním komentářem historika. Oproti předchozím autorům pověstí nezískal v tέρénu, všechny pověsti pochází z literárních pramenů, které Sedláček také pečlivě uvádí.¹⁵⁴

5. 6 Alois Jirásek (1851 – 1930)

Autor historické prózy a dramatik, zejména se soustředil na realistický historický román. Roku 1894 vydává své patrně nejslavnější dílo „Staré pověsti české“. Nevychází ale ze skutečné lidové tradice, převážně čerpá z literárních pramenů a nalezené látky beletrizuje pro soudobého čtenáře. Kniha se záhy stává velmi oblíbenou, „staré pověsti české“ se postupně také stávají vědeckým odborným termínem. Kniha též obsahuje oddíl pověstí ze staré Prahy, kde např. zpracovává faustovskou tematiku.¹⁵⁵

5. 7 Karel Chalupa (1864 - 1904)

Dnes už zapomenutý spisovatel, žurnalista, autor humoristických povídek, uveřejňovaných zejména v časopisech. Zabýval se sběrem a studiem pražských pověstí, které roku 1898 vydal ve dvoudílné knížce „Ze staré Prahy“¹⁵⁶ a roku 1904 v knize „Z tajů pražských pověstí“, kterou vydal společně s Popelkou Biliánovou u nakladatele Pavla Körbra. V těchto dílech beletrizuje lokální pražskou tradici, nic nepřebírá, vesměs se jedná o jeho vlastní látky.¹⁵⁷

5. 8 Adolf Wenig (1874 – 1940)

Český spisovatel, pedagog, libretista a překladatel. Roku 1908 vydává knihu „Věnc pražských pověstí“, kterou doprovázely i kresby

¹⁵³ SVÁTEK, J.: Pražské pověsti a legendy. V Pasece 5. vydání. Praha – Litomyšl: Paseka 2002. Viz také doslov Pavla Růta, otištěný v této knize na s. 187 – 193.

¹⁵⁴ SEDLÁČEK, A.: Historické pověsti lidu českého. 5. vydání, v Melantrichu 1. Praha: Melantrich 1998.

¹⁵⁵ JIRÁSEK, A.: Staré pověsti české. V tomto vydání 1. Praha: Československý spisovatel, 2011.

¹⁵⁶ Tato kniha vyšla podruhé roku 1946 pod názvem „Z tajů pražských pověstí“, což může čtenáře mást, protože ve stejném roce stejná nakladatelka vydala pod stejným názvem pražské pověsti Popelky Biliánové. CHALUPA, K.: Z tajů pražských pověstí. 2. vydání. Praha: Drahomíra Sladká, 1946.

BILIÁNOVÁ, P.: Z tajů pražských pověstí. Upravil Dr. František Páta. 2. vydání. Praha: Drahomíra Sladká, 1946.

¹⁵⁷ VLAŠÍNOVÁ, D. (ed.): Strašidelné příběhy města pražského. 1. vydání. Praha: Melantrich, 1990, s. 249 – 250.

oblíbeného malíře Mikoláše Alše. Jedná se o nově zadaptované látky pověstí, které již zachytili předchozí spisovatelé.¹⁵⁸

5. 9 Václav Vratislav Tomek (1868 – 1933)

Nepříliš významný básník, prozaik, pedagogický pracovník. Svou tvorbu zaměřoval hlavně na mládež, psal spíše popularizační knížky. Z pražského prostředí se zajímal o židovské pověsti. Roku 1932 vydává knížku „Pražské židovské pověsti a legendy“, kam přebírá látky s židovskou tematikou, které pochází z výše jmenovaných sbírek pověstí.¹⁵⁹

5. 10 Julius Košnář (1862 – 1934)

Julius Košnář byl katolický kněz a spisovatel. Působil jako katecheta v Praze na Vinohradech, od roku 1897 také jako profesor náboženství na reálném gymnáziu na Malé Straně. Kromě toho se také realizoval v charitativní oblasti, především v Domě milosrdenství Vincentinum v Praze. Tuto instituci se mu nezměrnou iniciativou a aktivitou podařilo dostat z hmotných potíží. Od roku 1920 až do své smrti zde setrval, vzdal profesorského místa a sepisoval zde své knihy. Roku 1934 vydává knihu „Staropražské pověsti a legendy“¹⁶⁰, která se stala jeho nejznámějším a nejčtenějším dílem.¹⁶¹

5. 11 Cyril Merhout (1881 – 1955)

Pedagog a dějepisec, vyšší úředník ministerstva školství, který se věnoval popularizaci Malé Strany. Řadu prací věnoval její historii.

Roku 1941 vydal knihu „Malostranské pověsti“¹⁶². Oproti předchozím autorům se však nezajímá, nebo nepředstírá zájem o folkloristiku, navazuje na beletristickou práci Zikmunda Wintera. Příběhy v knize publikované dílem vychází z Merhoutova archivního studia malostranských gruntovních a soudních knih, církevních řádových archivů, apod. V knize jmenované osoby skutečně žily, popisované události se odehrály, autor je však pro čtenáře beletrizuje, snaží se jim dodat formu pověsti a historické skutečnosti volně propouje s malostranským folklorem (např. oblíbený bezhlavý jezdec je ztotožněn s popraveným Kryštofem Koberem z Koberšperku, apod.) Merhoutovy příběhy se však časem bezděčně stávají součástí pražského genia loci a jsou přebírány a rozvíjeny dalšími autory.¹⁶³

¹⁵⁸ WENIG, J.: O spisovateli starých pověstí Českých, in: WENIG, A.: Staré pověsti Pražské. Praha: Olympia, 1972., s. 200-202.

¹⁵⁹ VLAŠÍNOVÁ, D. (ed.): Strašidelné příběhy města pražského. 1. vydání. Praha: Melantrich, 1990, s. 250.

¹⁶⁰ KOŠNÁŘ, J.: Staropražské pověsti a legendy. 3. vydání. Praha: XYZ, 2012.

¹⁶¹ AMBROŽOVÁ, K.: Dějiny domu milosrdenství Vincentinum v Praze-Břevnově. Praha 2011. Bakalářská práce. Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta, Katedra dějin a didaktiky dějepisu, vedoucí práce Mgr. Dušan Foltýn, s. 54.

¹⁶² MERHOUT, C.: Malostranské pověsti. 1. vydání. Praha: Pražská akciová tiskárna v Praze II., 1941.

¹⁶³ KREJČÍ, K.: Podivuhodné příběhy ze staré Prahy: Ze sbírek starých pražských legend a pověstí. 1. vydání. Praha: Odeon 1971, s. 151.

6. Látky pověstí doložené v pramenech

6. 1 Malá pečeť vyšehradské kapituly

Pověst:

Kníže Bedřich zastavil roku 1187 ves Cvrčovice svému oblíbenci, rytíři Habrovcovi. Tato vesnice ale patřila vyšehradskému kostelu a kníže s ní proto nakládal protiprávně. V noci se knížeti zjevil ve snu sv. Petr, který knížeti vytýkal svatokrádežný čin. Druhý den se kníže svému vidění jen smál. Další noc se sv. Petr zjevil Bedřichovi znovu, tentokrát ale s důtkami v ruce. Následně kníže zmrskal tak, že se mu rány ze zad do smrti nezahojily. Ráno Bedřich nechal Habrovcovi vyplatit peníze a vesnici navrátit vyšehradskému kostelu. Výjev mrskání kníže je od těch dob zobrazen na menší pečetě vyšehradské kapituly.

Jedná se o pověst etiologickou se sfragistickým tématem, která se pokouší vysvětlit nezvyklý výjev na malé pečetě vyšehradské kapituly.

Nejstarší pečeť s tímto výjevem pochází patrně z roku 1275. Jsou na ní vyobrazeni dva muži, z nichž první má oděv řeholníka a světecký nimbus a rákoskou bije druhého muže do zad. Druhý muž klečí a modlí se. Výtvarné pojetí pečetě odpovídá přechodu mezi románským uměním a gotikou. O století později se typ vyobrazení mění: kníže Bedřich je na lůžku, zvedá se a na záda mu dopadají tři biče z důtek sv. Petra. Později se kompozice ještě trochu proměňuje, zůstává předešlý výjev, pouze sv. Petr podává zároveň Bedřichovi ruku.¹⁶⁴

Příhoda je dlouhodobě spojována s knížetem Bedřichem (vládl v letech 1178 – 1189), nejstarším synem krále Vladislava I. Po králově abdikaci roku 1172, kterou král mínil jako postoupení trůnu nejstaršímu synovi Bedřichovi, však se souhlasem římskoněmeckého císaře Friedricha I. Barbarossa nastoupil na trůn z vedlejší přemyslovské větve rodu Soběslav II., do této doby Vladislavem I. vězněný na hradu Přimda. Roku 1178 ale Bedřich, do této doby ve vyhnanství, vpadl do Čech, po několika bitvách (např. Na bojišti u Prahy) Soběslava II. vyhnal a sám se ujal vlády. Bedřichova vláda nebyla příliš stabilní, hlavní slovo si držela jeho manželka Alžběta Uherská, takže kníže se netěšil příliš velkému respektu svých velmožů. Boje se Soběslavem vystřídal boj s moravským knížetem Konrádem Otou z další poboční linie Přemyslovců. Koncem léta 1182 zasáhl Friedrich Barbarossa, který si oba Přemyslovce pozval do Řezna. Aby si vynutil poslušnost a zastrašil přítomné, nechal císař jednacím místnost vyzdobit katovskými sekerami. Kníže Bedřich se musel spokojit s vládou nad Čechami a Konrád Ota nad Moravou. Boje však pokračovaly dál. Nakonec ale musel Konrád Ota uznat Bedřichovu nadřazenost. Poslední krizí Bedřichovy vlády byl spor s dalším příbuzným, pražským biskupem Jindřichem Břetislavem. Ten vyřešil opět Barbarossa tím, že pražského biskupa učinil říšským knížetem. Tím ho vyňal z vládních pravomocí českého panovníka a podřídil sám sobě. I statky pražského biskupa měly tvořit svébytný nedotknutelný celek. Přímo uvnitř Čech se tak vytvořila určitá církevní enkláva. Zbytek Bedřichova panování už plynul v klidu, kníže zemřel roku 1189.¹⁶⁵

¹⁶⁴ STEHLÍKOVÁ, D.: Nejstarší pečetě vyšehradské kapituly a jejího duchovenstva do roku 1420., in: Královský Vyšehrad. Sborník příspěvků k 900. výročí úmrtí prvního českého krále Vratislava II. (1061-1092). Praha, Královská kolegiální kapitula sv. Petra a Pavla na Vyšehradě 1992, s. 180 – 181.

¹⁶⁵ ŽEMLIČKA, J.: Století posledních Přemyslovců. 2. vydání, v Melantrichu 1. Praha: Melantrich 1998, s. 33 – 36.

V souvislosti s pověstí je zajímavá listina vydaná roku 1187 knížetem Bedřichem a potvrzená roku 1197 papežem. V ní Bedřich vyšehradskému kostelu uděluje různá privilegia a potvrzuje držení okrsku sv. Martina na předměstí bez daňového zatížení. V listině se mj. nachází věta: „*Já, Bedřich, vzdávám díky Tobě, nejsvětější apoštole Petře, který jsi mě ráčil významně vybědnout, abych horlivěji upínal mysl ke cti tohoto kostela, když jsi mě navštívil ve spánku.*“ Jedná se o pozdější přípisek, který se v původním dokumentu nevyskytoval a byl připsán někdy mezi lety 1200 a 1363 spolu s poznámkou o dvojím bičování (flagellaco duas).¹⁶⁶ Bedřichovo vyznání je ale zaneseno v kopiáři vyšehradských listin, jehož vznik Dana Stehlíková datuje do 14. stol.¹⁶⁷

Samotný příběh se poprvé objevuje za časů Karla IV. v kronice Jana Marignoly, ačkoliv velmi těžce ztýrán svatým Petrem proto, že tvrdě postupoval proti kanovníkům toho kostela.¹⁶⁸ Protože pak trápení přinese někdy pochopení, příštího rána ukázal rány a stopy bití, a od té doby obnovil ten kostel a zvelebil mnohonásobnými dary; zavěsil v něm zlatou korunu o váze dvanácti hřiven, stříbra pak věnoval osmdesát hřiven a mědi a železa bezpočet; podlahu přizdobil hlazenými kameny; a římská církev ho upevnila privilegii.“¹⁶⁹ Soběslavem v Marignolově textu by mohl být buď Soběslav I., nebo jeho syn Soběslav II. Soběslav I. je ale známý spíše jako štedrý podporovatel vyšehradské kapituly.¹⁷⁰ Bylo by zajímavé, kdyby v pověsti o potrestaném knížeti figuroval Soběslav II., někdejší protivník knížete Bedřicha. Soběslav II. však v pověstech zaujímá spíše obraz idealizovaného panovníka. „*Praví se o něm, že byl soudcem velmi spravedlivým, kostelům velmi milostivým, dobrým dobrý a postrachem činícím zlé. Pečliv byl vždy toho, osvoboditi chudého a opuštěného od mocného, čině právo všem křivdu trpícím jakož i lidu obecnému bez rozdílu osob, k jichž ochraně s takovou přilnul vřelostí, že kvůli chudým nerozpakoval se urazití urozené, a proto nazýván jest vůbec knížetem selským.*“¹⁷¹ Marignola si pravděpodobně české panovníky popletl. Za Karla IV. vznikl také obraz s výjevem bičovaného knížete, který měl viset ve vyšehradském kostele u velkého oltáře.¹⁷²

Podrobně příběh líčí i Václav Hájek z Libočan: „*Toho také roku přihodilo se, že jeden z rytířů českých jménem Habrovec, předstoupiv před knížete Fridricha a znaje, že jest u něho milostníkem, žádal, aby jemu jednu ves prodal aneb zastavil od kostela Vyšehradského, jménem Svrčovice, právě, že jemu k jeho zboží dobře náleží. Kníže odpověděl: „Nesmím toho učiniti, aby se na mne Pán Bůh a sv. Petr, aneb i předeck můj, král Vratislav, kterýž tu ves tomu kostelu sv. Petra nadal, nerozhněval.“ Habrovec odpověděl: „Ani Pán Bůh, ani sv. Petr, ani Vratislav již jí nepotřebuje, ale já ji potřebuji.“ Fridrich nechtěje jeho žádosti, ač neslušné, pro svou velikomocnost oslyšeti, zastavil jemu tu ves Svrčovice ve 300 hřiven peněz*

¹⁶⁶ „*Ego Fridericus gratias ago tibi, beatissime apostole Petre, qui, vigilancius ut intederem ad huius me honorem ecclesie, per soporem visitando, sensibiliter etiam commonere dignatus es.*“ CDB I., č. 317., str. 289.

¹⁶⁷ Archiv kapituly vyšehradské, rkp. Librum privilegiorum ecclesiae Wissegradensiss Pragaе, sign. 26, fol. 8. Srov. STEHLÍKOVÁ, D.: Nejstarší pečeti vyšehradské kapituly a jejího duchovenstva do roku 1420., in: Královský Vyšehrad. Sborník příspěvků k 900. výročí úmrtí prvního českého krále Vratislava II. (1061-1092). Praha, Královská kolegiální kapitula sv. Petra a Pavla na Vyšehradě 1992, s. 180.

¹⁶⁸ Tj. vyšehradského kostela.

¹⁶⁹ KRONIKY DOBY KARLA IV. (Karel IV.: „Vlastní životopis“, František Pražský: „Kronika“, Beneš Krabice z Weitmile: „Kronika Pražského kostela“, Přibík Pulkava z Radenína: „Kronika česká“, Jan Marignola: „Kronika česká“, Neplach „Stručné sepsání kroniky římské a české“). Překlad: Jakub Pavel, Marie Bláhová, Jana Zachová. 1. vydání. Praha: Svoboda 1987, s. 515.

¹⁷⁰ POKRAČOVATELÉ KOSMOVI. (Mnich sázavský, Kanovník vyšehradský, Druhé pokračování Kosmovo).

Překlad: Karel Hrdina, V. V. Tomek, Marie Bláhová. 1. vydání. Praha: Svoboda, 1974, s. 46.

¹⁷¹ URBÁNEK, R.: K české pověsti královské, in: ČSPSČ, Praha 1915, s. 14 – 15.

¹⁷² RUFFER, V.: Historie Wysehradská, neb, Wyprawovánj o hradu, o kapitole [sic] a městu Hory Wysehradu u Prahy w králowstwj Českém. W komissj u Wácl. Hessa, W Praze 1861, s. 69.

obecně berných. Jedné pak noci zjevil se jemu sv. Petr ve spaní a probudiv jej, řekl jemu: „Proč ty jsi směl to učiniti a ves od kostela mého nešlechtníkovi zastaviti?“ Fridrich vidění to jako v smích obrátil a nazítrí spolu přisedícím při obědě to oznamoval a řka: „Divná mi se příhoda stala této noci, ne tak ve spaní jako na jevě. Přistoupil k mému loži nějaký muž starý, ovšem jako poctivé postavy, šedivý a lysý, maje na sobě plášť, ač nevím, dobře-li se pamatuji, červený, a řekl: „Proč ty jsi směl ves od kostela mého nešlechtnému člověku zastaviti?“ A já jsem jemu nic neodpověděl. „Páni tu přisedící nic k tomu neodpověděli a někteří se tomu zasmáli. Po vykonání pak obědu přistoupiv ke knížeti kněz Kristofor, kaplan jeho, řekl: „Kníže šlechtný, takového vidění, kteréž tobě ukázal Pán Bůh, jistě sobě málo nevaž, ale navrať zase a učin pokání.“ Kníže jemu odpověděl: „Snad ty také chceš být služebníkem sv. Petra a kanovníkem kostela Vyšehradského? Když ty tu koli děkanem budeš, tehdy já Svrčovice obec vyplatím a tomu kostelu zase navrátím, pakli nebudeš, Habrovec jí a rod jeho bude držeti za dlouhé časy.“ Druhé pak noci Fridrich kníže když usnul, sv. Petr přistoupil k loži jeho jako tělesně a jej vzbudil, řka jemu: „Vstaň, nenapravitelný člověče!“ Kterýž když se na svém loži posadil, sv. Petr jej ve hřbet velmi ukrutně mrskal. A po mnohých a těžkých ranách jemu, aby ves zase kostelu navrátil, rozkázal. Kterýž vstav ráno, všecko svým dvořanům, co se jemu přihodilo, vypravoval a rány toho mrskání na svém hřbetě ukazoval. Kterýž ohledující divili se a pravili: „Ale milostivý kníže, když jsi byl tak velmi mrskán, proč jsi na některého ze svých komorníků nezavola?“ A on odpověděl: „Netoliko volati, aniž jsem mohl jednoho slova promluvit.“ A hned té hodiny kázal povolati Habrovce a kázal jemu dáti 300 hřiven peněz a ves aby hned tomu kostelu navrátil, rozkázal. A toho dne povolav děkana kapitoly a kostela Vyšehradského a jim příhodu svou oznámil a rány své ukázal, jich prose, aby se zaň Pánu Bohu modlili a též u sv. Petra aby jemu uprosili milost, neb toho více nechce učiniti, a v svou ves Svrčovice aby se hned zase uvázali. A při tom žádal jich, aby to na budoucí věčné časy, co se jemu od sv. Petra přihodilo, v své paměti měli a toho na dokonalejší jistotu aby to, an kníže na loži sedí a sv. Petr an jej bičem mrská, na pečeti kapitolní měli. A tak jest na pečeti jejich až do dnes. A jemu, Fridrichovi knížeti rány aneb šrámové toho mrskání na hřbetě až do smrti zůstaly.“¹⁷³

Pozdější autoři jako J. F. Beckovský v 1. díle své Poselkyně, J. T. Berghauer¹⁷⁴, A. A. Glückselig¹⁷⁵ a další uvádí přeloženou pasáž z Hájka. Glückselig navíc podrobně vypisuje listinu, kterou vyšehradské kapitule roku 1187 vydal kníže Bedřich. Pověst se nachází i ve spise *Země dobrá, to jest země česká*, který podání přebírá z Beckovského kroniky. Mrskání knížete Bedřicha je zde interpretováno jako Boží trest, který stihne každého, kdo svévolně nakládá s věcmi, které mu nepatří.¹⁷⁶

August Sedláček se domnívá, že pověst pochází nejdříve z XVI. stol., kdy ji tedy v dost obsáhlé podobě uvádí Hájek.¹⁷⁷ Miloš J. Pulec v pověsti vidí doklad soupeření světské a církevní moci: „Příslušné podání páni kanovníci ne-li vyvolali, tedy určitě udržovali k odstrašení mocných tohoto světa, kteří by se snad odvážili sahat přebohaté církevní instituci na světský majetek a vliv.“¹⁷⁸ Podání je vzhledem k výše řečenému pravděpodobně mnohem starší a motiv panovníka citelně potrestaného světcem se vyskytuje i v dalších západoevropských zemích. Např. anglická legenda z konce 11. stol. vypráví podobný příběh

¹⁷³ HAGEK Z LIBOČAN, W.: Kronyka Czeská. Praha: Rytíř z Ssenfeldu, 1819, CCVIII.

¹⁷⁴ BERGHAUER, J. T.: Proto-Martyr Poenitentiae Ejusque Sigilli... Augustae Vindelicorum Et Graecii: Sumptibus Fratrum Veith, Bibliopolarum, 1736, Tom I., s. 76.

¹⁷⁵ LEGIS-GLÜCKSELIG, G. T.: Geschichten und Alterthümer der böhmischen Burg und Felsenstadt Wischehrad, und der dasigen Collegiatkirche zu S. Peter und Paul. Prag: C. W. Medau, 1853, s. 33 – 37.

¹⁷⁶ ZEMĚ DOBRÁ, TO JEST ZEMĚ ČESKÁ. Eds. Kučerová, I. – Medová, L. 1. vydání. Brno: Atlantis, 1998, s.

¹⁷⁷ SEDLÁČEK, A.: Historické pověsti lidu českého. 5. vydání, v Melantrichu 1. Praha: Melantrich, 1998, s. 201.

¹⁷⁸ PULEC, M. J. – NOVÁK, M.: Ke sběru místních pověstí z Vyšehradu a Podskalí., in: Český lid 1964, s. 140.

o králi Svenovi Vidlí vousovi (Sveyn the Forkbeard), s jehož smrtí také spojován oblíbený anglický světec. Král Sven vyplenil klášter sv. Edmunda, poté ho jedné noci navštívil samotný sv. Edmund a ráno byl král nalezen mrtev.¹⁷⁹

Svátek má pověst pod názvem *Sv. Petr a kníže Fridrich*, kde je celý příběh vysvětlen trochu srozumitelněji než u Biliánové.¹⁸⁰ Sedláček pověst též uvádí, pod názvem *Pečeť kapituly vyšehradské*.¹⁸¹

6. 2 Zakletá dcera purkmistra Šverhamra

Pověst:

Roku 1386 byl purkmistrem na Starém Městě pražském Jiřík Šverhamr, který bydlel v Martinské ulici v domě, později nazývaném U křížku. Jednoho dne přišel z radnice domů, zrovna když jeho manželka koupala jejich malou dcerku ve škopku. Šverhamr nechal ve světnici na stole tobolek s městským pečetidlem¹⁸² a odešel pryč. Protože se dítě v koupeli rozplakalo, chtěla jej matka utěšit a dala mu na hraní pečetidlo, které našla na stole. Po vykoupání na pečetidlo zapoměla a vylila je s vodou ze škopku z okna. Autorka dále čtenáři vysvětluje, že za ztrátu pečetidla byl v těchto dobách trest smrti. Následně pečetidlo našel na dlažbě před domem člověk, který je odnesl primasovi.¹⁸³ Ten je posléze zanesl na radnici a oznámil Šverhamrův přečin. Konšelé posléze nechali Šverhamra popravít před jeho vlastním domem. Na místě popravky vztyčili pro památku kříž a dům od té doby nesl název U křížku. Šverhamrova manželka, žalem pomatená, proklela svou dceru. Ta jako dospívající dívka předčasně zemřela ve chvíli, kdy se měla provdat za pana z Rožmberka. Po smrti se ale Šverhamrova dcera vracela jako duch: každou noc vyjížděla z Rožmberského paláce v kočáře, v němž dojela do Martinské ulice před otcův dům, kde se na místě popravky modlila za své rodiče. Časem upoutala mladíka, který se do přízraku zamiloval. Šverhamrova dcera jej pozvala příští noc do kostela sv. Martina na půlnoční mši. Mladík do kostela přišel a ráno jej našli mrtvého. Purkmistrova dcera byla ale jeho smrtí vysvobozena a od té doby se nezjevuje.¹⁸⁴

V první části příběhu se jedná o pověst místní, konkrétně etymologickou, která se snaží vysvětlit původ znamení na domě a tudíž název domu. Druhá část je revenantská. Objevuje se v ní motiv mrtvé nevěsty, jež se vrací na svět, protože musí odpykat vinu svých rodičů, kvůli nimž byla zakleta.

První část pověsti je starší, pochází z 30. let 16. stol., kdy ji zaznamenává Václav Hájek z Libočan ve své kronice pod názvem *Purkmistr pražský s'at pro pečeť* a tuto událost datuje

¹⁷⁹ KLANICZAY, G.: Holy rulers and blessed princesses : dynastic cults in mediaval central Europe. 1st pub. Cambridge: Cambridge University Press, 2002, s. 161.

BALE, A. P.: St Edmund, king and martyr: changing images of a medieval saint. 1st pub. Woodbridge, U.K; Rochester, N. Y: York Medieval Press in association with The Boydell Press, 2009, s. 117.

¹⁸⁰ SVÁTEK, J.: Pražské pověsti a legendy. V Pasece 5. vydání. Praha – Litomyšl: Paseka 2002, s. 41.

¹⁸¹ SEDLÁČEK, A.: Historické pověsti lidu českého. 5. vydání, v Melantrichu 1. Praha: Melantrich, 1998, s. 210.

¹⁸² Všechny texty, které příběh reflektují, počínaje textem Václava Hájka z Libočan, hovoří o pečetí. Míněno je ale patrně pečetidlo, nikoliv pouhý otisk.

¹⁸³ Označení pro prvního konšela ve středověké městské správě, který měl na starosti hospodářské záležitosti. Viz HLEDÍKOVÁ, Z. A KOL.: Dějiny správy v českých zemích: od počátků státu po současnost. 2. vydání. Praha: NLN, 2011, s. 215.

¹⁸⁴ BILIÁNOVÁ, P.: Pražské pověsti. 2. vydání, v Erice 1. Praha: Erika, 1995, s. 26_27.

k roku 1386¹⁸⁵, což přebírají i další podání. Přesný Hájkův text zní takto: „*Téhož roku byl purkmistrem v Starém městě pražském Jiřík, jenž měl příjmi Šverhamr, jehož dům byl blízko kaply neb kostela sv. Martina proti domu knížete burgundského, na rohu té ulice, která běží k Betlemu*¹⁸⁶; *ten jednoho času přišel z rathousu, a žena jeho myla dítě ve škopku, a to dítě plakalo, a on nechav tu ve světnici tobolky s pasem, vyšel ven do sklepa. A ona chtěc to dítě ukrotiti, vyňala pečeť městskou z té tobolky, dala jemu do vody, aby si s ní hrálo. Potom vyňavši dítě z vody a zapomenuvši na pečeť, vylila ven z okna na ulici vodu a s ní spolu i pečeť. Po malém čase jda tudy jeden měštěnín, našel tu pečeť ležící na cestě; i nevěda, co má s ní činiti, šel k Jakubovi Wolflinovi, jenž byl toho času primasem, jinak hospodářem města aneb prvním konšelem, dal ji jemu. A on ráno přinesl ji na rathaus a oznámil to jiným konšelům. A když přišel on Jiřík Šverhamr purkmistr do rady, otázal se ho Jakub Wolflin a řka: „Kde máš pečeť?“ A on chytiv se za tobolku hledal ji a nemoha naleznouti, pravil, že ji doma zapomenul. A konšelé řekli jemu: „Jdi a přines ji!“ A on šel, oni pak pojavše Mistra popravného hned šli za ním, a on pohledav a nenaleznuv chtěc se zase na rathous navrátiti, i potkal se s nimi v síni domu svého, kteří hned jej tu kázali mistru vzíti a svázati. A když jej vyvedl před dům, z rozkázání jich stál jemu hlavu. I pochován jest ve zdi krchova sv. Martina, a třetí den na budoucí toho skutku památku kázali tu, kdež jemu hlava sřata, kříž kamenný postaviti. A potom vždycky slul ten dům U křížku, a tak ještě slove až do dnešního dne.*“¹⁸⁷

Kronikář Václav Hájek nemá ohledně spolehlivosti faktografie, kterou uvádí, příliš dobrou pověst, protože většinou spíše sleduje etickou a zábavní složku příběhu na úkor historicity. I do konce 14. stol., který z jeho hlediska pro něho představuje moderní dobu, zasazuje vymyšlený příběh.¹⁸⁸ Nelze vyloučit, že se v jeho době podobný příběh netradoval,¹⁸⁹ v zásadě je také možné, že se Hájek inspiroval v nějakém jiném pramenu, pravděpodobně německé provenience, pokud by se bralo německy znějící jméno purkmistra za bernou minci. Hájek by pouze příběhu dal časový rámeček a umístil jej do Prahy. (Podobně Hájek naložil např. s pověstí o Horymírovi a jeho koni Šemíkovi, kde se inspiroval západoevropskými rytířskými legendami.)¹⁹⁰ Václav Vladivoj Tomek v příběhu vidí jednu z mnoha autorových fabulací, které měly tepat do krále Václava IV.: „*Král Václav IV. vůbec nebyl miláček jeho;*¹⁹¹ *na něj rád lépal, co slyšel i co neslyšel, a zdá se nám právě tato historie, v které se o králi žádné zmínky neděje, jedna z nejměleji provedených obmyšlených lží k utržení jeho býti. Úmysl jest mistrně zakryt, poněvadž se na oko příběh krále Václava naskrze se netýkající vypravuje; ješto pak sotvy jest čtenář, v kterémby bezděky opovržení tím ničemným panovníkem nevzniklo, pod kteréhož správou, aniž by si toho všimnul, takové věci snad ze soukromého záští díti se mohly.*“¹⁹² Pro Václava Hájka je také typická silná kritičnost vůči staroměstskému a novoměstskému vedení. V pohusitských dobách často zdůrazňuje korupčnost, mocichtivost a svévoli pražských konšelů a purkmistrů. Podobná historka, ačkoliv se odehrává v předhusitských dobách, by také mohla sloužit k dokreslení

¹⁸⁵ HAGEK Z LIBOČAN, W.: Kronyka Czeská. Praha: Rytíř z Ssenfeldu, 1819, CCCLIV.

¹⁸⁶ Míneňna Betlémská kaple.

¹⁸⁷ HAGEK Z LIBOČAN, W.: Kronyka Czeská. Praha: Rytíř z Ssenfeldu, 1819, CCCLIV.

¹⁸⁸ ČORNEJ, P.: Tajemství českých kronik: cesty ke kořenům husitské tradice. 2. vydání, v Pasece 1. Praha/Litomyšl: Paseka, 2003, s. 63 – 65.

¹⁸⁹ PULEC, M. J.: Staroměstská radnice v lidovém podání, in Český lid 55/1968, s. 308.

¹⁹⁰ KARBUSICKÝ, V.: Nejstarší pověsti české: fantazie - domněnky - fakta. 2. vydání. Praha: Mladá fronta 1967, s. 124-138.

¹⁹¹ K tomu také podrobně viz ČORNEJ, P.: Tajemství českých kronik: cesty ke kořenům husitské tradice. 2. vydání, v Pasece 1. Praha/Litomyšl: Paseka, 2003, s. 86 – 115.

¹⁹² TOMEK, V. V.: Špatné kousky některých úředníků Pražských za krále Václava IV., in: Časopis českého Museum, 19/1845, č. 1, s. 77.

toho, jak brutální poměry na pražské radnici panují.¹⁹³ Jako poslední je třeba znovu zmínit fakt evidentně německého jména popraveného purkmistra. Václav Hájek ve své často kritizuje Němce, kteří se nenarodili na území Českého království, a přitom chtěli zastávat funkce v pražské samosprávě.¹⁹⁴ V textu sice není řečeno, že purkmistr je Němec, jeho jméno však takový dojem může navozovat (což bude hrát později roli v recepci textu dalšími autory). Příběh tudíž může v čtenáři navozovat dojem, že Němci jsou liknaví, nedbalí, a proto neschopní zastávat důležité veřejné funkce.

O nepravdivosti pověsti svědčí několik faktů. V prvé řadě například to, že žádný Jiří Šverhamr se mezi staroměstskými konšely nikdy nevyskytoval.¹⁹⁵

Dále je zde budova, kde se měl příběh odehrát. Dům U křížku, nebo také U černého křížku, prameny poprvé dokládají už ve 14. stol. Tedy v době, kdy se měl Hájkův příběh odehrát. Roku 1484 jej koupil Jan Křížek a do roku 1512 dům vlastní rodina Křížků. Roku 1500 Matěj Křížek na dům zasadil znamení černého kříže, o dvanáct let později se prodává pod názvem Křížkovský dům, roku 1520 je dům poprvé v zápisech nazýván U křížku.¹⁹⁶ Jméno domu a znamení tedy upomíná na jeho někdejší majitele. Není pravděpodobné, že by se pověst, jak ji zaznamenává Hájek, mezi pražskými lidmi tradovala, ani že by se v pražském staroměstském prostředí mezi lety 1500, respektive 1512, na rodinu Křížkovu takto rychle zapomnělo a aby proto vznikla potřeba k domovnímu znamení vytvářet takový příběh.

Pak je třeba zmínit právní okolnosti příběhu. Purkmistr byl prvním, předsedajícím, konšelem z (nejčastěji) 12 konšelů,¹⁹⁷ členů městské rady. Městská rada vykonávala správu nad městem a měla soudní pravomoc nad ostatními měšťany. Konšelé se v předsednictví rady střídali. Mezi povinnosti purkmistra mj. patřilo, aby střežil městské pečetidlo – symbol městské samosprávy, užívaného k uzavírání písemností. Zapečetění listin stvrzovalo právo, nebo nějakou povinnost.¹⁹⁸ Ztráta pečetidla tak pro město znamenala závažný přečin, takže hrdelní trest by z tohoto pohledu měl svoji logiku. Přesto se však tento příběh v historii města Prahy nikdy neodehrál. V době před husitskými válkami, do které Hájek příběh situuje, se purkmistrům pečetidla nikdy do opatrování nesvěřovala. Obyčejně bylo pečetidlo uschováno na radnici v truhle, k níž mělo klíče jen několik konšelů. V husitské době a později už se o pečetidlo stará osobně purkmistr. Pokud by pečetidlo ztratil, měl králi „pouze“ zaplatit peněžitou pokutu 50 kop českých grošů, následně by byl vyloučen z městské rady a pečetidlo by se muselo vyrobit zcela nové. Purkmistr také mj. s pečetidlem nesměl odcházet z města. Ztráta pečeti je pro město tragickou událostí, nicméně za ni rozhodně v Praze nehrozil hrdelní trest.¹⁹⁹ Např. roku 1390 konšelé městské pečetidlo

¹⁹³ K tomu blíže viz TOMEK, V. V.: Špatné kousky některých úředníků Pražských za krále Václava IV., in: Časopis českého Museum, 19/1845, č. 1, s. 76 – 85.

¹⁹⁴ ČORNEJ, P.: Tajemství českých kronik: cesty ke kořenům husitské tradice. 2. vydání, v Pasece 1. Praha/Litomyšl: Paseka, 2003, s. 88.

¹⁹⁵ WINTER, Z.: Kulturní obraz českých měst: Život veřejný v 15. a 16. věku: mezi roky 1420-1620. Svazek první. Praha: Matice česká, 1890, s. 675 – 677.

¹⁹⁶ ČAREK, J.: Z dějin staroměstských domů. Pražský sborník historický XII. (1980), s. 39 – 40.

¹⁹⁷ Od roku 1350 stála v čele staroměstské samosprávy osmnáctičlenná městská rada. Dvanáct z nich se ve čtyřtydenních intervalech střídalo ve výkonu úřadu purkmistra, řídícího práci městské rady. Viz DOUŠA, J.: Seznam staroměstských purkmistrů z let 1618 – 1622. Pražský sborník historický XVII. (1984), s. 105.

¹⁹⁸ HLEDÍKOVÁ, Z. A KOL.: Dějiny správy v českých zemích: od počátků státu po současnost. 2. vydání. Praha: NLN, 2011, s. 208.

¹⁹⁹ WINTER, Z.: Kulturní obraz českých měst: Život veřejný v 15. a 16. věku: mezi roky 1420-1620. Svazek první. Praha: Matice česká, 1890, s. 675 – 677.

dokonce zastavili Židům (!) za 45 kop českých grošů, a žádný z nich nebyl potrestán smrtí.²⁰⁰

Kromě Jiříka Šverhamra Hájek v příběhu pojmenovává primasa Jakuba Wolflina. Z příjmení by se dalo usuzovat, že se jednalo o člena významné patricijské rodiny města Prahy, rodu Velflovců. Žádný Jakub Wolflin však roku 1386 nezastával úřad pražského primasa. Kromě toho je Jakub Wolflin označován také za hospodáře města.²⁰¹ Koncem 14. stol. však vliv tohoto rodu v městské radě postupně klesá a krátce před husitskými bouřemi poslední Velflovců se svými přáteli z Prahy odcházejí.²⁰²

Posledním důležitým bodem je Šverhamrovo dítě. Z Hájkova textu nevyplývá, zda se jedná o chlapce nebo děvče, ani nespecifikuje další osud Šverhamrovy rodiny. Tento osud začal spisovatele zajímat až v 19. stol.

Příběh z Hájkovy kroniky přebírají další autoři. Vesměs všichni se pozastavují nad krutostí trestu za purkmistrův přečin. První z mladších spisů, kde se příhodu podařilo dohledat, byl vydán roku 1689 a německy jej napsal evangelický farář Johann Quirsfeld. Ten se trestu podivuje a zároveň má proto pochybnosti o pravdivosti příběhu. Zajímavé je, že oproti Hájkovu podání je Jiřík Šverhamr, tedy Georg Schwerhammer, označován za Němce. V tomhle patrně hraje roli německy znějící příjmení hlavního protagonisty. Zbytek textu odpovídá Hájkovu podání.²⁰³ Roku 1788 historii o popraveném purkmistrovi přebírá do sedmého dílu svých dějin českého království jezuitský historik František Pubička. Šverhamra také považuje za Němce. Na celý příběh ale pohlíží spíše skepticky.²⁰⁴

Podání se znovu objevuje roku 1822, v německy psané knize *Historische Merkwürdigkeiten in Erzählungen und Anekdoten* od neznámých autorů. Od této chvíle německé prostředí příběh bere jako reálnou historickou událost a v jeho interpretaci se objevuje rozměr nacionálního soupeření. I nadále se autoři podivují rozsudku poprav, ta je však nyní v německém prostředí interpretována z národnostního hlediska. Jiřík Šverhamr (Georg Schwerhammer), čestný muž a poctivý Němec, se stává obětí české závisti.²⁰⁵ Podobně uvažují neznámý autor, nebo autoři, spisu *Lesefrüchte, belehrenden und unterhaltenden Inhalts*: Šverhamrova poprava se dává do souvislosti i se soupeřením Čechů a Němců na Pražské univerzitě, které posléze v 15. stol. vyvrcholilo, když král Václav IV. vydal Dekret kutnohorský. Šverhamrova smrt je proto označována přímo za vraždu, protože nic jiného než Šverhamrova německá národnost nemohlo být důvodem pro tak krutý soud. K podobným závěrům dochází autor (nebo autoři) knihy *Monat Rosen*.²⁰⁶ Nejúčtější jsou Kaspar

²⁰⁰ TOMEK, V. V.: Špatné kousky některých úředníků Pražských za krále Václava IV., in: Časopis českého Museum, 19/1845, č. 1, s. 77 – 78.

²⁰¹ „*Sluší věděti, že primas byl první mezi konšely, hospodář města pak tolik, co domovník v radnici.*“ Viz TOMEK, V. V.: Špatné kousky některých úředníků Pražských za krále Václava IV., in: Časopis českého Museum, 19/1845, č. 1, s. 76.

²⁰² MEZNÍK, J.: Praha před husitskou revolucí. 1. vydání. Praha: Academia, 1990, s. 17 – 25, 198.

²⁰³ QUIRSFELD, J.: Historisches Rosen-Gebüsche ... angefüllet. Nürnberg: Hoffmann, Altdorf: Meyer, 1689, s. 415 – 416.

²⁰⁴ PUBIČKA, F.: *Weltpriesters, und der Weltweisheit D. Chronologische Geschichte Böhmens. des VIten Theils, Von den Religionsunruhen. Ilter Band, und dieser Geschichte 9tes Stück unter den Königen: Georg von Podiebrad, Wladislaw dem Ilten, und Ludwig. Mit Kupfern.* Prag: gedruckt bey den Hrabischen Erben, 1788, s. 82 – 83.

²⁰⁵ HISTORISCHE MERKWÜRDIGKEITEN IN ERZÄHLUNGEN UND ANEKDOTEN: ZUR LEHRE UND UNTERHALTUNG FÜR DIE GEBILDETE JUGEND. Erster Theil. Nürnberg: Friedrich Campe, 1822, s. 422 – 425.

²⁰⁶ LESEFRÜCHTE, BELEHRENDEN UND UNTERHALTENDEN INHALTS. München: E. A. Fleischmann, 1825, s. 282 – 284.

Braun²⁰⁷ a Friedrich Schneider v knize *Haus Chronik*, vydané patrně ve 2. polovině 19. stol. Příběh je zde uveden zajímavým historickým exkurzem do minulosti o soužití Čechů a Němců na českém území, přičemž dle tohoto pojetí pouze inteligence Němců, kteří také zastávali vlivné úřady v zemi, přivedla české země k rozkvětu. Obrat však nastal za časů Karla IV. a jeho syna Václava IV., kteří začali až přemrštěně prosazovat do zemských úřadů Čechy.²⁰⁸ Nevzdělaní a závistiví Češi proto využili situace a na Němce útočili. Posledním vlivným Němcem v Praze zůstal Jiřík Šverhamr, čestný muž, který by všem mohl sloužit za vzor. Češi jej proto dlouho nemohli za nic napadnout, a proto čekali na příležitost, jež se naskytla se ztraceným pečetidlem, které nešťastnou shodou okolností našel Čech a Šverhamr tak musel položit život na oltář české nenávisti.²⁰⁹

Naproti tomu česká odborná veřejnost v 19. stol. příběh se ztraceným pečetidlem otevřeně prohlašuje za smyšlenku. Václav Vladivoj Tomek píše: „*Musili bychom strnouti nad smutným stavem správy zemské při předcích našich, z příkladu této turecké procedury soudíce o konání spravedlivosti v Čechách vůbec za oněch časů, kdyby o Hájkově kritičnosti dávno známo nebylo, že vlastně z jeho kroniky samotné ničeho nelze vzít za pravdu, lečby od jinud z lepšího zřídla stvrzeno bylo.*“²¹⁰ K příběhu se kriticky vyjadřuje i Zikmund Winter.²¹¹

K pověsti se vrátil roku 1863 Clemens rytíř Weyhrother ve své povídce *Die Nächtlliche Fahrt* a obohatil ji o pokračování. Z jeho podání se zdá, že příběh o popraveném purkmistru je mezi soudobými čtenáři všeobecně známou věcí, není vyloučeno, že „místo poprav“ označoval nějaký památník: „*Znáte pověst o kočáru taženým čtyřmi černými koňmi, který vždy o půlnoci vyjíždí ze Schwarzenberského paláce, jede Ostruhovou ulicí přes Malostranské náměstí, Mosteckou uličkou, přes mosty na Uhelný trh a zastaví se v blízkosti Platýže. Vystupuje z něho bílá postava, pokleká na památníku, kde byla před stoletími sřata hlava pražského purkmistra Jiřího Šverhamra, jehož žena dala totiž koupajícímu se dítěti na hraní městskou pečeť a s vodou ji vylila na ulici. Vykona tam svoji modlitbu a jede zase zpět, odkud přijela.*“²¹² Weyhrother vrátil na scénu Šverhamrovo dítě, nepřímou příčinu otcovy smrti. Strašidlem totiž není nikdo jiný než Šverhamrova dcera. Z dítěte vyrostla půvabná dívka s překrásným zpěvem, která okouzila pána z Rožmberka. Byla mu však nevěrná a šlechtic se utrápil nešťastnou láskou. Z tohoto důvodu proto musí odpykávat vinu, která na ní leží za smrt otce a pana z Rožmberka, každonoční jízdou. Po mnoha letech se s ní setkává pan z Falkensteina, vypravěč příběhu, a ten jí začne při modlitbách a zpěvu doprovázet hrou na mandolínu. Spřátelí se s dívkou, dokonce se do ní zamiluje. Dívka ho zve na noční mši do chrámu sv. Michala. Pan z Falkensteina do kostela dorazí, ráno ho však tady lidé najdou mrtvého. Zakletá ho zabila, protože se rozhodl oženit se živou pozemskou dívkou. Jeho smrt však dívku osvobodila ze zakletí a od té doby se nezjevuje.

MONAT-ROSEN: ZEITSCHRIFT FÜR BELEHRUNG UND UNTERHALTUNG. Erster Band. Augsburg: Jaquet, 1842, s. 117 – 118.

²⁰⁷ Kaspar Braun (1807 – 1877) byl významný německý dřevorytec, kterého nejvíce proslavily knihy spíše zábavného charakteru, jež vydával společně se spisovatelem Friedrichem Schneiderem. Viz BRYAN, M.: *Dictionary of Painters and Engravers. Volume I.* London: George Bell and Sons, 1885, s. 195.

²⁰⁸ S tím by patrně nesouhlasil Václav Hájek z Libočan, který krále Václava IV. líčí jako zarytého přívržence Němců. Srov. ČORNEJ, P.: *Tajemství českých kronik*, s. 88.

²⁰⁹ BRAUN, K. – SCHNEIDER, F.: *Haus Chronik. Zweiter Band.* München: Braun und Schneider, bez vřočení, s. 305 – 308.

²¹⁰ TOMEK, V. V.: Špatné kousky některých úředníků Pražských za krále Václava IV., in: *Časopis českého Museum*, 19/1845, č. 1, s. 77.

²¹¹ WINTER, Z.: *Kulturní obraz českých měst: Život veřejný v 15. a 16. věku: mezi roky 1420-1620. Svazek první.* Praha: Maticе česká, 1890, s. 675.

²¹² WEYHROTHER, C. von: *Prager Sagen I. 1. vydání.* Prag: Carl Bellmann, 1863, s. 87 – 88.

Pověst ve starším vydání své sbírky uvádí ve zkrácené verzi (tj. pouze příběh popravu purkmistra) Josef Svátek.²¹³ Popelka Biliánová ve své verzi kombinuje Hájka i Weythrothera, přičemž se Šverhamrovou dcerou zřetelně sympatizuje. Celou událost podává jako vinu Šverhamrovy nerozumné manželky, která manžela zahubí tím, že nerozvázně dá dítěti na hraní pečetidlo. Následně po popravě manžela prokleje svou malou dcerku, kterou činí vinnou za otcovu smrt. Dívka tak předčasně umírá před svatbou s panem z Rožmberka a i po smrti musí trpět.²¹⁴ Pověst také zařadil do své knihy Julius Košnář. Stejně jako Svátek převypráví pouze část s purkmistrem. Jistou inovací představuje fakt, že Šverhamrovo dítě je oproti předchozím vyprávěním syn.²¹⁵ V novější době příběh zpracoval Václav Cibula. V jeho pojetí manželka dá dcerce na hraní pečetidlo, aby plačící dítě nevzbudilo purkmistra, který po těžkém dni usnul. Novým motivem je také otevřeně zmíněné nepřátelství nejmenovaného prvního konšela, které situaci vyhrotí. Dále Cibula volně adaptuje podání Popelky Biliánové, které se díky doplněnému revenantskému motivu stalo ve 20. stol. velmi oblíbené.²¹⁶

6.3 Čertův sloup

Pověst:

Jistý vyšehradský kněz se upsal čertu. Po vypršení lhůty ale nechtěl s čertem odejít a vynutil si na něm sázku: přinese-li čert z Říma kamenný sloup dřívě, než kněz doslouží mši, zmocní se čert knězovy duše. Pokud sloup čert nepřinese včas, kněz bude volný. Čert letěl pro sloup do Říma a vzal jej z kostela Panny Marie za Tiberou. Sázku by vyhrál, kdyby do věci nevstoupil sv. Petr – vzal důtky a mrskal čerta nad mořem tak, že sloup třikrát upustil do moře. Tím čerta zdržel a ten proto doletěl na Vyšehrad po mši. Ve vzteku mrští sloup do kostelní střechy, sloup proletěl do kostela a přerazil se na tři kusy.²¹⁷

Biliánová uvádí i další varianty pověsti, motiv sázky s čertem však ve všech zůstává zachován. V další verzi svého nenarozeného syna nechtěně upíše chudý člověk s mnoha dětmi. Žádal od čerta bohatství výměnou za to, co bude chudá žena držet v rukou, až se muž vrátí domů. Žena však držela na rukou jejich nově narozené dítě. Otec prosil sv. Petra o pomoc a přislíbil mu, že syna pojmenuje Petr a určí ho ke službě Bohu. Syn se stal knězem vyšehradské kapituly a dále je scénář stejný. Podle třetí verze kněz přistoupil na sázku s čertem, protože pod jinou podmínkou d'ábel nechtěl opustit ženu, již posedl. Biliánová také stručně zaznamenává historii sloupu od počátku 17. stol., včetně prvních zmínek o sloupu a soudobé domněnky o tom, jak se sloup na Vyšehrad ve skutečnosti dostal. Kapitulu ukončuje současným vyprávěním starého invalidního vojáka. Voják se vsadil, že o půlnoci dojde ke sloupu pro čepici, která tam zůstala. Na sloupu však viděl raráška a čepice nasákla čertovskou sírou. „A sloup mlčí – mlčí a je němý.“²¹⁸

²¹³ SVÁTEK, J.: Pražské pověsti a legendy II. 2. vydání. Praha: F. Topič, 1922, s. 34.

²¹⁴ BILIÁNOVÁ, P.: Z tajů pražských pověstí. Upravil Dr. František Páta. 2. vydání. Praha: Drahomíra Sladká 1946, s. 27 – 29.

²¹⁵ KOŠNÁŘ, J.: Staropražské pověsti a legendy. 3. vydání. Praha: XYZ, 2012, s. 209 – 211.

²¹⁶ CIBULA, V.: Pražské pověsti, s. 130 – 135.

²¹⁷ BILIÁNOVÁ, P.: Pověsti vyšehradské. 2. vydání, v KNA 1. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2006, s. 21 – 28.

²¹⁸ Tamtéž, s. 21 – 28.

Jedná se o pověst etiologickou, která se pokouší vysvětlit původ záhadných kusů kamene. Objevuje se motiv souboje Boha se Satanem. Křesťanský kněz zápasí s ďáblem a vyhrát mu pomáhá vyšší moc – sv. Petr.

Tzv. Čertův sloup se na Vyšehradě dochoval i do dnešních dnů, ačkoliv dnes by v něm klasický sloup hledal málokdo. Jedná se totiž o tři sloupovité kameny sestavené do jakési trojnožky, které více než starobylou památku připomínají spíše umění socialistického realismu. Dnes je sloup umístěn v Karlachových sadech kousek za kostelem sv. Petra a Pavla.

Pověst se vyskytuje v několika variacích, nejčastější varianta je výše zmíněná. Syžet pověsti patří k velmi rozšířeným motivům, které se často opakují a vážou se k nějaké nezvyklé přírodní pamětihodnosti, většinou skále či nějakým kamenným útvarům. Záhadným kamenným objektům, na jejichž původ lidé zapomněli, se připisuje ďábelský původ.²¹⁹ Čertův sloup na Vyšehradě má však oproti nim dlouhou tradici sahající hluboko do minulosti. Úlomky sloupu dlouhodobě ležely v samotném kostele sv. Petra a Pavla, nad nimi ve stropě zela díra, která prý nešla zazdít. Jako velice zajímavou vidím přítomnost sv. Petra v pověsti vzhledem k tomu, že motiv mrskajícího světce se v cyklu vyšehradských pověstí vyskytuje v tomto případě podruhé. Není vyloučeno, že postava sv. Petra pronikla do pověsti ze staršího podání o potrestání nehodného českého knížete Bedřicha.²²⁰

Roku 1631 vyšehradský kostel navštěvuje saský kurfiřt, aby si sloup prohlédl.²²¹ V této době sloup patrně již delší dobu v kostele byl a představoval oblíbenou atrakci, za níž lidé putovali. Kurfiřt přesto již v této době na ďábelský původ kamenů pohlížel skepticky: „*Může to být pravda, ale možná také není.*“²²²

Roku 1665 došel sekretáři pražské konzistoře Janu Manderovi list z Říma od nejmenovaného kněze původem z Kladska. Kněz, proslulý exorcista, vymýtal ďáblem posedlého Švýcara Jakuba Zimmermanna. Při té příležitosti ústy posedlého mluvil s ďáblem, který měl dokonce hovořit německy a představil se jako Zardan. Zardan se mj. zmínil o tom, že to byl on, kdo nesl z Říma sloup do Prahy.²²³ Doslova řekl: „*Musel jsem já jednou kamenný sloup velký do Prahy nésti, který mně třikrát do louže spadl.*“²²⁴

Podobně kriticky jako saský kurfiřt se na sloup dívá Charles Patin, který Prahu navštívil o šedesát tři let později, roku 1695.²²⁵ Patin vnímal Prahu jako velice zbožné město. Prošel celou řadou jejích kostelů a později vzpomínal na pamětihodnosti, které v nich viděl. Navštívil i vyšehradský kostel, kde mu samozřejmě ukázali i Čertův sloup. Charles Patin

²¹⁹ Viz první kapitola.

²²⁰ Viz Malá pečeť kapituly vyšehradské v šesté kapitole.

²²¹ Saský kurfiřt Jan Jiří I. přijel do Prahy krátce poté, co město obsadila jeho vojska, 20. listopadu 1631. Odjíždí 16. prosince téhož roku. Podrobně o kurfiřtově pobytu v Praze viz KORTUS, O.: Sasové v Čechách v letech 1631 a 1632., Praha, 2007. Disertační práce. Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, Ústav českých dějin, vedoucí práce Prof. PhDr. Jaroslav Čechura, DrSc., s. 98-109.

²²² HAMMERSCHMIDT, J. F.: *Prodromus Glorae Pragenae, continens Urbium Pragenarum Foundationes, Pragensium. Religionis Catholicae fervores. Vetero-Pragae: Wolfgangus Wickhart, 1723, str. 373: „Invenit Templum SS. Apostolorum Petri et Pauli intactum et illaesum cum rebus in ea omnibus mansisse. Illud Dux Saxoniae Elector visitavit, visendi gratia columnam illam a daemone allatam, cui cum narraretur in Templo illa historia de allatione columnae, respondit: Mags wahr fenn / mags auch nicht wahr fenn.“*

²²³ HAMMERSCHMIDT, J. F.: *Gloria et majestas sacro-sanctae, regiae, exemptae, et nullius diacesis Wissehradensis ecclesiae ss. apostolorum Petri et Pauli. Praha, 1700, s. 92 – 94.*

²²⁴ BECKOVSKÝ, J. F.: *Poselkyně starých příběhův českých, díl druhý (od roku 1526-1715). Ed. Rezek, A. sv. 3. 1. vydání. Praha: Nákladem Dědictví sv. Prokopa, 1880, s. 464.*

²²⁵ KALISTA, Z: *Charles Patin a jeho návštěva v Čechách let sedmdesátých XVII. ČČH 37, 1931, č. 2, s. 354-361.*

vypráví: „Ukázali mi v jednom kostele tři kameny ze sloupu, jež prý ďábel přinesl z Říma (...) Ti, kteří mi to vyprávěli, vyložili si ve zlé mé mlčení, musil jsem jim povědět, zda tomu věřím, či nic: myslil jsem, že se toho zbudu, řeknu-li, že jsem o tom nikdy ani nečetl, ani neslyšel, ačkoliv jsem dosti zpraven o zázracích svatého Petra, ale že by mi snad pomohl časový údaj; pročez jsem se jich zeptal, kdy že se to zběhlo, načež mi odpověděli, že před mnoha tisíci lety. Ale, odvětil jsem, náboženství křesťanské bylo přec založeno před šestnácti sty lety, trvátě od Ježíše Krista. Zajisté, řekli mi nato, ale ten zázrak je mnohem starší; takže mé letopočty byly převráceny a já skoro musel věřit, že svatý Petr, mše a chrámy katolické jsou daleko starší, než se říká.“²²⁶ K roku 1712 Mauritius Vogt mimo sloupu zmiňuje též fresku, která ďábelský výjev zobrazuje.²²⁷

V kostele sloup ležel až do 11. října 1787, tehdy byl na příkaz Josefa II. vynesena z kostela ven. Dalších sto let sloup ležel na hřbitově, roku 1894 jej nechal probošt Mikuláš Karlach přenést na místo, kde sloup stojí dodnes.²²⁸

Pověst o čertu publikoval latinsky roku 1700 český kněz a spisovatel doby baroka Jan Florian Hammerschmidt.²²⁹ Česky ji zaznamenává Jan František Beckovský.²³⁰ Dále ji zaznamenává A. A. Glückselig.²³¹

Grillot de Givry v knize *Lé musée des sorciers, mages et alchimistes* z roku 1929 jako vyšehradského kněze spolčeného s ďáblem jmenuje Václava Králíčka (Wazlaga Kralizzec).²³² Zde je také nutno znovu jmenovat spisovatele Glückseliga – roku 1852 publikoval první díl knihy *Illustrierte Chronik von Böhmen*, kde je mj. možno najít první verzi Glückseligova podání o Čertově sloupu. V této verzi kněz, který se s ďáblem vsadí, má jméno Václav Král.²³³ O rok později Glückselig vydal knihu *Geschichten und Alterthümer der böhmischen Burg und Felsenstadt Wischehrad*, v níž je naproti tomu vyšehradský kněz bezejmenný.²³⁴ Vyšehradského kněze Václava Králíčka jako zaklínače démonů jmenuje také spis *Die Christliche Mystik*, ačkoliv se k celému příběhu o sloupu staví velmi skepticky.²³⁵ Starší prameny, které by uváděly jméno Václav Král, nebo Václav Králíček, se prozatím nepodařilo dohledat.

Pověst otiskuje August Sedláček, jehož zdrojem je Glückseligův spis *Illustrierte Chronik von Böhmen*. Sedláček se domnívá, že pověst má původ v 17. stol. Ve jménu faráře vidí vzpomínku na Václava Králíka z Buřenic, jenž byl od roku 1380 na Vyšehradě

²²⁶ KOL. AUTORŮ: Město vidím veliké. Cizinci o Praze. Praha: Fr. Borový 1940, s. 45.

²²⁷ Tamtéž, s. 60.

²²⁸ BILIÁNOVÁ, P.: Pověsti vyšehradské. 2. vydání, v KNA 1. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2006. s. 26.

²²⁹ HAMMERSCHMIDT, J. F.: Gloria et majestas sacro-sanctae, regiae, exemptae, et nullius diaecesis Wissehradensis ecclesiae ss. apostolorum Petri et Pauli. Praha, 1700, s. 87 – 89.

²³⁰ BECKOVSKÝ, J. F.: Poselkyně starých příběhův českých, díl druhý (od roku 1526-1715). Ed. Rezek, A. sv. 3. 1. vydání. Praha: Nákladem Dědictví sv. Prokopa, 1880, s. 460 -461.

²³¹ August Anton Glückselig (1806 – 1867), německý spisovatel, od roku 1830 žijící v Praze. Publikoval též pod jménem Gustav Thormund Legis – Glückselig. Věnoval se také právním dějinám. Viz ZOUHAR, J.: August Anton Legis-Glückselig : (1806-1867) : das Porträt eines vergessenen deutschsprachigen Prager Verfassers. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2012.

²³² GIVRY, G. de: Le musée des sorciers : mages et alchimistes. Paris: Librairie de France, 1929, s. 156.

²³³ LEGIS-GLÜCKSELIG, G. T.: Illustrierte Chronik von Böhmen: ein geschichtliches Nationalwerk i. Prag: C. Vetterl, 1852, S. 442.

²³⁴ Dále zde Glückselig vypisuje i historii s ďáblem Zardanem, kde cituje Hammerschmidta. LEGIS-GLÜCKSELIG, G. T.: Geschichten und Alterthümer der böhmischen Burg und Felsenstadt Wischehrad, und der dasigen Collegiatkirche zu S. Peter und Paul. Prag: C. W. Medau, 1853, s. 31-33.

²³⁵ GÖRRES, J. von: Die Christliche Mystik. Bd. 3. Regensburg: G. Manz, 1840, s. 121.

kanovníkem, od roku 1390 děkanem a v letech 1397 až 1412 proboštem vyšehradské kapituly.²³⁶ Václav Králík pocházel z chudé zemanské rodiny, dle některých teorií se jednalo o nemanželské dítě jednoho z Lucemburků. Byl také členem Bratrstva obruče a kladiva – spolku, který sdružoval přední dvořany a oblíbence Václava IV., založeného 1. dubna 1382, aby se podílelo na výstavbě kaple Božího těla na Dobytčím trhu.²³⁷ Na Vyšehrad nechal např. přinést kamennou rakev s ostatky sv. Longina. Vzhledem k negativnímu obrazu Václava IV. v dalších stoletích²³⁸ není vyloučeno, že by nactiutrháčné pověsti (tj. spojování Václava Králíka s ďáblem) byly spojovány i s jeho nejbližšími. Vzhledem k tomu, že zatím nejstarší dohledaný text s Václavem Králem-Králíčkem pochází z roku 1840, nelze zatím považovat za jisté, že by toto podání pocházelo z bezprostřední doby Václava IV. Zajímavé ale je, že některá podání kladou původ Čertova sloupu do husitských dob.

Původ samotného sloupu zůstává neznámý. Podle jiné z verzí sloup pochází z kostela Panny Marie Sněžné, kde byl roztlučen a na Vyšehrad ho roku 1420 při obléhání Pražany nechal prakem vrhnout husita jménem Čert. Což ale není vzhledem k velikosti sloupu pravděpodobné.²³⁹ Další teorie předpokládá, že zbytky dřívku sloupů z kostela Stětí sv. Jana.²⁴⁰ Miloš J. Pulec se zase domnívá, že sloup je pozůstatkem pohanské staroslověnské modly.²⁴¹

Pověst se ve dvou kapitolách objevuje ve sbírce pověstí Josefa Svátka, pod názvy *Čertův sloup na Vyšehradě* a *Smlouva s čertem*. V první uvádí Svátek hned dvě varianty pověsti, klasickou o kněžově sázce a ve druhé variantu o vymytání posedlé ženy. Ve druhé kapitole převyprávěl třetí variantu pověsti, kdy chudý člověk s mnoha dětmi uzavře smlouvu s ďáblem.²⁴² August Sedláček pověst uvádí pod názvem *O rozbitém sloupu na Vyšehradě*, která vypráví pověst s motivem posedlé ženy, kterou zachraňuje kněz.²⁴³ Pověst se nachází i ve sbírce Julia Košnáře, kde jsou převyprávěna podání o posedlé ženě i chudobném člověku.²⁴⁴

²³⁶ SEDLÁČEK, A.: Historické pověsti lidu českého. 5. vydání, v Melantrichu 1. Praha: Melantrich 1998, s. 202.

²³⁷ SPĚVÁČEK, J.: Václav IV., 1361-1419 : k předpokladům husitské revoluce. 1. vydání. Praha: Svoboda, 1986, s. 276 – 277, 425.

Toto bratrstvo považovali pražští svobodní zednáři za svého předchůdce, domnívali se, že se jednalo o starobylou zednářskou lóži. Viz KREJČÍ, K.: Praha legend a skutečností. 2. vydání. Praha: Panorama, 1981, s. 211.

²³⁸ ČORNEJ, P.: Tajemství českých kronik: cesty ke kořenům husitské tradice. 2. vydání, v Pasece 1. Praha/Litomyšl: Paseka, 2003, s. 67-116.

²³⁹ RUFFER, V.: Historie Wyssehradská, neb, Wyprawowanj o hradu, o kapitole [sic] a městu Hory Wyssehradu u Prahy w králowstwj Českém. W komissj u Wácl. Hessa, W Praze 1861, s. 317-319.

²⁴⁰ KAŠIČKA, F. – NECHVÁTAL, B.: Výzkum středověkého Vyšehradu., in: Památky a příroda 1976, s. 193-198.

²⁴¹ PULEC, J. M.: Jaký je původ Čertova sloupu na Vyšehradě., in: Naše Vlast 1956, č. 8., s. 15.

²⁴² SVÁTEK, J.: Pražské pověsti a legendy. V Pasece 5. vydání. Praha – Litomyšl: Paseka 2002. s. 44-47.

²⁴³ SEDLÁČEK, A.: Historické pověsti lidu českého. 5. vydání, v Melantrichu 1. Praha: Melantrich, 1998. s. 217.

²⁴⁴ KOŠNÁŘ, J.: Staropražské pověsti a legendy. 3. vydání. Praha: XYZ, 2012, s. 277-279.

6. 4 Libušina lázeň

Pověst:

Pověst se vztahuje ke zbytkům budovy, která dodnes stojí na skále pod Vyšehradem kousek nad řekou Vltavou. Zde se měla koupat kněžna Libuše se svými milenci. Když se jich ale nabažila, nechala je tajným otvorem v podlaze propadnout do Vltavy, kde se utopili.²⁴⁵

Jedná se o pověst etiologickou, jež se snaží vysvětlit původ a účel zřícenin budovy, které byly zapomenuty. Podle jiné varianty pověsti, kterou Biliánová také uvádí, ale budovu k popravám nevyužívala kněžna Libuše, nýbrž král Václav IV.²⁴⁶

Tato pověst je jedním ze čtrnácti podání, spadajících do „vyšehradského cyklu státotvorných pověstí“. Vystupuje v ní postava kněžny Libuše, známá z okruhu tzv. starých pověstí českých, které dnes právě vnímáme jako státotvorné. Namísto klasických oslavných příběhů z českého dávnověku po vzoru Aloise Jiráska, které by podpořily národní mýtus Vyšehradu, Biliánová uvádí syžety, jež spojují oblíbené české mytické postavy ke konkrétním místům na Vyšehradě a sběratelé pověstí Jiráskova typu je často opomíjejí, protože příliš nekorespondují s jejich představou o českém vlasteneckém mýtu.

V případě Libušiny lázně Biliánová uvažuje o tom, jak by se do této budovy dostávala voda ke koupeli, staví se skepticky k popravní funkci „lázně“ a předpokládá, že toto podání pochází z Německa.²⁴⁷ Karel Krejčí v pověsti spatřuje mezinárodně rozšířený motiv, který lze vysledovat už ve francouzské literatuře 14. stol., odkud se do českého prostředí dostala se zčásti francouzským dvorem Lucemburků a pronikla do vyšehradských pověstí. Stejná pověst se totiž např. vyprávěla o dnes již neexistující pařížské věži stojící nad řekou Seinou, kam jakási francouzská královna lákala studenty a po milování je shazovala do vody.²⁴⁸

Tzv. lázeň je však ve skutečnosti středověkou stavbou, která vznikla v 1. pol. 14. stol. a jako součást vyšehradského opevnění měla strážní charakter. Předpokládá se také, že budova nebyla nikdy dostavěna. Nejstarší vyobrazení lázně pochází z roku 1562.²⁴⁹

Pověst zaznamenává Carl Adolph Redel roku 1710.²⁵⁰ O 143 let později o Libušině lázni píše spisovatel Glückselig, který však blíže neuvádí zdroj, z něhož čerpal.²⁵¹ Od Glückseliga pověst přebírá J. V. Grohmann.²⁵² Redel i Glückselig uvádějí i variantu pověsti o tom, že budovu k popravám využíval král Václav IV. Grohmann zmiňuje pouze kněžnu Libuši. Obě varianty pověsti ve své sbírce uvádí Josef Svátek.²⁵³

²⁴⁵ BILIÁNOVÁ, P.: Pověsti vyšehradské. 2. vydání, v KNA 1. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2006, s. 76-78.

²⁴⁶ Tamtéž, s. 78.

²⁴⁷ Tamtéž, s. 76-77.

²⁴⁸ KREJČÍ, K.: Praha legend a skutečností. 2. vydání. Praha: Panorama, 1981, s. 16-18.

²⁴⁹ NECHVÁTAL, B.: Od středověkého opevnění Vyšehradu k raně barokní citadele., in: Královský Vyšehrad IV.: sborník příspěvků ze semináře 940 let Královské kolegiální kapituly sv. Petra a Pavla na Vyšehradě. Praha: Královská kolegiální kapitula sv. Petra a Pavla na Vyšehradě, 2012, s. 87.

²⁵⁰ REDEL, C. A.: Das Sehenswürdiges Prag. Nürnberg und Prag: Johann Friederich Rüdiger, 1710, s. 412 – 413.

²⁵¹ LEGIS-GLÜCKSELIG, G. T.: Geschichten und Alterthümer der böhmischen Burg und Felsenstadt Wischehrad, und der dasigen Collegiatkirche zu S. Peter und Paul. Prag: C. W. Medau, 1853, s. 19.

²⁵² GROHMANN, J. V.: Pověsti z Čech. Přeložil Radovan Charvát. 1. vydání. Plot: Praha, 2009, s. 187.

²⁵³ SVÁTEK, J.: Pražské pověsti a legendy. V Pasece 5. vydání. Praha – Litomyšl: Paseka, 2002, s. 35.

7. Motivace pověstí doložitelná v pramenech

7.1 Noční průvody u sv. Máří

Pověst:

U bývalého kláštera sv. Máří Magdalény se objevuje průvod bíle zahalených postav, které korzují kolem záře vycházející z kaluže vody. Postavy zahlédne tesař, jenž spěchá k umírající manželce. Později se dozví, že se duchové zjevují kvůli Nejsvětější svátosti ležící v kaluži, která byla kdysi zneuctěna.²⁵⁴

Jedná se o démonologickou pověst s revenantským motivem.

Tesařovo vidění objasní jeho přítel: „(...) jednou jeden pokřtěný žid zahodil Nejsvětější svátost – inu – do nejhoršího místa. A jak to bylo za starodávna, všechen neřád tekl z domu na ulici, tak i tady byla prý tu pořád kaluž a do té vyplynula i ta zneuctěná svátost, jak sem vyplynula, zářilo prý tu pořád bílé světlo a lidé nevěděli, od čeho. Z daleka se sem lidé sbíhali, až konečně na to přišli, co žid udělal s Nejsvětější. A bylo zle! Žida odpravili a na tom místě měli vystavěti kostel. Pro mokro však prý vystavěli kostel o drobet výš – no – a neměli; od těch dob prý tu svítává bílá zář a procesí duchů sem chodí z ‚umrlčí kaple‘ – to prý je ten kostel podle založení.“²⁵⁵

Pověst je situována do prostoru zrušeného kláštera, kostela a kaple sv. Máří Magdalény. Někdejší dominikánský klášter sv. Máří Magdalény stál zhruba na rohu Karmelitské, Nebovidské a Hellichovy ulice u kostela, zasvěceného stejné světici. Původně jej obývaly magdalenitky, celým názvem Sestry pokání svaté Marie Magdaleny, pro své bílé roucho také nazývané „Bílé paní“. Kostelík je prvně zmiňován roku 1329, nepochybně má ale starší původ. Klášter byl za husitských válek roku 1420 vypálen a magdalenitky se sem nikdy nevrátily. Budovy kláštera prošly přestavbou na měšťanská obydlí, pouze vlastní kostelík dál sloužil bohoslužbě. Roku 1604 klášter získali dominikáni, kteří se sem přestěhovali ze svého původního působiště v klášteře sv. Klementa. Díky finančnímu příspěví hrabat Michnů²⁵⁶ byl při klášteře vystavěn nový chrám, dokončený roku 1709. Architektem se stal autor projektu Černínského paláce Francesco Caratti. Dosavadní kostel tak degradoval na kapli, která však byla po zrušení kláštera zbořena. V novém chrámu měl hrob např. Kryštof Diezenhofer st.²⁵⁷ Již roku 1784 byl ale klášter i s kostelem zrušen, z kostela se mělo stát skladiště cukru (nakonec prostory využity jen jako sklady a kanceláře), poté poštovní úřad a kasárny četnictva (od roku 1855). Po zrušení četnictva budova patřila Státnímu ústřednímu

²⁵⁴ BILIÁNOVÁ, P.: Pražské pověsti. 2. vydání, v Erice 1. Praha: Erika, 1995, s. 101-102.

²⁵⁵ Tamtéž, s. 102.

²⁵⁶ Fundátory byli Karel Alexander, hrabě Michna a Václav, hrabě Michna. Viz VLČEK, P. – SOMMER, P. – FOLTÝN, D. A KOL.: Encyklopedie českých klášterů. 1. vydání. Praha: Libri 1997, s. 467. Popelka Biliánová ale mylně uvádí Pavla Michnu z Vacínova. Viz BILIÁNOVÁ, P.: Pražské pověsti. 2. vydání, v Erice 1. Praha: Erika, 1995, s. 98.

²⁵⁷ EKERT, F.: Posvátná místa král. Hl. města Prahy: dějiny a popsání chrámů, kaplí, posvátných soch, klášterů a jiných pomníků katolické víry a nábožnosti v hlavním městě království Českého. II. díl. 2. vydání. Praha: Volvox Globator 1996, s. 348.

archivu. Budovy konventu byly upraveny na byty, ve velkém refektáři se hrálo divadlo.²⁵⁸
Dnes v budově sídlí České muzeum hudby.²⁵⁹

Tesařův zážitek se měl odehrát v době po zrušení těchto církevních budov, kdy v kostele sídlí četnické kasárny, tedy někdy po roce 1855.

Dle pověsti měl na místě kláštera dům a synagogu bohatý žid, který u knížete Vladislava I. nabyt velice významného vlivu. Aby dosáhl ještě větší moci, nechal se pokřtít a přijal jméno Jakub a nechal ve své synagoze zřídit oltář k počtě sv. Máří Magdalény, avšak r. 1124 od křesťanské víry odpadl, jedné noci pobořil křesťanský oltář v synagoze. Následně kníže nechal žida uvěznit a zabavit jeho velký majetek. Kromě toho museli ostatní židé v Praze knížeti zaplatit 3000 liber stříbra a 100 liber zlata, aby Jakub byl propuštěn. Kníže Vladislav za tyto peníze vykoupil od židů křesťanské otroky a zakázal, aby křesťané v budoucnu sloužili židům.²⁶⁰

Pověst o židu Jakobovi se poněkud překvapivě objevuje už ve středověku a prozatím se tak jedná o nejstarší podání, jež se v souboru pověstí Popelky Biliánové objevuje. O této události totiž píše již kronikář Kosmas, který rozehrává příběh velmi podobný Feuchtwangerovu *Židu Süßovi*.²⁶¹ Jednotlivé body Kosmova vyprávění se shodují s pověstí, jež přetrvala až do 19. stol., přičemž vykreslení zmíněného žida není v Kosmově podání nijak vábné. Jakub Apella je líčen takřka ďábelsky. „*Vše, čeho se jeho usmolená pravice dotkne, to poskvrní, a jeho dech, smrdutý jako baziliškův, usmrtí ty, které ovane. Mnozí velmi pravdomluvní lidé dosvědčují, že častokrát viděli, jak mu po boku stojí Satan v lidské podobě a jak mu slouží.*“²⁶² Jakub Apella zastával ve vládě knížete Vladislava významné postavení.²⁶³ Z neznámé příčiny však Apella ohledně svého náboženského vyznání změnil zase názor. V noci nechal tajně rozbořit křesťanský oltář zbudovaný v synagóze²⁶⁴, z něho vyjmul svaté ostatky a vhodil je do svého záchodu. Následovala odvěta křesťanů – 22. července byl Jakub Apella zatčen, uvězněn, jeho majetek nechal kníže zabavit. Ostatní židé však za něho složili tři tisíce hřiven stříbra a sto hřiven zlata, díky čemuž Apella unikl hrdelnímu trestu. Za vybrané peníze kníže vykoupil od židů křesťany, kteří jim sloužili jako otroci, a nadále zakázal, aby židům sloužil křesťan.

²⁵⁸ EKERT, F.: Posvátná místa král. Hl. města Prahy: dějiny a popsání chrámů, kaplí, posvátných soch, klášterů a jiných pomníků katolické víry a nábožnosti v hlavním městě království Českého. II. díl. 2. vydání. Praha: Volvox Globator 1996, s. 346-348.

VLČEK, P. – SOMMER, P. – FOLTÝN, D. A KOL.: Encyklopedie českých klášterů. 1. vydání. Praha: Libri 1997, s. 466-469.

²⁵⁹ Viz <http://www.nm.cz/Ceske-muzeum-hudby/>; naposledy viděno 13. 4. 2013.

²⁶⁰ EKERT, F.: Posvátná místa král. Hl. města Prahy: dějiny a popsání chrámů, kaplí, posvátných soch, klášterů a jiných pomníků katolické víry a nábožnosti v hlavním městě království Českého. II. díl. 2. vydání. Praha: Volvox Globator 1996, s. 348.

²⁶¹ KOSMAS: Kronika Čechů. Překlad Karel Hrdina a Marie Bláhová. VIII. vydání (v této úpravě a v Argu I.) Praha: Argo, 2011, III., LVII., s. 192 – 193.

²⁶² Tamtéž, s. 192.

²⁶³ Tamtéž, s. 248: „*Doslova post duce[m] videdomini; snad správce knížecí komory Vladislava I.*“ Srov. ŽEMLIČKA, J.: Čechy v době knížecí. 1034 – 1198. Praha: NLN, 2007, s. 185: „*Spornou zůstává hodnota žida Jakuba (officium vicedomini) (...). I když se ve starší západní tradici obdobný titul vázal k okolí hraběte, nezdá se, že by ho tak chápal i Kosmas. V jeho pojetí šlo spíše o vlivný (patrně finanční) úřad, v některých aspektech opravdu zastupující knížete (post duce[m]). Protože vzhledem ke svému původu mohl Jakub těžko řídit některé z vysokých knížecích oficií, mohl být titul „místopána“ vytvořen ad hoc přímo pro něj. Náplní se patrně blížil komorníkovi a villikovi.*“

²⁶⁴ KOSMAS: Kronika Čechů. Překlad Karel Hrdina a Marie Bláhová. VIII. vydání (v této úpravě a v Argu I.) Praha: Argo, 2011, s. 248: „*Vůbec první zmínka o židovském svatostánku. Zbudování oltáře je snad možno spojit s násilným křtem Židů v roce 1096.*“

Těžko říci, jestli je Kosmova averze způsobena záští vůči nevěrci, který se dokázal vypracovat na významné postavení v rámci knížecího dvora, nebo pozdějším činem žida Jakuba, který věřícího křesťana musel nesmírně pohoršit. Přesto se ale celá událost jeví jako diskreditační akce, jejímž důvodem byla židova vysoká dvorská hodnost i jeho veliké bohatství. Tomu naznačuje i fakt, že Jakub nebyl popraven a jeho souvěrci jej mohli vykoupit. Samuel Steinherz se domnívá, že se Jakub Apella stal obětí závidosti, již vzbuzovalo jeho vysoké postavení spolu s faktem, že se jednalo o pokřtěného žida. Křesťané měli tendenci dívat se na židovské konvertity svrchu. Svatokrádeže se měli dopustit právě jeho nepřátelé a nastražit věc tak, aby vyhlížela, že ji spáchal on.²⁶⁵

Příhodu se židem Jakubem klade Kosmas do roku 1124, měla se tedy odehrát krátce před smrtí knížete Vladislava I. Tento záznam se jeví jako velmi důvěryhodný, protože se odehrává v Kosmově současnosti a není vyloučeno, že žida osobně znal. Neuvádí však, kde stál Jakubův dům, ani nelokalizuje křesťanský oltář, který měl žid znesvětit. Z popsané příhody se postupně stává pověst, již do souvislosti s pozdějším chrámem sv. Máří Magdalény na Újezdě dávají až pozdější autoři.²⁶⁶

Teprve v 16. stol. příhodu dále rozvádí Václav Hájek z Libočan a uvádí další podrobnosti, díky čemuž je příběh mnohem delší než původní drobná epizoda u Kosmy. Hájek mimo jiné právě uvádí, že Jakub měl dům a synagogu na Újezdě, kmotrem při křtu mu měl být samotný kníže Vladislav I., ze synagogy se stala kaple k počtě sv. Máří Magdaleny: *„Byl jeden žid velmi bohatý, kterýž měl svůj dům v Praze na Újezdě slavně vystavený, a ten žid byl ve věcech čarodějných nad jiné dospělý, neb někteří o něm píší, že jest měl ducha služebného, a ten že byl se častokrát ukazoval, an před ním a někdy vedle něho v lidském způsobu neb tvářnosti stojí a jedná jeho věci jsa jeho pomocníkem. I pozdvihl se žid ten velmi ve své pajše a knížete Vladislava se přidržel a za ním blízko před jinými pány chodil. Když někdy kníže za stolem sedal, žid od něho najblíže stával, a toho, aby najbližší knížete stál, velmi pilen byl. Vida proto, že jest žid, že v knížecí raddě s jinými křesťany býti nemůže, to velmi těžce nesl, neb všechna slova i skutkové knížecí jeho tajni nebyli, krom toho, co se dalo a jednalo v tajné radě. Jednoho času přistoupiv k knížeti, oznámil jemu, že se chce dáti křtíti, žádaje jeho, aby jemu kmotrem byl, a při tom, že chce knížeti i všemu dvoru jeho veliké hody učiniti. Vladislav na žádost jeho to učinil, žádaje biskupa, aby jeho pokřtil. Také že jest měl svou zvláštní školu, tu kdež jest nyní klášter sv. Marie Magdalenské na Újezdě, že z ní chce kaplu křesťanskou učiniti, aby jemu jí ve jméno sv. Marie Magdaleny posvětil. Toto pokřtění a slavné hodování stalo se na den sv. Jakuba apoštola. Proto dáno jemu jméno Jakub Apella, jako by řekl bez kůže aneb obřezaný. Ten již jsa křesťanem učiněn, v svém zboží a v svých čarách kauzedlných doufání maje, počal ještě více před jinými pány Českými předčítati a u knížete na ně sočítati, vymyšlenými řečmi je omýváje (skrže to chtě knížeti prvním rádcí býti) a již byl počal svou chytrou raddú židy vzdělávati a křesťany kaziti. Křesťanské skutky na oko před křesťany činil, ale židovské nevěry ze srdce nevypustil. V neděli svatou mnohými se skutky zaneprazdňoval a v sobotu světil, v pátek i v sobotu maso jídal a tak oba zákony zachovával. Taková věc když byla na něj dostatečně usvědčena, páni jej měli v ošklivosti a do raddy knížeti nikoli jeho nechtěli připustiti, a on se z toho velmi rozhněval. A po svém pokřtění ještě roku nedočekav, jedné noci všed do své kaply, oltář od biskupa posvěcený rozbořil, a svátosti, kteréž tam biskup vložil, vzav, do svého záchodu vhodil. Takového rouhače a posměvače svaté víry křesťanské kníže Božským a biskupovým i některých pánův*

²⁶⁵ STEINHERZ, S.: Der Sturz des Vicedominus Jacob (1124) in: Jahrbuch der Gesellschaft für Geschichte der Juden in der Čechoslovakien Republik 2., 1930, s. 17 – 49.

²⁶⁶ TOMEK, V. V.: Dějepis města Prahy. Díl 1. 1. vydání. Praha: Museum království Českého: W kommissí u Řiwnáče, 1855, s. 121-122.

ponuknutím jíti kázal, a dal do tvrdého vězení vsaditi. Kterýž když se těch i jiných nešlechtností vyznal, na den sv. Marie Magdaleny poslav své služebníky, kázal jeho statek pobrati a do své vnést pokladnice. Ach, kterak tu velmi mnoho mimo všecku lidskou naději mamony nepravosti nalezeno a do komory knížecí s podivením vloženo! Již pak židé, jeho spolotovaryši v nešlechtnosti, rozličně sem i tam běhající, raddám knížecím i knížeti rozličné a znamenité dary za jeho vysvobození nosili, obávající se, aby mučen nebyl a kníže aby hlavu jemu stíti nekázal, sebrali s sebe summu a knížeti dali 3000 hřiven stříbra a 100 hřiven zlatta. To kníže od nich přijav, lotra pustiti a ven z země vyhnani rozkázal. A což kto koli z křesťanů mezi židy v zástavě měl, všecko to kníže z té summy kázal vyplatiti a chudině navrátiti, přikázav, aby více žádný z křesťanů ničím židům nesloužil ani jim jakého pohodlé činil.²⁶⁷ Není pravděpodobné, že by Václav Hájek vycházel ze záznamů, které by neměl k dispozici Kosmas, proto další informace, jimiž příběh rozvádí, nejsou příliš důvěryhodné. Jako první proto dává do souvislosti příběh žida Jakuba s pozdějším chrámem sv. Máří Magdalény na Újezdě. Jisté vodítko nabízí Kosmův text – kníže nařídil židovo zatčení dne 22. července, jak Kosmas uvádí. Tedy v den, kdy je slaven svátek světice Máří Magdalény. V závěru oddílu o židu Jakobovi toto Kosmas neopomíná zdůraznit poděkováním zmíněné světici: „Marie Magdaleno, ty zbožná Kristova služko, tobě vždy přináší pobožný lid své slíbené dary za to, že o tvém svátku byl vyrván d'ábelskému nepříteli.“²⁶⁸ Druhou věcí je, že v prostoru dnešního Újezda se nacházelo jedno z prvních židovských osídlení v Praze.²⁶⁹ Hájek se mohl chytit informace o Máří Magdaléně, již uvedl Kosmas, příhodu situovat do místa, kde v jeho době stál její kostel a kde zároveň kdysi bydleli pražští židé.

Ačkoliv informace o židu Jakobovi mohla díky česky psané Hájkově kronice proniknout do povědomí Pražanů, není pravděpodobné, že by zrovna tímto skutkem vysvětlovali tajemné nadpřirozené jevy v blízkosti kostela a kláštera sv. Máří Magdalény, jak se domnívala Biliánová. Ty patrně souvisely s tendencemi, které se projevovaly v souvislosti s josefínským rušením kostelů a klášterů, míst, které lidé vnímali jako posvátné a na jejich praktické využívání pohlíželi negativně. V prostoru zrušeného kláštera sv. Máří Magdalény měli dále podle Biliánové také strašit duchové koní, protože určitou dobu v budově fungovala konírna.²⁷⁰

7.2 Zvoník v kostele sv. Jana na Zábradlí

Pověst:

Ve zrušeném kostele přestavěném na byty straší černý muž v hábitu, který v noci na prsty chytá hvězdy a rozsvícenými prsty potom v kostele svítí. Lidové podání pravilo, že se jedná o zloděje, který zaživa kradl svíčky z oltářů, a proto nyní po smrti musí svítit vlastními prsty.²⁷¹

Jedná se o pověst démonologickou, v níž vystupuje noční strašidlo, které smrtelníky upomíná na nějaké dávné neštěstí, nebo nepomstěný zločin. Pověst zde zaznamenává strašidelný jev a jeho příčinu, nezmiňuje ale způsob, jakým by se strašidlo mohlo vykoupit.

²⁶⁷ HAGEK Z LIBOČAN, W.: Kronyka Czeská. Praha: Rytíř z Ssenfeldu, 1819, CCIV.

²⁶⁸ KOSMAS: Kronika Čechů. Překlad Karel Hrdina a Marie Bláhová. VIII. vydání (v této úpravě a v Argu I.) Praha: Argo, 2011, III., LVII., s. 193.

²⁶⁹ KOVAŘÍK, P.: Klíč k pražským hřbitovům. 1. vydání. Praha: NLN, 2001, s. 254.

²⁷⁰ BILIÁNOVÁ, P.: Pražské pověsti. 2. vydání, v Erice 1. Praha: Erika, 1995, s. 106-107.

²⁷¹ Tamtéž, s. 30-32.

Místem strašení je kostel sv. Jana Křtitele, který stával v místech dnešního domu čp. 205/I na rohu Smetanova nábřeží a ulice Na zábradlí. Původně románský kostel. Roku 1625 ho císař Ferdinand II. věnoval se vším zbožím dominikánům u sv. Jiljí. Zrušen roku 1784, o pět let později prodán za 301 zlatých přestavěn na činžovní dům. Roku 1896 zbořen.²⁷²

Strašidlo se zapálenými prsty našlo svůj možný historický předobraz. Jak referuje Zikmund Winter²⁷³, což také uvádí samotná Biliánová, v 16. stol. se v tomto kostele vyskytoval zvoník, který se jmenoval Makudera a často se dopouštěl krádeží. Mimo jiné také kradl svíčky z oltáře v kostele. Kromě toho kradl též v okolí kostela: „*O Matěji Makuderovi, zvoníkovi u sv. Jana na Břehu v Praze, vypravuje se roku 1568 v soudě, že „okolo čtrnácti let nekoupil než jediný vorek dříví, v noci ho vídali, an vleče od vody klády, smějíce se, že Makudera jede z lesa; co lidé nadali do kostela svíček, on je pálíval sám.*“ Případ je dohledatelný ve Staroměstské knize svědomí z let 1566 až 1569, k této soudní kauze se v tomto pramenu však vyskytují pouze výpovědi svědků, trest Matěje Makudery není znám.²⁷⁴ Díky podání Biliánové tak obyčejný zloděj z 16. stol. žije v současné době poněkud osobitým druhým životem. To, co Biliánová uvádí jako svou domněnku, autoři dalších sbírek pražských pověstí přebírají jako nesporný fakt.²⁷⁵

Zjevení kostelníka odpovídá tradiční lidové představě o očištcích, popřípadě o pekle obecně, kde provinilé duše jsou trestány stejným způsobem, jakým se provinily za svého pozemského života. Kostelník se za života provinil krádežemi svíček z kostelního oltáře, po smrti tedy svítí svými prsty. Navzdory rozšířené víře v očistec se však duchové hříšníků objevují tam, kde žili a kde hlavně hřešili, což poněkud připomíná předkřesťanskou tradici. Svou vinu si tak místo v očistci odpykávají na zemi. Vykoupení duší probíhá na místech, kde se dotyční zjevují a zjevování revenantovi pomáhá k tomu, aby si svůj trest odpykal rychleji. Živým osobám pak slouží za příklad, má je podněcovat k tomu, aby se vyvarovaly těžkých hříchů.²⁷⁶

7.3 Vidění na Staroměstské mostecké věži

Pověst:

Učedník kožešníka z Křižovnického náměstí se na Staroměstskou mosteckou věž vypraví pochytat holoubata. Na věži ale usne, a probudí se až o půlnoci. Uvidí zástup černých postav, které drží v rukou bílou blanku a zpívají. Vidění učedníka vyděsí a ten z věže uteče.²⁷⁷

Jedná se o pověst démonologickou, objevuje se v ní setkání s věcí, jejíž vysvětlení se přičí rozumu a vzbuzuje strach.

²⁷² EKERT, F.: Posvátná místa král. Hl. města Prahy: dějiny a popsání chrámů, kaplí, posvátných soch, klášterů a jiných pomníků katolické víry a nábožnosti v hlavním městě království Českého. II. díl. 2. vydání. Praha: Volvox Globator 1996, s. 392-393.

²⁷³ WINTER, Z.: Život církevní v Čechách: kulturně historický obraz z XV. a XVI. století. Praha: Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1895, s. 611.

²⁷⁴ Viz AHMP, inv. č. 1049, rkp., Staroměstská kniha svědomí z let 1566 až 1569, fol. 234.

²⁷⁵ CIBULA, V.: Pražské pověsti. 2. vydání. Praha: Orbis, 1977, s. 145-146.

²⁷⁶ LECOUTEUX, C.: Přízraky a strašidla středověku. 1. vydání. Volvox Globator: Praha, 1997, s. 47-48.

²⁷⁷ BILIÁNOVÁ, P.: Pražské pověsti. 2. vydání, v Erice 1. Praha: Erika, 1995, s. 9 – 12.

Vidění posléze Biliánová ztotožňuje se zjevením popravených českých pánů, jejichž hlavy byly na Staroměstské mostecké věži vystavené. Biliánová se v pověsti dále zabývá výzdobou Staroměstské mostecké věže. Zmiňuje např. vytesané ledňáčky ve věniku²⁷⁸, emblém krále Václava IV., a dvě sochy, figury muže a ženy, vytesané na jednom z rohů věže. Má se jednat o muže v brnění, který dámě sahá rukou pod šaty. Posléze vznikla posměšná legenda, která tvrdila, že muž je ve skutečnosti Martin Luther se svou manželkou. Cílem tohoto bylo patrně zesměšnit luterány a protestanty obecně. Počátkem 18. stol. bylo oblíbenou zábavou katolických Pražanů sochy ukazovat protestantům, kteří přijeli do města.²⁷⁹ Podle jiné verze je to obyčejný mnich s jeptiškou, nebo lazebnice Zuzana s králem Václavem IV.

Biliánová ve zjevených postavách předpokládá duchy popravených „sedmadvaceti českých pánů“ z roku 1621. Poprava představitelů českého stavovského povstání byla působivou událostí, která se navždy vryla do české národní paměti. Silně působila i na současníky, kteří popravené nevnímali jako jednotlivce (sami o sobě by se patrně nestali objektem takové úcty), ale zprvu jako mučedníky pro víru a posléze jako symbol ztráty elity českého národa. Bezprostředně po události vznikají spisy, věnující se staroměstské popravě, kde tuto událost líčí její bezprostřední svědkové, např. pražský měšťan Pavel Ješín z Bezdězí, kněz Jan Rosacius Hořovský, kněz Viktorin Vrbenský a německý luteránský kazatel David Lippach, letech 1647 až 1648 vydává spis věnující se popravě Jan Amos Komenský.²⁸⁰

Již v prvních relacích o popravě se uvádí líčení o podivných věcech, které popravnice provázely, např. duhu, nadpřirozená světla kolem hlav vystavených na Staroměstské mostecké věži i záhadné zpěvy: „*Výstrahy bývaly rozmanitými zázraky, na nebi i na zemi se ukazujícími. Na příklad ta divná na nebi v čas exekucí pražské ode všech spatřená jasná okolo slunce duha. Item trojí, než se exekucí dokonala, mezi přítomným a dívajícím se lidem vzniklý strach, že z ryňku do ulic houfně utíkali, an žádný nehonil a žádná se toho příčina neukázala. Okolo těch mučedníků s věže mostecké vystrčených hlav že pochodně hořící nočním časem spatřovány a zpěvové slýchání byli, mnozí z strážných stále toho potvrzovali; my však na to žádného očitého svědka nemáme, pomůžeme toho.*“²⁸¹

Jiný podivuhodný jev ve svých pamětech zaznamenal příbuzný jednoho z popravených, Jan Jiří Harant: „*T. r. [1625] v pondělí den sv. Michala [29. září] v Praze na Široké ulici u jednoho pekaře děvečka jeho služebná stonavši na mory bolest, za kamny ležíc zdálo se, že jest již umrdla; protož hospodář poslal, aby ji vynesli pohřbíti. V tom když ji na máry vundávali, že ji hlavou dolů přes máry svěřili, hlavu zdvihla, a jinej muž z té ulice soused pravil, když jí kytky do rukou vundávali, že hlavu zdvihla, a ta, která jí je vundávala, že hned podle mar strachy padla; když tak hlavu zdvihala, že jí pomohli, posadili, potom ji odtad do světnice přivedli, kteráž divné věci vypravovala, že ty pány stíhané viděla v nebi v bílé roucha oblečený a palmy zelené v rukách držící, a jiné, jako císařského rychtáře, v pekle za*

²⁷⁸ Carl Adolph Redel, který město navštívil roku 1710, hovoří o tom, že je na obou stranách věže možno vidět pět kachniček. Viz KOL. AUTORŮ: Město vidím veliké. Cizinci o Praze. Praha: Fr. Borový 1940, s. 50. O kachnách hovoří i Josef Svátek: „ (...) jsou po rozličných stranách věže roztrouseny, což zavdalo příčinu k pověsti, že pouze ten chasník spatří všech patero kachen a dovede je spočítati, který z poctivého lože manželského pochází. Každý však, kdo nemanželsky zrozen jest, darmo prý se namáhá, aby všech pět kachen ve věnečkách jejich uzřel. Dle toho prý druhdy řemeslníci na zkušené ve světě se nalézající poznávali, kdo z nich manželsky zrozen jest.“ SVÁTEK, J.: Pražské pověsti a legendy. V Pasece 5. vydání. Praha – Litomyšl: Paseka 2002, s. 112.

²⁷⁹ THE TRAVELS OF THREE ENGLISH GENTLEMEN IN THE YEAR 1734., in: Harleian Miscellany XI. Londýn, 1810, s. 253.

²⁸⁰ PETRÁŇ, J.: Staroměstská exekuce. 4. vydání, v nakl. Rodiče 1. Praha: Rodiče, 2004, s. 302 – 303.

²⁸¹ KOMENSKÝ, J. A.: Historie o těžkých protivenstvích církve české. Praha: Blahoslav, 1952, s. 220-221.

*ostrohy viseli, a jiné pány; a jaký veliký hřích jest, kteří přestupují, že se do pekla dostávají; též co uslyšela, kdo má zvítěziti a co bude činěno potom. Vzata byla do šatlavy.*²⁸²

Hlavy popravených pánů zůstaly na Staroměstské mostecké věži vystavené 10 let. Roku 1631 je sňali emigranti, kteří se nakrátko vrátili do Prahy během saského vpádu do Čech. V Týnském chrámu se konal pohřební obřad a poté byly lebky pochovány na tajném místě, jež zůstává dodnes neznámé. Nejčastěji se předpokládalo, že jsou lebky uloženy v kostele sv. Salvátora na Starém Městě pražském.²⁸³ Od této chvíle se utváří tzv. Salvátorská legenda. Traduje se, že duchové popravených pánů²⁸⁴ ve výroční den své popravy o půlnoci vstávají z hrobu, společně se pomodlí a poté se vydají k orloji na Staroměstské radnici, aby se přesvědčili, že stále funguje. Poté se vrátí zpět do své hrobky, poněvadž pokud je orloj v chodu, českému národu je dobře.²⁸⁵

Duchové popravených „českých pánů“ nejsou obyčejnými revenanty, kteří by se vraceli na pozemský svět kvůli utrpení v očistci, aby žádali smrtelníky o přímluvy zmírňující jejich očišťovací muka.²⁸⁶ V pověstech představují hrdiny, mučedníky, kteří vždy mysleli na blaho české země, padli v boji za její svobodu, postupně metamorfují její ochránce, kteří i po smrti dohlíží na to, jestli je v zemi dobře. Zjevují se na Staroměstském náměstí, kde jim popravou bylo učiněno bezpráví, a pokoj v hrobě mají, pokud je v české zemi všechno v pořádku. V podání Biliánové se zjevují na dalším místě svého ponížení, tj. na Staroměstské mostecké věži, kde dlouhá léta visely jejich uťaté hlavy a které bylo v prvních reflexích popravy zmiňováno s nadpřirozenými úkazy. Není vyloučeno, že Staroměstská mostecká věž přetrvala v paměti jako pochmurné místo spjaté s tklivou vzpomínkou nešťastné události, kde „je smutno i v pravé poledne“, a tudíž místo pro strašidelné úkazy.

7.4 Morový mnich v Emauzích

Pověst:

Ve 40. letech 18. stol. řádil v Praze mor. Jedna z mnoha nemocnic byla v emauzském kostele a klášteře. V té době po nemocnici obcházel morový mnich, který, když se postavil k nemocným a udělal rukama znamení kříže, představoval předzvěst blížící se smrti. Nemocné před mnichem zachraňovala pouze Panna Marie.²⁸⁷

Jedná se o démonologickou pověst s legendárními prvky – Panna Marie bere lidstvo v ochranu a nenechává je v moci strašidla zosobňujícího zlou, těžko vyléčitelnou nemoc.

²⁸² PAMĚTI JANA JIŘÍHO HARANTA Z POLŽIC A BEZDRUŽIC : (od roku 1624 do roku 1648). Ed. Ferdinand Menčík. 1. vydání. Praha: Nákladem České akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1897, s. 19.

²⁸³ PETRÁŇ, J.: Staroměstská exekuce. 4. vydání, v nakl. Rodiče 1. Praha: Rodiče, 2004, s. 314 -317.

²⁸⁴ Objevuje se i podání o solitérním revenantsví jednoho z popravených, Kryštofa Kobera z Koberšperka, který se vrací, aby mstil bezpráví, které jeho rodině činí kníže Karel z Lichtenštejna. Toto podání je ale novodobé, pravděpodobně se jedná o fabulaci Cyrila Merhouta. Viz povídka *Duch Kryštofa Kobra z Koberšperku* in: MERHOUT, C.: Malostranské pověsti. 1. vydání. Praha: Pražská akciová tiskárna, 1941, s. 97-112.

²⁸⁵ SVÁTEK, J.: Pražské pověsti a legendy. V Pasece 5. vydání. Praha – Litomyšl: Paseka 2002, s. 84-85.

JIRÁSEK, A.: Staré pověsti české. V tomto vydání 1. Praha: Československý spisovatel, 2011, s. 158-159.

WENIG, A.: Staré pověsti Pražské. 4. vydání, v Olympii 1. Praha: Olympia, 1972, s. 11-13.

²⁸⁶ Blíže viz SCHMITT, J.-C.: Revenanti. Živí a mrtví ve středověké společnosti. 1. vydání. Argo: Praha, 2002.

²⁸⁷ BILIÁNOVÁ, P.: Pražské pověsti. 2. vydání, v Erice 1. Praha: Erika, 1995, s. 186-187. Problematika morové epidemie se také objevuje v pověsti *Mrtví hráči u sv. Petra* (viz tamtéž, s. 57-60), zde však není specifikováno, za které morové epidemie se příběh měl odehrát.

Emauzský klášter neboli klášter benediktinů u chrámu P. Marie a slovanských patronů, zvaný také Na Slovanech, nebo Emauzy (zasvěcení jeho kostela Panně Marii proběhlo 29. 3. 1372, což tedy bylo o velikonoční pondělí, kdy v kostele bývá čteno evangelium o zjevení se Krista učedníkům v Emauzích).²⁸⁸ Klášter stojí v Praze na Novém Městě, mezi ulicemi Vyšehradská, Trojická, Pod Slovany a Na Slovanech a založil jej roku 1347 císař Karel IV. Ve svém původním založení se stal střediskem staroslověnské liturgie, odtud pochází název Na Slovanech. V době husitských válek klášter nebyl uzavřen, takže se jedná o jednu z mála klášterních komunit v českých zemích, kde se praktikoval utrakvismus. Roku 1589 se v klášteře obnovilo vyznávání katolického ritu a následně se zde usadil benediktinský řád. Roku 1636 do kláštera přišli benediktini ze španělského Montserrat, tzv. černí Španělé, kteří zde působili do roku 1880, kdy je vystřídala další benediktinská kongregace, tentokrát původem z německého Beuronu.²⁸⁹

Lidová fantazie si utrpení zažívané při epidemiích těžko vyléčitelných nemocí personifikovala do podoby strašidla moru, jež mělo podobu mnicha. Pro toto morové strašidlo ale Biliánová vyhledala historický předobraz. Morové strašidlo je podle ní mnich Karel, zakletý roku 1680 opatem kláštera kvůli tomu, že se ho, opata, strašením pokoušel vyhnat z kláštera, aby mohli mnichové bez dozoru hřešit. Toto vyprávění Biliánová označuje také za pověst.²⁹⁰

Příběh se strašícím mnichem se ale v Praze za velkého moru roku 1680 opravdu odehrál: *„Opat kláštera sv. Benedikta ujel též z Prahy před morem, útulku našed u jednoho šlechtice na venku, zanechav klášter a řeholníky beze vší dohlídky. V listopadu, když opat opět domů vrátiti se chtěl, roznesla se po městě zpráva, že v klášteře straší: dělalo to velký hřmot, kameny metány neviditelnou rukou, tak že vždy ustrašení bratři všichni z kláštera vždy vyběhli a nejsvětějším to zažehnávali. Celá Praha byla svědkem tohoto řádění strašidel. Ale když opat, nelekaje se těch pověstí ani toho lomozu, do kláštera přibyl, přestalo bouření, jako by utnul, a brzy neobyčejný ten úkaz obyčejnou cestou se vysvětlil. V nepřítomnosti opatově brali si totiž bratři sprostou luzu do kláštera, prostopášnosti a hýření se oddávající. Mnoho vína přišlo tak z kláštera a dvě schránky almužní. Když potom příchodem opatovým řádění jejich konec měl býti učiněn, vymysleli si lehčí klášterníci připomenutou lest, chtějí opata vystrašiti a vystrnaditi. Původem toho byl páter Karel, proto také vězením potrestán.“*²⁹¹

Vzpomínka na hýření mnichů mohla k Emauzskému klášteru připoutat další podobnou pověst: do kláštera se vešel samotný ďábel v podobě kuchaře a pokoušel zdejší mnichy vybranými pokrmy, které vařil v kuchyni, k hříchu. Skoro se mu podařilo získat duše mnichů a trvalo dlouho, než byl odhalen. Nakonec však jeho lest prohlédl opat a ďábla zahnal. Pověst o čertu převlečeného za kuchaře uvádí Popelka Biliánová,²⁹² Josef Svátek,²⁹³ Adolf Wenig²⁹⁴ a Julius Košnář.²⁹⁵

²⁸⁸ LAŠŤOVKA, M., LEDVINKA, V. a kol.: Pražský uličník, Encyklopedie názvů pražských veřejných prostranství. Díl 1., Libri: Praha, 1997, s. 577.

²⁸⁹ VLČEK, P. – SOMMER, P. – FOLTÝN, D. A KOL.: Encyklopedie českých klášterů. 1. vydání. Praha: Libri, 1997, s. 562-564.

²⁹⁰ BILIÁNOVÁ, P.: Pražské pověsti. 2. vydání, v Erice 1. Praha: Erika, 1995, s. 187.

²⁹¹ MAREŠ, F.: Veliký mor v letech 1679–1680. In: Sborník historický I., [s. l.] 1883, s. 413.

²⁹² BILIÁNOVÁ, P.: Pražské pověsti. 2. vydání, v Erice 1. Praha: Erika, 1995, 192-195.

²⁹³ SVÁTEK, J.: Pražské pověsti a legendy. V Pasece 5. vydání. Praha – Litomyšl: Paseka 2002, s. 100-101.

²⁹⁴ WENIG, A.: Staré pověsti Pražské. 4. vydání, v Olympii 1. Praha: Olympia, 1972, s. 88-91.

²⁹⁵ KOŠNÁŘ, J.: Staropražské pověsti a legendy. 3. vydání. Praha: XYZ, 2012, s. 98-99.

7.5 Kapky sv. Anežky

Pověst:

Před dávnými lety přišla do kláštera sv. Anežky neznámá polská šlechtična. Místní jeptišky se jí ujaly a léčily ji z nemoci. Když se paní uzdravila, prozradila jeptiškám recept na přípravu zázračného léku. Po čase šlechtična zemřela a tajemství přípravy léku zůstalo klášteru, který byl nazýván buď vlašťovčí vodou, nebo kapkami sv. Anežky, protože se léčivá moc přisuzovala přímluvě této svěřice u Boha. Jeptišky připravovaly lék i po zrušení kláštera, když bydlely u jedné vdovy nedaleko kláštera. Postupně ale umíraly a po smrti poslední z nich tak tajemství přípravy kapek zmizelo. Po čase přišel do domu chudý polský student, který byl příbuzný zemřelé polské šlechtičny a rozhodl se alchymistickými pokusy vypátrat složení vlašťovčí vody. Student ale při jednom z nočních pokusů zahynul a lidé se domnívali, že měl spolky s ďáblem, který si té noci odnesl jeho duši. Zemřelý student proto nemá po smrti pokoj a straší v okolí domu.²⁹⁶

Jedná se o démonologickou pověst s faustovským motivem hledání nemožného, nešťastný zemřelý student navíc po smrti straší. První část pověsti je etiologická, snaží se objasnit původ léku, který prodávaly jeptišky z kláštera sv. Anežky.

Začátek pověsti má oporu v realitě a těsně souvisí s řádem klarisek, který klášter sv. Anežky obýval. Tento řád byl do Prahy uveden roku 1233 a první řeholní společenství zahrnovalo 12 dívek. Na jaře roku 1234 se k nim připojila sv. Anežka, která asi o tři roky později rezignovala na funkci abatyše a od této doby až do smrti se nazývala starší sestrou.²⁹⁷ V době husitských válek musely jeptišky z Prahy utéct a klášter sloužil jako zbrojnice a mincovna. V této době se také ztrácí ostatky sv. Anežky. Klarisky od roku 1420 sídlí v Panenském Týnci, zatímco klášter Na Františku obývají dominikáni. Roku 1636 se klarisky vrací z Panenského Týnce do Prahy a snaží se znovu klášter uzpůsobit k duchovnímu působení. Roku 1689 klášter sv. Františka postihl požár a jeptišky zápasily s nedostatkem finančních prostředků. Díky nejrůznějším nadačním darům se naštěstí klášter brzy podařilo obnovit.²⁹⁸ Dekretem Josefa II. z 12. ledna 1782 byl klášter zrušen a určen veřejným účelům, později byl dokonce uzavřen úplně. Koncem 18. stol. byl v dražbě prodán a stal se z něho chudinský dům.²⁹⁹ Roku 1893 vznikla Jednota pro obnovu kláštera blahoslavené Anežky, jejímž předsedou byl velmistr Křižovnického řádu Václav Horák.³⁰⁰ Od roku 1900 probíhala rekonstrukce klášterních budov, která skončila roku 1986. Od roku 1963 v klášteře sídlí oddělení středověkých sbírek Národní galerie.³⁰¹

Jak již bylo zmíněno výše, po velkém požáru se jeptišky v klášteře nacházely ve velkých finančních obtížích. Zvláštním pramenem příjmů kláštera byla asi od roku 1730 výroba a prodej léku, který byl ve své době velmi oblíbený. Jmenoval se vlašťovčí voda, kvůli spojitosti s klášterem se mu také přezdívalo kapky sv. Anežky.

Počátek výroby léku ale není jasný, stejně jako složení jeho receptury, takže si pověst vypomohla vysvětlením: „*Jakási pocestná dáma, kterou neštěstí stihlo, usadila se mezi chudinou na Františku, a byla by tu v nemoci a bídě zahynula, kdyby se jí klarisky nebyly*

²⁹⁶ BILIÁNOVÁ, P.: Pražské pověsti. 2. vydání, v Erice 1. Praha: Erika, 1995, s. 76 – 78.

²⁹⁷ KYBAL, V.: Svatá Anežka Česká. Historický obraz ze 13. století. Brno: L. Marek, 2001, s. 93 – 110.

²⁹⁸ SOUKUPOVÁ, H.: Anežský klášter v Praze. 2. vydání, ve Vyšehradu 1. Praha: Vyšehrad, 2011, s. 255-292.

²⁹⁹ Tamtéž, s. 301 – 303.

³⁰⁰ Tamtéž, 2011, s. 320 – 321.

³⁰¹ Tamtéž, 2011, s. 323 – 349.

ujaly, kteréž jí přijaly do kláštera, kde jí daly léčiti, aby se pozdravila. Zůstala i potom v klášteře, aniž známo bylo, odkud jest, a kterak sluje. Konečně byly jí z daleké vlasti poslány prostředky k návratu. Z vděčnosti svěřila před odchodem svým klariskám tajemství, kterak onen lék se připravuje, a tím prokázala klášteru velké dobrodiní.“³⁰² Ottův slovní naučný zmiňuje, že příprava léku v 18. stol. pro klášter představovala velký zdroj příjmů, avšak chudým lidem ho jeptišky rozdávaly bezplatně.³⁰³ Podrobnější informace o tomto léku ale zatím nejsou známy. Kapky sv. Anežky v nejnovější době zmiňuje Bohumil Hrabal v povídce *Legenda zahraná na strunách napjatých mezi kolébkou a rakví*, kde se objevují i další motivy z pražských pověstí. Hrabal ale na konec povídky připisuje, že mu inspirací byla kniha Popelky Biliánové *Z tajů pražských pověstí*.³⁰⁴

K příběhu o kapkách sv. Anežky Biliánová přidala pověst o tragicky zemřelém studentovi, ačkoliv ta původně s podáním o zázračném léku neměla souvislost. Ve výše uvedeném podání Františka Ekerta žena, od které jeptišky recept léku získaly, není jmenována, utajenou zůstává i její národnost. O pocestné ženě prostě není známo, kdo byla a odkud přišla. Přesto Biliánová uvádí, že tajemná žena pocházela z polského šlechtického rodu a dělá to záměrně, aby mohla na pověst navázat podání o chudém studentovi, které se tradovalo bez vztahu ke kapkám sv. Anežky a vztahovala se k jakémusi neznámému domu v Anežské ulici: „*Před lety zde u chudé ženy v přízemí bydlel student, nějaký Polák. Byl velmi chud, a proto i pilen, jak často bývá, že žáci nejchudší jsou nejpilnější. Zabýval se horlivě lučbou, a v pokojíku jeho plno retort a lahví a divných přístrojů. Dlouho do noci studoval a zkoušel; čeho hledal s takovou vytrvalostí, nikdo neví. Jednou opět po půlnoci ještě nějaké plyny vyráběl ve své jizbě, když mimojdoucí opozdílý host z mokré čtvrti ze zvědavosti z ulice povylezl na okno, aby se podíval, co se tam děje. Náhodou i student té chvíle pohlédl k oknu a vida tam černou postavu divně ozářenou světlem z pokoje, ulekl se, a tu rozlétly se jeho nádoby, pod nimiž ráno nalezen byl mrtev. Když uviděli mrtvolu jeho zkrvácenou od střepin, uvěřili, že všechno jeho snažení bylo volání d'ábla, jenž ho té noci si odnesl. A potom v té čtvrti města kolovala pověst, že tam v noci obchází nešťastný Polák, jenž měl spolek s d'áblem.*“³⁰⁵ O této události prozatím také nejsou známy bližší informace. Nelze vyloučit, že se v ulici u Anežského kláštera podobná tragická nehoda odehrála a přetrvala v paměti místních lidí.

7. 6 Poklad na hřbitově

Pověst:

Voják se pokoušel vyzdvihnout poklad na vyšehradském hřbitově. Domníval se, že mu místo ukazují modré plaménky. Posléze se propadl do hrobu a nemohl z něho vylézt, dokud neodbila hodina po půlnoci. Poté se konečně uvolnil a utekl. Druhý den se na hřbitov vrátil, ale půda všude byla netknutá a nikde nebylo po propadném hrobu ani památky.³⁰⁶

³⁰² EKERT, F.: Posvátná místa král. Hl. města Prahy: dějiny a popsání chrámů, kaplí, posvátných soch, klášterů a jiných pomníků katolické víry a nábožnosti v hlavním městě království Českého. 2. sv. 2. vydání. Praha: Volvox Globator 1996, s. 435.

³⁰³ OTTŮV SLOVNÍK NAUČNÝ. XIV. díl, Kartel – Kraj. 1. vydání. Praha: J. Otto, 1899, s. 308 – 309. Heslo „Klarisky“, autor hesla Ksl.

³⁰⁴ HRABAL, B.: Morytáty a legendy. 3. vydání. Praha: Mladá fronta, 2000, s. 133-151.

³⁰⁵ RUTH, F.: Kronika královské Prahy a obcí sousedních. Díl. I. Ulice Anenská - Karlov. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1995, s. 19-20.

³⁰⁶ BILIÁNOVÁ, P.: Pověsti vyšehradské. 2. vydání, v KNA 1. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2006, s. 41.

Jedná se o démonologickou pověst, kde se objevuje motiv hledání pokladu, který střeží nadpřirozené síly.

Povědomí o pokladu na Vyšehradě se udržovalo velmi dlouho. Zprvu byl původ pokladu v pověstech spojován s kněžnou Libuší. Pátrání po pokladech našlo smutný vrchol roku 1762 v příhodě, kterou podrobně rozepsal Vojtěch Ruffer³⁰⁷ a již uvádí i Popelka Biliánová.³⁰⁸

Jakousi předehrou k ní bylo pátrání děkana vyšehradské kapituly J. T. Berghauera. Ten často na vyšehradském hřbitově nechával kopat, protože hledal hrobku zakladatele vyšehradského kostela, krále Vratislava II. Voják Jan Reiniger z vyšehradské vojenské posádky si ale podle Ruffera myslel, že děkan nechává pátrat po pokladu. Berghauer roku 1760 zemřel.³⁰⁹ Reiniger měl na hřbitově různá vidění. Domníval se, že se mu zjevují duchové, kteří po něm žádají vyzdvižení pokladu, jenž je na hřbitově ukryt. Vše vylíčil představitelům vyšehradské kapituly a všichni se připravovali k vyzdvižení pokladu. Rufferovo líčení vojákových stavů jsou nesporně zajímavá: „*Voják se svými druhy klečel v první stolici na levé straně. Při pozdvihování hostie byl Reiniger jako u vytržení, jako by do mdlob padal; druhové jej drželi, on pak celý omráčen a jako u vytržení vytáhl složený bílý šátek, na kterémž všechny prsty jakési ruky vytisknuty, jako vypáleny byly, tak že i v třetím i v čtvrtém složení šátku prsty znáti bylo.*“³¹⁰ Z Vídně však přišel zákaz pokus provést, voják byl krutě zbit a následně poslán do Vídně, do špitálu sv. Marka, odkud již nikdy nevyšel. „*Zdalipak v tomto jednání co lidského?*“, ptá se na konci vylíčení příběhu Vojtěch Ruffer.³¹¹

Pověst o pokladu se roku 1762 stala předmětem vyšetřování státních úřadů, o čemž vypovídá protokol sepsaný na vojenském velitelství v Praze, který se v opise dochoval.³¹² Spis obsahuje 39 popsaných stránek velkého formátu v německém jazyce. Jedná se o zápisy z výslechu, který se s přestávkami konal od 3. února do 8. února roku 1762.

Voják Reiniger je zde jmenován s křestním jménem Martin. Výslech s ním začal 3. února 1762. Dle údajů ve spise Reiniger bylo v této 35 let, narodil se tedy někdy kolem roku 1727 a pocházel z Würzburku. Jeho otec pracoval jako kočí u barona Firla a zemřel, když bylo Reinigrovi 6 let. Reiniger sloužil tři roky jako voják u würzburkové pěchoty, poté nějakou dobu jako čeledín u sedláka, dokud jej roku 1759 násilím znovu neodvedli k vojsku. Roku 1750, kdy sloužil jako čeledín u sedláka, se mu při pasení dobytka podařilo objevit hrnc plný peněz, tolarů s motivem kohoutí hlavy a dukátů s obrazem monstrance, jejichž hodnota činila přibližně 1400 zlatých. Hrnc Reiniger objevil v opuštěné, rozpadlé zdi za vsí, u níž se mu večer často zjevovalo tajemné světélko. Po nález pokladu službu u sedláka opustil a vydal se na cesty, během roku došel až do Alsaska. Po cestě z nalezených peněz slušně žil (za tolar dostával 3 zlaté, za dukát 4 zlaté a 16 krejcarů) a dokonce dával i almužny žebrákům. Když ale peníze utratil, vrátil se zpět domů, kde jej uvěznil, protože nález peněz neohlásil a ponechal si je. 4 roky vězení strávil v trestnici ve Würzburku. Když byl z vězení

³⁰⁷ RUFFER, V.: Historie Wyssehradská, neb, Wyprawowanj o hradu, o kapitole [sic] a městu Hory Wyssehradu u Prahy w králowstwj Českém. W komissj u Wácl. Hessa, W Praze 1861, s. 396-398.

³⁰⁸ BILIÁNOVÁ, P.: Pověsti vyšehradské. 2. vydání, v KNA 1. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2006, s. 38-40.

³⁰⁹ Dle údajů z protokolu o výslechu Reinigera však Reiniger přibyl do vyšehradské posádky teprve v květnu roku 1761, tedy dávno po smrti děkana Berghauera.

³¹⁰ RUFFER, V.: Historie Wyssehradská, neb, Wyprawowanj o hradu, o kapitole [sic] a městu Hory Wyssehradu u Prahy w králowstwj Českém. W komissj u Wácl. Hessa, W Praze 1861, s. 396.

³¹¹ Tamtéž, s. 398.

³¹² SOA Plzeň, V. odd., pobočka Nepomuk, fond Ústřední správa Palm, i. č. 56.

Výtah dokumentu viz HOFMANN, G.: K vyšehradským pověstem. IN: Český lid 60/1973, s. 232-233.

propuštěn, sloužil znovu jako čeledín do doby, než jej opět odvedli k vojsku. Někjaký čas sloužil v Sasku, poté v Poděbradech a Nymburku a v květnu roku 1761 byl převelen k vyšehradské vojenské posádce. Česky se nikdy nenaučil, české knihy nikdy nečetl, Reiniger byl zcela negramotný a hovořil pouze německy. Údajně mu ani žádný z vyšehradských místních nevyprávěl pověsti o pokladech.

Na počátku adventu stál Reiniger v noci stráž u vyšehradské zbrojnice. Kolem 11 hodiny v noci zjistil, že se k němu někdo přibližuje. Postavu oslovil, ta ale 10 kroků od něho zmizela. O čtyři dny později stál Reiniger na stejném místě a zhruba v půl 12 v noci se mu zjevila stejná postava, tentokrát se ale vznášela ve vzduchu a o půlnoci zmizela. Strašidlo se objevilo ještě několikrát, počtvrté sebral Reiniger odvalu a postavu oslovil „Všechny dobré duše velebí Boha, našeho Pána.“ Duch odpověděl: „Já také.“ Pak se voják strašidla zeptal, co od něho žádá. Duše odpověděla, že hledá vysvobození. Dále také pravila, že na místě, kde právě oba stojí, je pod zemí ukrytá zlatá rakev, tam, kde dříve byla královská rezidence, má být postaven kostel, a voják by měl jít ke zpovědi a přijímání. Příště, že mu prý poví více poté, co voják zvolá „Všechny dobré duše...“, dříve duše nemůže promluvit. O několik dní později měl Reiniger opět stráž, strašidlo se zjevilo krátce před půlnocí a rozhovořilo se o sobě. Dle svého tvrzení duše byla 1525 let stará a z toho 900 let strávila v křesťanské víře. Během svého pohanství ale duše měla snahu nechat se pokřtít. Posléze se ukázalo, že je duše příbuzná kněžny Libuše, která je nyní coby pohanka prokleta, ale může být vysvobozená. Toho se dosáhne tehdy, až se podaří vyzvednout poklad ukrytý na Vyšehradě, tj. zlatou rakev se čtyřmi svícny, 12 zlatých soch apoštolů, 2 miliony v peněžích, perly a diamanty. Duše nařídila, aby čtvrtina pokladu byla věnována na stavbu nového kostela, čtvrtina měla připadnout chudým lidem, čtvrtina císařovně Marii Terezií a čtvrtina Reinigrovi. Poklad měl být vyzdvížen o Popeleční středu. Dne 2. února se duše Reinigrovi výjimečně zjevila ráno v kostele a věnovala mu bílý plátěný sátek, v němž byla vypálená pravá ruka.³¹³ Poté Reiniger o události informoval jezuity a své nadřízené.³¹⁴ Následoval výše zmíněný pokus o vyhledání pokladu a Reinigrův nešťastný konec ve vídeňském blázinci.

Nelze posoudit, jestli byl voják Martin (Jan) Reiniger duševně nemocný člověk, hysterický extatik, nebo obyčejný podvodník. Každopádně lze na tomto případě sledovat přechod od lidské mentality od předsekulárního vnímání skutečnosti k modernímu sekularizovanému světu. Vojákovi se v bdělém stavu³¹⁵ zjevuje duše trápená v očistci, není ani úplně dobrá, ani úplně špatná, svůj očištcový trest odpykává na zemi a o své vysvobození prosí smrtelníka. Za svou povinnost považuje smrtelníka informovat o skrytém pokladu a její vysvobození se uskuteční ve chvíli, kdy poklad bude nalezen a využit k dobročinným účelům (stavba kostela, rozdělení mezi potřebné chudáky).³¹⁶ Podobný případ pekaře, kterému se zjevovaly v očistci trápené duše, popsal ve svém článku Jiří Wolf.³¹⁷ Zásvětní prostor očistce měl totiž řadu unikátních vlastností. Výjimečný byl tím, jak ovlivňoval prostupnost reálného a transcendentního světa. Duše v očistci byly totiž schopny určitým způsobem komunikovat s lidmi, kteří stále ještě žili v reálném světě. A naopak, lidé měli možnost a dokonce i povinnost sloužit duším v očistci a zejména sloužením mší jim zkracovat jejich utrpení.³¹⁸

³¹³ Vojákův extatický stav popsán výše.

³¹⁴ SOA Plzeň, V. odd., pobočka Nepomuk, fond Ústřední správa Palm, i. č. 56. kt. 33, fol. 1 – 19.

³¹⁵ Ačkoliv většina zjevení se odehrála v noci. Voják klidně mohl na stráži usnout.

³¹⁶ Viz také Bezhlavý premonstrát v první kapitole. Případ vykazuje velmi podobné rysy.

³¹⁷ WOLF, J.: Očištec a revenanti v lidové kultuře českého baroka. Případ pekaře Exelia z let 1648 – 1649. IN: Nešpor, Z. R. (ed.): Mezi náboženstvím a politikou. Lidová kultura raného novověku. Sborník z konference Lidová kultura v 16. – 19. století: mezi náboženstvím a politikou, konané v Praze 28. listopadu 2003. Praha: Univerzita Karlova v Praze – Filozofická fakulta, 2005

³¹⁸ Blíže viz LE GOFF, J.: Zrození očistce. Překlad Věra Dvořáková. 1. vydání. Praha: Vyšehrad, 2003.

Postupně se ale prvky iracionální a „zakouzleného světa“ skrývaly pod vrstvu uměle vypěstované racionality, a pokud lidé věřili v nadpřirozené věci, nedávali to příliš najevo v obavě, že by byli považováni za choromyslné.³¹⁹

Podobný vývoj lze sledovat i na případu Martina (Jana) Reinigera. Zprvu bylo jeho líčení lidmi bráno naprosto vážně a nikdo neprojevil žádné pochybnosti, ať už se jednalo o představitele církve, nebo jeho vojenské nadřízené (ačkoliv ti se nejdříve snažili zjistit, zda voják není ovlivněn četbou nebo vyprávěním vyšehradských pověstí, což Reiniger popřel). Postupně ale u úřadů zvítězil zcela racionální pohled a nešťastný voják, který chtěl pomoci duši z očištcových muk, se již do nové „odkouzlené“ společnosti nikdy nezačlenil.

Celá událost ale podpořila představy obyvatelů Vyšehradu o pokladech, které se zde měly skrývat a čekat na objevitele.

7.7 Pořezaný obraz

Pověst:

V domě na nároží Karlova náměstí a Žitné ulice stával dům, nazývaný U Hubálků, v němž měl sídlo tajný spolek. V domě byly po stěnách rozvěšené portréty členů toho spolku a jeho členové zasedali pouze v noci. Po ukončení schůzek je však nikdo neviděl odcházet, a přesto byli ráno pryč, přičemž manželky řečených mužů přísahaly, že jejich manželé neodešli z domova. Jedna žena ve Spálené ulici se dozvěděla, že její manžel je členem toho spolku a obávala se následků, které by z toho mohly plynout. Proto přišla do domu a pokoušela se přimět náčelníka spolku, aby jejího muže propustil. Posléze si všimne obrazu svého manžela na zdi a vyřízne ho z rámu, ačkoliv z obrazu kape krev. Doma najde svého manžela mrtvého s odříznutou hlavou. Žena zešílí a po smrti straší v domě, kde spolek zasedal, jako bílá paní se srolovaným obrazem v rukou, z kterého ukapává krev.³²⁰

Démonologická pověst s tematikou zednářských lóží.³²¹

Prostředí tajných společností dráždilo fantazii nezainteresovaných lidí a stalo se podhoubím fantastických zvěstí a mýtů s konspiračními prvky, jako např. že jsou tato společenství centrálně řízená, skrytě ovlivňují dění v celých státech a usilují o světovládu, což se projevuje atentáty, revolucemi apod. Soupeřem svobodných zednářů údajně byla křesťanská církev, zejména jezuitský řád. Podle dalších fám měli svobodní zednáři tajné sídlo v podzemí Karlova náměstí, jehož centrem byla kaple Božího těla.³²² Samotné prostředí Karlova náměstí podporovalo vznik romantických legend: „*Tehdy, před sto a více lety, nebylo to ovšem dnešní úpravné Karlovo náměstí. Německá knížka o Praze z roku 1853 na rozdíl od „nádherného“ Koňského trhu nazývá Dobyččí trh „nestvůrným“ hlavně pro jeho nebyvalou rozlohu, která, jak se tu praví, byla větší, než jakou zaujímalo mnohé celé německé městečko. Přitom byla tato ohromná prostora pustá a neupravená, jen uprostřed*

³¹⁹ Blíže viz TINKOVÁ, D.: Hřích, zločin, šílenství v čase odkouzlování světa. 1. vydání. Praha: Argo, 2004.

³²⁰ BILIÁNOVÁ, P.: Pražské pověsti. 2. vydání, v Erice 1. Praha: Erika, 1995, s. 133-134.

³²¹ O problematice svobodného zednářství v českých zemích např. viz KROUPA, J.: Alchymie štěstí. 1. vydání Brno – Kroměříž: Muzejní a vlastivědná společnost a Muzeum Kroměřížska, 1986.

ČECHUROVÁ, J.: Čeští svobodní zednáři ve XX. století. 1. vydání. Praha: Libri, 2002.

³²² KREJČÍ, K.: Praha legend a skutečností. 2. vydání. Praha: Panorama, 1981, s. 210-216.

*kromě staré kaple a tajemného kamene byl ještě špalíček chatrných domků. Směrem k Vltavě, Vyšehradu i Karlovu ústilo náměstí do podezřelých čtvrtí městské spodiny.*³²³

Příběh o zemřelém členu zednářské lóže se v mírně modifikované podobě nachází v knize Josefa Svátka věnované českým kulturním dějinám.³²⁴ Její děj však není zasazen do domu na Karlově náměstí, ale do Michnova letohrádku, zvaného též Villa Amerika³²⁵, který stojí v dnešní ulici Ke Karlovu: „*Jedna z pražských pověstí vypravuje, jak žena jednoho nově přijatého členu zpozorovala, že její muž přestal docházet do kostela. Z toho usoudila, že vstoupil do zednářské lóže, což se jí nelíbilo. Přišla proto jednou do zednářského shromáždění a naléhala, aby jejího manžela ze společenství propustili. Po dlouhém zdráhání ženě ukázal velmistr lóže knihu, v níž bylo na každém listu napsáno jméno jednoho členu lóže s vymalovaným srdcem. Mezi listy knihy ležela zlatá jehlice. Pak velmistr ženě řekl, že pokud chce, aby její muž přestal být zednářem, musí jehlici zabodnout do srdce namalovaného u jeho jména. Žena jehlici zabodla a ze srdce vyprýštila kapka krve. Poté šla žena domů a tam našla manžela mrtvého, se zlatou jehlicí zabodnutou v srdci. Velmistr se totiž bál, aby muž své ženě nevyzradil zednářská tajemství.*“

Podle Josefa Svátka je tato pověst produktem pomlouvačných zpráv, které se šířily z prostředí katolické církve, jež nebyla zednářským lóžím nakloněná a považovala je za kacířské. V tomto směru Svátek cituje Pražské Poštovské Noviny, které 14. ledna 1786 referovaly o kázání jistého mnicha na venkově, který zednářské lóže líčil jako společenství zahrávající si s praktikami černé magie. Mimo jiné pravil: „*Ti lidé mají pokoje černými obrazy vykrášené, a kdož by z vás pomyslně, že ti obrazové lidi představují, do kterých, když jich z krku zbývá chtějí, nuž vrážejí, a byť byl ten člověk třeba na tisíc mil vzdálen, jeho skrze nějakou ďáblou moc života zbaví.*“ Svátek také uvádí tvrzení, podle kterého prý do takové podobizny stačí pouze píchnout špendlíkem a zobrazený člověk ihned zemře, ať se vyskytuje kdekoli.³²⁶ Je ale třeba si uvědomit, že Josef Svátek v této věci není příliš objektivní osobou a vesměs má sklony svobodné zednáře líčit v sympatickém světle jako bojovníky za pokrok a humanitu proti církevnímu tmářství. Spekuluje se, jestli Svátek sám nepatřil mezi svobodné zednáře.³²⁷

V případě pověsti *Pořezaný obraz* je tedy velmi pravděpodobné, že Biliánová vycházela z výše řečené knihy Josefa Svátka. Příběh o „spolku dvojníků“ kombinuje původní podání o probodnutém srdci s novinovou zprávou o zednářské lóži, již Svátek cituje, s cílem vysvětlit strašidlo ženy, které se v domě na Karlově náměstí, kam Biliánová příběh dosadila, mělo zjevovat. Prostor Karlova náměstí bylo v představách Pražanů se svobodnými zednáři spjaté, takže se čtenáři toto vysvětlení mohlo jevit jako věrohodné.

³²³ Tamtéž, s. 211.

³²⁴ SVÁTEK, J.: *Obrazy z kulturních dějin českých II.*, 1. vydání. Praha: J. Otto, 1891, s. 296 – 297.

³²⁵ Dnes v ní sídlí Muzeum Antonína Dvořáka. <http://www.nm.cz/Ceske-muzeum-hudby/Oddeleni-CMH/Muzeum-Antonina-Dvoraka/>; naposledy viděno 28. 7. 2013

³²⁶ SVÁTEK, J.: *Obrazy z kulturních dějin českých II.*, 1. vydání. Praha: J. Otto, 1891, s. 296-297.

³²⁷ Viz pátá kapitola.

8. Pověsti o kněžích a zrušených církevních stavbách

8.1 Tajemný kazatel

Pověst:

V domě se vždy za úplňku tajně schází sdružení „pikhartů“. Sdružení předsedá člověk, který v kázání lidem vysvětluje staré knihy, Biliánovou evidentně míněné jako nekatolické, které majitel domu uchovává, ale jimž nikdo z přítomných nerozumí, tj. neumí si je vyložit. V shromáždění se ale vyskytne podezření, že jeden z docházejících členů je zrádce. Kazatel na něho namíří prstem a muž je druhý den mrtev. Toto se stane ještě dvakrát a ostatní členové se začnou kazatele bát. Jednou se ho po kázání pokusí zadržet, ale kazatel zmizí. Účastníci tajných sezení tedy zjistili, že kazatel je duch.³²⁸

Jedná se o pověst démonologickou, v níž se kromě strašidla-kněže vyskytuje také motiv tajného spolku.

Autorka členy spolku nazývá termínem „pikhart“³²⁹, nijak ale čtenáři nepřibližuje, které vyznání si přesně pod tímto pojmem představuje. Příběh Biliánová lokalizovala jej do „tajemného domu v Karlově ulici“. Sama neví, kde přesně se měl odehrát, ale předpokládá, že to bylo v domě U zlatého medvěda, který se dříve měl nazývat U zlatého stromu. O tomto domě se totiž vykládalo, že je zde o půlnoci možné slyšet tajemné čtení, které bylo „starodávne“, a nikdo mu nerozuměl. Autorka dále kdesi dohledala, že měl za husitských dob v domě bydlet zbožný knihař Antoniš, který byl roku 1422 nespravedlivě popraven s Janem Želivským. Biliánová se evidentně domnívá, že za původem pověsti stojí protestantská tradice.

Čas, ve kterém by se měla pověst odehrávat, nelze přesněji určit. Ze syžetu se můžeme domnívat, že se příběh stal v pobělohorském období. Použitý termín „pikhart“ je však zavádějící. Jediný popis kazatele zní „nebyl to kněz, ale pouhý občan“. Je sice známo, že v pobělohorském období nekatolickým shromážděním často kvůli nedostatku kněží dané víry předsedali laici bez teologického vzdělání,³³⁰ příběh mi však více než tajné sešlosti nekatolíků připomíná spíše schůzky zednářských lóží, nebo podobných spolků. Pokud je tato varianta správná, církev by ve výsledku nespádala mezi pověsti s církevní tematikou, ale spíše by se dala eventuelně komparovat s jinou pověstí ze souboru, nazvanou „Pořezaný obraz“, která rovněž tematizuje tajné zednářské spolky.³³¹

8.2 V kostele sv. Jana na Zábradlí

Pověst:

Zdejší farář zapomněl sloužit mši svatou za zemřelého. Po smrti ho proto tížila vina oné duše, za kterou neodsloužil mši. Od té doby proto každou noc o půlnoci mši vysluhoval, ta

³²⁸ BILIÁNOVÁ, P.: Pražské pověsti. 2. vydání, v Erice 1. Praha: Erika, 1995, s. 12-14.

³²⁹ Stoupenci utrakvistického směru. Původně zkomolenina termínu beghard, postupem času nabylo hanlivý význam a stalo se synonymem pro kacíře.

³³⁰ Blíže viz MACEK, O. (ed.): Po vzoru Berojských. Život i víra českých a moravských evangelíků v předtoleranční a toleranční době. 1. vydání. Praha: Kalich, 2008.

³³¹ Viz Pořezaný obraz.

však dlouho zůstávala neplatná, poněvadž byla bez přísluhování neúplná. Roku 1784, jak uvádí autorka, byl kostel odsvěcen. V poslední noci před jeho odsvěcením se náhodou knězi připlétl do cesty kostelník a pomohl mu dlužný obřad odsloužit. Tím byla knězova duše na poslední chvíli vysvobozena – ve zrušeném kostele by již neplatila nikdy.³³²

Jedná se o pověst démonologickou s revenantským motivem. Ke kostelu se též váže pověst o strašícím zvoníkovi.³³³

V podstatě se jedná o jednu z variant pověsti o mši mrtvých. Osoba se náhodou stane svědkem mše, kterou vysluhuje zemřelý farář (během Adventu, na Vánoce, na Nový rok, svátek Všech svatých, svátek Dušiček, apod.). Kněz se osoby zeptá, jestli chce obdržet svaté přijímání, ta souhlasí, a je požehnána. Kněz se svěří, že nemohl odpočívat v pokoji, dokud žijící osobě nepodá svátost. Návštěvník zemře krátce poté, co vydá svědectví.

Pověst uvádí ve své sbírce Karel Chalupa.³³⁴

8. 3 U sv. Jana na Prádle

Pověst:

U kostela se zjevuje strašidlo mnicha, které jezdí v kočáře taženém bezhlavými koňmi. Kočár se zjeví přesně o půlnoci v místech před kostelem, kde stojí kříž, vyjíždí pryč a do hodiny se Říční ulicí vrací. Provinění přízraku, jak je později sám doznává: „*ošidil o tolar dům Boží a koupil si za něj hřích.*“³³⁵ Strašidlo pro své vysvobození proto vyžaduje darování tolaru. Pověst se má odehrávat po zrušení kostela a přilehlého špitálu, kdy jsou tyto budovy upraveny na byty. Strašidlo tedy prosí jednu bohatou vdovu, která zde bydlí, aby mu věnovala tolar. Ta mu však z lakoty dá falešnou minci a strašidlo ji uškrtí. Od té chvíle zde straší spolu.³³⁶

Opět se jedná o pověst démonologickou s motivem kněze-revenanta.

Příběh se odehrává v kostele sv. Jana Křtitele ve Všeřdově ulici na Malé Straně, který se nacházel v původně v samostatné osadě Újezd. Poprvé se připomíná k roku 1142, v době, kdy Konrád Znojemský obléhal Pražský hrad. Roku 1620 byl k tomuto kostelu přeložen Malostranský městský špitál (v podstatě chudobinec), který se nacházel v domě vedle kostela. Později vznikla nová špitální budova na západní straně kostela. Roku 1784 byly kostel i špitál zrušeny, kostel se posléze využil jako veřejná prádelna, proto přízvisko „na Prádle“. Ženy z Malé Strany a Smíchova sem chodily prát. (Mezi nimi byla i matka spisovatele Jakuba Arbese, ten ve svých vzpomínkách zmiňuje, že sem za ní jako malý

³³² BILIÁNOVÁ, P.: Pražské pověsti. 2. vydání, v Erice 1. Praha: Erika, 1995, s. 12 – 14.

³³³ Viz Zvoník v kostele sv. Jana na Zábradlí.

³³⁴ CHALUPA, K.: Ze staré Prahy: kruh povídek a pověstí. V Praze: K. Chalupa, 1898, s. 73-78.

³³⁵ Z uvedené věty není jasné, jestli kněz peníze svěřené kostelu promrhal v hazardu, nebo s prostitutkami.

Každopádně se evidentně jednalo o něco podobně hříšného.

³³⁶ BILIÁNOVÁ, P.: Pražské pověsti. 2. vydání, v Erice 1. Praha: Erika, 1995, s. 39 – 41.

chlapec po vyučování ve škole chodíval a koupal se v neckách.) V 30. letech 20. stol. byl kostel opraven a od roku 1939 jej využívá Církev československá husitská.³³⁷

Podle jiné varianty pověsti strašidlo mnicha pokaždé vypudilo nájemníky. To vadilo majiteli budovy, proto požádal starého vysloužilého vojáka ze sousedství, aby mu se strašidlem pomohl. Voják se na noc uvelebil v kryptě, klidně pokuřoval a popíjel. Ráno jej však našli mrtvého a majitel proto raději v bývalém kostele zřídil prádelnu, aby tam nikdo nemusel zůstat přes noc.³³⁸ Kromě nich v prádelně prý strašila také jeptiška, která děsila a trestala ženy, jež se v prádelně zdržovaly dlouho do večera.

Pověst o strašidle mnicha měla vzniknout podle dr. Pulce zcela prostě – ve zrušeném kostele měl prý uložené vozy drožkář a občas sem zajížděl i velmi pozdě v noci.³³⁹

Pověst uvádí ve své sbírce Karel Chalupa.³⁴⁰

8. 4 Průvod dětí u sv. Mikuláše

Pověst:

Knězi v podskalském kostele sv. Mikuláše se zželelo se mu chudých podskalských dětí a pravidelně je na svátek sv. Mikuláše obdarovával. Po smrti faráře ale jeho nástupce nechtěl tento zvyk zachovat a děti vyhnal. Po smrti ale přízrak druhého kněze u kostela strašil, protože ho tížila na duši bolest dětí, kterým ublížil. Spolu s ním se zjevoval i průvod smutných dětí.³⁴¹

Jedná se o pověst démonologickou s revenantským motivem.

Jmenovaný kostel sv. Mikuláše zanikl. Kdysi stával v nynější Podskalské třídě, nyní se v těchto místech nalézá obytný dům. Kostel byl zrušen roku 1784 a o pět let později prodán za 161 zlatých.³⁴²

8. 5 Zrušené církevní stavby

S výjimkou první pověsti *Tajemný kazatel* jsou protagonisty těchto podání kněží, kteří se během svého života provinili nějakým těžkým trestem, a po smrti je postihlo zakletí. Musí strašit na místě, kde se dopustili zlého činu, a čekají na vysvobození. Strašidla mají společnou další důležitou věc – všechny se zjevují v někdejších církevních stavbách, které byly během osvícenských reforem císaře Josefa II. odsvěceny a přestaly plnit původní účel. Je zajímavé, že ačkoliv kněží jsou v pověstech líčeni vesměs v negativním světle, kostely a kláštery lidé vnímají jako posvátná místa, na jejichž zánik koncem 18. stol. a následně

³³⁷ EKERT, F.: Posvátná místa král. Hl. města Prahy: dějiny a popsání chrámů, kaplí, posvátných soch, klášterů a jiných pomníků katolické víry a nábožnosti v hlavním městě království Českého. II. díl. 2. vydání. Praha: Volvox Globator 1996, s. 29-40.

³³⁸ RUTH, F.: Kronika královské Prahy a obcí sousedních. Purkyňova ulice – Žofín. III. díl. 2. vydání, v NLN 1. Praha: NLN, 1996, s. 1128.

³³⁹ PULEC, M. J.: Pražští kněží v zrcadle lidových podání. Dějiny a současnost 1/1959, č. 3, s. 22.

³⁴⁰ CHALUPA, K.: Ze staré Prahy: kruh povídek a pověstí. V Praze: K. Chalupa, 1898, s. 41-46.

³⁴¹ BILIÁNOVÁ, P.: Pražské pověsti. 2. vydání, v Erice 1. Praha: Erika, 1995, s. 198-200.

³⁴² EKERT, F.: Posvátná místa král. Hl. města Prahy: dějiny a popsání chrámů, kaplí, posvátných soch, klášterů a jiných pomníků katolické víry a nábožnosti v hlavním městě království Českého. II. díl. 2. vydání. Praha: Volvox Globator 1996, s. 497-499.

praktické využívání pohlízejí zčásti se strachem, zčásti s bolestí. „A proto ještě za mládí Karoliny Světlé tklivé se vypravovaly pověsti o jeptiškách na nádvoří a chodbách bývalého kláštera se objevujících, přemutně prý plačících a hořekujících, že odpočívají zapomenuty v kryptě pod dlažbou kostelní, žádná zbožná sestra se za jejich pokoj tam již nemodlí, žádná mše svatá že se za památku již neslouží v chrámu jejich zpustlém, zneuctěném, jež vždy s takovou láskou a pečlivostí ozdobovaly nejumělejšími svými pracemi, nejkrásnějšími svými květinami.“³⁴³

Výše řečené dokládají i jiné pověsti Popelky Biliánové, jako např. *O znesvěcené kropence u sv. Vavřince v Nebovidech*³⁴⁴ (stařena umírá, nemůže se smířit se zrušením kostela), *O zkamenělých paních*³⁴⁵ (kaple sv. Máří Magdaleny v Karmelitské ulici – ženy zkamení, nemohou se smířit s odsvěcením kaple), *Stěhování svatých*³⁴⁶ (kostel sv. Petra a Pavla v Rybářích³⁴⁷ – rybář spatří patrony kostela a nebožtíky ze hřbitova, kteří po zrušení kostela odchází do Říma).

Společným jmenovatelem těchto příběhů je úzkost lidí z konce světa, jaký doposud znali a také zármutek nad tím, že po smrti nespočinou mezi svými předky a nejbližší rodinou. S tím se také pojí zloba nad znesvěcením pro ně posvátného místa, která má podobu různých strašidel a nadpřirozených jevů, které se v místech bývalých kostelů a klášterů zjevují. V tomto směru je patrně nejbizarnější strašidlo chlupáče, které se mělo zjevovat v okolí rotundy sv. Kříže na Starém městě a přepadávat prostitutky. Jednalo se tedy o ducha, který trestal hřích, jež byl páchán na posvátném místě.³⁴⁸

Nicméně v tom, jak na příběhy pohlíží sama Biliánová, se projevuje určitá křesťanská transcendence, např. v pověsti *O zkamenělých paních*: „Zkamenělé paní byly vlastně potrestány za svůj přesprávný žal; neboť podle Písma svatého bez vůle Boží ani vlas nesejde z hlavy člověka, a kdyby byl chtěl Hospodin tomu zabránit, nebyly by také svatyně zrušeny. Ale Bůh dopustí a neopustí – dobrý křesťan se vždycky podřídí vůli Boží. (...) A poněvadž nevyzpytatelné jsou cesty Páně, není radno proti nebi volati: za to zkameněly tedy samy.“³⁴⁹

³⁴³ RUTH, F.: Kronika královské Prahy a obcí sousedních. Díl. I. Ulice Anenská - Karlov. 2. vydání, v NLN 1. Praha: NLN, 1995, s. 16-17.

³⁴⁴ BILIÁNOVÁ, P.: Pražské pověsti. 2. vydání, v Erice 1. Praha: Erika, 1995, s. 87-90. Kostel sv. Vavřince se nacházel v dnes již zaniklé obci Nebovidy, kterou lze lokalizovat přibližně v horní části Újezda, pod Petřínem. Postaven byl kolem roku 1150, roku 1399 v něm byla založena kaple sv. Doroty. Kostelík zrušen roku 1784, roku 1789 i se hřbitovem prodán. Soukromník zde poté vybudoval byty. Viz HOLEC, F.: Zaniklé vesnice na území hlavního města Prahy. In: Pražský sborník historický XXIX (1996), s. 125-126.

³⁴⁵ BILIÁNOVÁ, P.: Pražské pověsti. 2. vydání, v Erice 1. Praha: Erika, 1995, s. 102-103.

³⁴⁶ Tamtéž, s. 112-113.

³⁴⁷ Stál v místech dnešního Klárova, pod Bruskou, v dnes již zaniklé osadě Rybáře. Roku 1774 byl kostel zrušen, krátce nato prodán a zbořen. Viz EKERT, F.: Posvátná místa král. hl. města Prahy: dějiny a popsání chrámů, kaplí, posvátných soch, klášterů a jiných pomníků katolické víry a nábožnosti v hlavním městě království Českého. II. díl. 2. vydání. Praha: Volvox Globator 1996, s. 341-343.

³⁴⁸ Zajímavá teorie viz odkaz: <http://revprirody.blogspot.cz/2012/02/proc-je-ten-duch-chlupaty.html> ; naposledy viděno 24. února 2012

³⁴⁹ BILIÁNOVÁ, P.: Pražské pověsti. 2. vydání, v Erice 1. Praha: Erika, 1995, s. 103.

Závěr

V první kapitole jsem vymezila pověst jako pojem, nastínila jsem specifika tohoto žánru a uvedla klasifikaci pověsti. Pro účely své práce jsem vycházela z nejnovější klasifikace pověsti jako žánru, kterou uvádí Encyklopedie literárních žánrů, čerpající z etnologické publikace Československá vlastivěda. Dále jsem ve stručnosti popsala vývoj obecného nahlížení na věrohodnost pověsti od středověku do moderní doby. Uvedla jsem konkrétní příklady specifických rysů pověsti. Příklad anekdotičnosti, kdy povědomí o reálně existující historické osobě dnes získáváme pouze z několika epizodických střípků anekdoty, příklad fiktivnosti, kdy fantazie, snažící se osvětlit zapomenutý původ reálií, dala vznik osobě, která nikdy neexistovala, příklad legendárnosti, kdy podobná fiktivní postava získala dokonce nimbus světce a stala se legendou. Mezi dalšími specifickými rysy pověsti jsem uvedla dva typy případů, kdy uvedené skutečnosti měly potenciál stát se pověstí, avšak tento potenciál se nerealizoval. Na příkladu Krabata jsem demonstrovala, jak se reálně žijící historická osobnost stala v lidové fantazii nejdříve objektem vázajícím na sebe pověsti a posléze dokonce předobrazem oblíbené pohádkové postavy. Jako poslední příklad jsem uvedla podání o pražském strašidle, u kterého lze v pramenech sledovat, jakou během jediného století prošlo proměnou.

Ve druhé kapitole popisují názvosloví vybraných ulic a čtvrtí Starého a Nového Města a Malé Strany, kam jsou pověsti Popelky Biliánové lokalizovány, v další části kapitoly stručně nastiňuji proměnu prostoru Prahy na přelomu 19. a 20. stol., zapříčiněnou zejména rozsáhlou asanací starých budov pražských čtvrtí. V poslední části se pokouším ukázat kulturní obraz Prahy v pojetí českého literárního historika Karla Krejčího a italského bohemisty Angela Marii Ripellina, tedy jednoho Čecha a jednoho cizince.

Ve třetí kapitole uvádím biografii Popelky Biliánové, autorky kolekce zkoumaných pověstí. V následující čtvrté kapitole se pokouším o stručnou charakteristiku této kolekce pověstí. Pátá kapitola stručně představuje další sběratele pražských pověstí, kterými jsou pouze muži. Tento fakt podtrhuje výjimečnost Popelky Biliánové, v Praze své doby představovala jednu z mála žen se zájmem o folkloristiku a pražskou historii.

V šesté kapitole jsem analyzovala pověsti Malá pečeť kapituly vyšehradské, Zakletá purkmistrova dcera, Čertův sloup a Libušina lázeň. Jedná se o pověst etiologickou, v druhém případě etymologickou s přidaným revenantským pokračováním, třetí a čtvrtý případ jsou rovněž etiologickými pověstmi. Původ těchto čtyř pověstí lze vysledovat hlouběji do minulosti. Pověst o pečeti a sloupu s oblibou citují díla vesměs vlastivědného charakteru. Pověst o pečeti má pravděpodobně původ v církevním prostředí a zdůrazňuje nadřazenost duchovní moci nad světskou, v Čechách se objevuje minimálně již ve 14. stol. Syžet pověsti Čertova sloupu patří sice k velmi rozšířeným motivům, které se často opakují a vážou se k nějaké nezvyklé přírodní pamětihodnosti, jíž se připisuje ďábelský původ, Čertův sloup je však ojedinělý v tom, že jeho historii lze vysledovat až do počátku 17. stol. A vzhledem k tomu, že se jednalo o oblíbený cíl turistických výprav, existuje o něm mnoho referencí, ačkoliv jeho ďábelskému původu věří málokdo. Pověst o Libušině lázni pochází patrně z konce 17. stol., ačkoliv existují názory, že se jedná o mezinárodně migrující motiv, který se do českých zemí dostal s migrujícím dvorem.

Původ pověsti o popraveném purkmistru lze vysledovat do 16. stol. a jejím autorem je Václav Hájek z Libočan. Tato pověst se pokouší zobrazovat realitu konce 14. stol. v Čechách, rozbor jednotlivých reálií však ukázal, že se s největší pravděpodobností jedná o

Hájkovu mystifikaci. Syžet však s oblibou přebírají další autoři a celý text nabývá rozměr nacionálního soupeření Čechů a Němců. Pokračování o purkmistrově revenantské dceři je uměle přidáno v pol. 19. stol. Clemensem Weythrotherem a kromě Popelky Biliánové je převzal spisovatel Václav Cibula ve 20. stol.

V sedmé kapitole jsem se zabývala pověstmi, jejichž syžet v první fázi nelze tak snadno sledovat, jako je tomu u předchozích pověstí, vysledovatelná je ale jejich motivace. V případě motivace pověstí často vodítko dává sama Popelka Biliánová. Jedná se o pověsti: Noční průvody u sv. Máří, Zvoník v kostele sv. Jana na Zábradlí, Vidění na Staroměstské mostecké věži, Morový mnich v Emauzích, Kapky sv. Anežky, Poklad na hřbitově a Pořezaný obraz. Všechna tato podání jsem vyhodnotila jako pověsti démonologické. V tomto případě jsou pověsti řazeny chronologicky, tentokrát dle doby, do které spadá jejich motivace. V prvním případě je zjevování průvodu duchů vysvětleno svatokrádežným činem žida ve 12. stol. Ve druhém případě má být revenantem zvoník-zloděj z pol. 16. stol., jehož svatokrádežný čin nebyl patrně za života náležitě potrestán, proto musí po smrti strašit a odpykat ho takovýmto způsobem. Ve třetím případě jsou revenanti čeští páni, popravení v Staroměstské exekuci a motivace pověsti tak spadá do roku 1621. Poněkud nezvykle se však nezjevují na Staroměstském náměstí u orloje, ale ve Staroměstské mostecké věži, kam, opět poněkud nezvykle, nepřichází český lid posílit a potěšit v porobě, ale vyděsit. Protagonistou čtvrté pověsti je strašidlo morového mnicha, které po smrti stalo strašidlem kvůli rouhání, jehož se dopustilo během morové epidemie roku 1680. První část páté pověsti pochází z 1. pol. 18. stol., část druhá o faustovském studentovi je autorkou přidána uměle. Motivace šesté pověsti pochází z roku 1762, na příběhu vojáka Reinigera lze sledovat nenápadný přerod předsekulárního myšlení k osvícenskému racionalismu. Sedmá pověst o spolku dvojníků pochází z konce 18. stol. a tematizuje problematiku zednářských lóží.

V osmé kapitole jsem se snažila postihnout problematiku kněží-revenantů, kteří si odpykávají svůj očištcový trest v někdejších církevních stavbách, jež byly odsvěceny během osvícenských reforem Josefa II. Ještě koncem 19. stol., kdy Biliánová podání zapisuje, lidé josefínské církevní reformy vnímají negativně, což se projevuje právě na těchto podáních. Zatímco kněží katolické církve jsou lidmi viděni ve špatné světlo jako hříšníci, místa kostelů a klášterů se těší veliké úctě. Jejich odsvěcení a určení k ryze praktickému účely prostým lidem způsobilo šok, který přetrvával ještě sto let poté.

Nesporný přínos Popelky Biliánové spočívá v tom, že zachytila podání pověstí, leckdy velice efeménní, z míst, která vlivem asanace na přelomu 19. a 20. stol. velmi rychle zanikla. Tento druh pověstí však nebyl předmětem mého výzkumu. Cíleně jsem se ze souboru Popelky Biliánové snažila vybrat pověsti, které šlo sledovat v pramenech hlouběji do minulosti, dále ty, z nichž šlo s vysokou mírou pravděpodobnosti alespoň částečně rekonstruovat historické reálie a v posledním případě ty, jež šlo chápat jako určitou zprávu o názorech i smýšlení lidové společenské vrstvy konce 19. stol., včetně jejího pohledu na starší české dějiny. Základní cíl se mi na malém vzorku podařilo splnit. Sběrka pověstí Popelky Biliánové však představuje cenný pramenný materiál, kterému by v budoucnu měla být věnována další pozornost.

Bibliografie

Prameny a edice pramenů

Pozůstalost Popelky Biliánové:

BILIÁNOVÁ POPELKA – osobní fond (SOkA Beroun)

BILIÁNOVÁ POPELKA (vl. jm. Marie Biliánová, roz. Popelková); (LA PNP)

Archiv Hlavního města Prahy (AHMP), inv. č. 1049, rkp., Staroměstská kniha svědomí z let 1566 až 1569.

SOA Plzeň, V. odd., pobočka Nepomuk, fond Ústřední správa Palm, i. č. 56. kt. 33.

BILIÁNOVÁ, P.: Pražské pověsti. 2. vydání, v Erice 1. Praha: Erika, 1995.

BILIÁNOVÁ, P.: Pověsti vyšehradské. 2. vydání, v KNA 1. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2006.

BILIÁNOVÁ, P.: Z tajů pražských pověstí. Upravil Dr. František Páta. 2. vydání. Praha: Drahomíra Sladká, 1946.

BILIÁNOVÁ, P.: Z tajů pražských pověstí I. a II. díl. 1. vydání. Praha: P. Körber, 1904-1905.

AILIÁNOS: „Rozmanité příběhy“; Dostupné ve francouzském jazyce: ÉLIEN: Histoires diverses. Dostupné z WWW:

<http://archive.wikiwix.com/cache/?url=http://remacle.org/bloodwolf/historiens/alien/table.htm&title=lire%20en%20ligne>

ATHÉNAIOS: Deipnosofistai. Dostupné z WWW:

<http://www.attalus.org/old/athenaeus.html>

BECKOVSKÝ, J. F.: Poselkyně starých příběhův českých, díl druhý (od roku 1526-1715). Ed. Rezek, A. 3 sv.. 1. vydání. Praha: Nákladem Dědictví sv. Prokopa, 1879, 1880.

BERGHAUER, J. T.: Proto-Martyr Poenitentiae Ejusque Sigilli... Augustae Vindelicorum Et Graecii: Sumptibus Fratrum Veith, Bibliopolarum, 1736.

BRAUN, K. – SCHNEIDER, F.: Haus Chronik. Zweiter Band. München: Braun und Schneider, bez vnočení.

CIBULA, V.: Pražské pověsti. 2. vydání. Praha: Orbis, 1977.; CIBULA, V.: Nové pražské pověsti. 2. vydání. Praha: Panorama, 1989.

DÍOGENÉS LAERTIOS: Životy, názory a výroky proslulých filosofů. Nová tiskárna, Pelhřimov, 1995.

GIVRY, G. de: Le musée des sorciers : mages et alchimistes. Paris: Librairie de France, 1929.

GÖRRES, J. von: Die Christliche Mystik. Bd. 3. Regensburg: G. Manz, 1840.

- GROHMANN, J. V.: Pověsti z Čech. Z německého originálu (Sagen-Buch von Böhmen und Mähren. Erster Theil, Sagen aus Böhmen. 1. vydání. Prag: Verlag der J. G. Calve'schen k. k. Universitäts-Buchhandlung, 1863.) přeložil Radovan Charvát. 1. vydání. Plot: Praha, 2009.
- HAGEK Z LIBOČAN, W.: Kronyka Czeská. Praha: Rytř z Ssenfeldu, 1819.
- HÁJEK Z LIBOČAN, V.: Kronika česká: výbor historického čtení / Václav Hájek z Libočan. Ed. Jaroslav Kolár. 1. vydání. Praha: Odeon, 1981.
- HAMMERSCHMIDT, J. F.: Gloria et majestas sacro-sanctae, regiae, exemptae, et nullius diaecesis Wissehradensis ecclesiae ss. apostolorum Petri et Pauli. Praha, 1700.
- HAMMERSCHMIDT, J. F.: Prodomus Glorae Pragenae, continens Urbium Pragenarum Fundationes, Pragensium. Religionis Catholicae fervores. Vetero-Pragae: Wolffgangus Wickhart, 1723.
- HISTORISCHE MERKWÜRDIGKEITEN IN ERZÄHLUNGEN UND ANEKDOTEN: ZUR LEHRE UND UNTERHALTUNG FÜR DIE GEBILDETE JUGEND. Erster Theil. Nürnberg: Friedrich Campe, 1822.
- CHALUPA, K.: Z tajů pražských pověstí. 2. vydání. Praha: Drahomíra Sladká, 1946.
- CHALUPA, K.: Ze staré Prahy: kruh povídek a pověstí. V Praze: K. Chalupa, 1898.
- JIRÁSEK, A.: Staré pověsti české. V tomto vydání 1. Praha: Československý spisovatel, 2011.
- KOL. AUTORŮ: Město vidím veliké. Cizinci o Praze. 1. vydání. Praha: Fr. Borový, 1940.
- KOMENSKÝ, J. A.: Historie o těžkých protivenstvích církve české. Praha: družstvo „Blahoslav“, 1952.
- KOSMAS: Kosmova kronika česká. Překlad Karel Hrdina a Marie Bláhová. 7. vydání, v Pasece 1. Praha/Litomyšl: Paseka 2005.
- KOŠNÁŘ, J.: Staropražské pověsti a legendy. 3. vydání. Praha: XYZ, 2012.
- KREJČÍ, K.: Podivuhodné příběhy ze staré Prahy: Ze sbírek starých pražských legend a pověstí. 1. vydání. Praha: Odeon 1971.
- KRONIKA TAK ŘEČENÉHO DALIMILA. 1. vydání. Praha: Svoboda, 1977.
- KRONIKY DOBY KARLA IV. (Karel IV.: „Vlastní životopis“, František Pražský: „Kronika“, Beneš Krabice z Weitmile: „Kronika Pražského kostela“, Přibík Pulkava z Radenína: „Kronika česká“, Jan Marignola: „Kronika česká“, Neplach "Stručné sepsání kroniky římské a české"). Překlad: Jakub Pavel, Marie Bláhová, Jana Zachová. 1. vydání. Praha: Svoboda 1987.
- LEGIS-GLÜCKSELIG, G. T.: Geschichten und Alterthümer der böhmischen Burg und Felsenstadt Wischegrad, und der dasigen Collegiatkirche zu S. Peter und Paul. Prag: C. W. Medau, 1853.
- LEGIS-GLÜCKSELIG, G. T.: Illustrierte Chronik von Böhmen: ein geschichtliches Nationalwerk i. Prag: C. Vetterl, 1852.
- LESEFRÜCHTE, BELEHRENDEN UND UNTERHALTENDEN INHALTS. München: E. A. Fleischmann, 1825.
- MERHOUT, C.: Malostranské pověsti. 1. vydání. Praha: Pražská akciová tiskárna, 1941.

MONAT-ROSEN: ZEITSCHRIFT FÜR BELEHRUNG UND UNTERHALTUNG. Erster Band. Augsburg: Jaquet, 1842.

PAMĚTI JANA JIŘÍHO HARANTA Z POLŽIC A BEZDRUŽIC : (od roku 1624 do roku 1648). Ed. Ferdinand Menčík. 1. vydání. Praha: Nákladem České akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1897.

PAPROCKÝ Z HLOHOL A PAPROCKÉ VŮLE, B.: Diadochos : [posloupnost knížat a králů českých, biskupů a arcibiskupů pražských a všech tří stavů slavného Království českého, to jest panského, rytířského a městského]. 1. vydání. Brno: Garn, 2005.

PAPROCKÝ Z HLOHOL A PAPROCKÉ VŮLE, B.: Zrcadlo Čech a Moravy. Vybral Josef Polišenský. Praha: Evropský literární klub, 1941.

PASCHELES, W.: Sippurim : eine Sammlung jüdische Volkssagen, Erzählungen, Mythen, Chroniken, Denkwürdigkeiten und Biographien berühmter Juden aller Jahrhunderte, insbesondere des Mittelalters. 3. vydání. Wolf Pascheles, Prag 1879.

POKRAČOVATELÉ KOSMOVI. Překlad Karel Hrdina, V. V. Tomek a Marie Bláhová. 1. vydání. Praha: Svoboda 1974.

PUBIČKA, F.: Weltpriesters, und der Weltweisheit D. Chronologische Geschichte Böhmens. des Viten Theils, Von den Religionsunruhen. Iiter Band, und dieser Geschichte 9tes Stück unter den Königen: Georg von Podiebrad, Wladislaw dem Iiten, und Ludwig. Mit Kupfern. Prag: gedruckt bey den Hrabischen Erben, 1788.

QUIRSFELD, J.: Historisches Rosen-Gebüsch... angefüllet. Nürnberg: Hoffmann, Altdorf: Meyer, 1689.

REDEL, C. A.: Das Sehenswürdigte Prag. Nürnberg und Prag: Johann Friederich Rüdiger, 1710.

SEDLÁČEK, A.: Historické pověsti lidu českého. 5. vydání, v Melantrichu 1. Praha: Melantrich 1998.

SVÁTEK, J.: Pražské pověsti a legendy II. 2. vydání. Praha: F. Topič, 1922.

SVÁTEK, J.: Pražské pověsti a legendy. V Pasece 5. vydání. Praha – Litomyšl: Paseka 2002.

THE TRAVELS OF THREE ENGLISH GENTLEMEN, IN THE YEAR 1734 IN: Harleian Miscellany XI. Londýn, 1810.

URBÁNEK, R.: K české pověsti královské, in: ČSPSČ, Praha 1915.

WENIG, A.: Staré pověsti Pražské. 4. vydání, v Olympii 1. Praha: Olympia, 1972.

WEYHROTHER, C. von: Prager Sagen. 1. vydání. Prag: Carl Bellmann, 1863.

ZEMĚ DOBRÁ, TO JEST ZEMĚ ČESKÁ. Eds. Kučerová, I. – Medová, L. 1. vydání. Brno: Atlantis, 1998.

Sekundární literatura

BACHTIN, M. M.: François Rabelais a lidová kultura středověku a renesance. Z ruského originálu přeložil Jaroslav Kolár. Vyd. 2., V nakl. Argo 1. Praha: Argo, 2007.

BALE, A. P.: St Edmund, king and martyr: changing images of a medieval saint. 1st pub. Woodbridge, U. K; Rochester, N. Y: York Medieval Press in association with The Boydell Press, 2009.

- BILIÁN, Z.: Kosmické vlivy na život rostliny se zřetelem na závlahovou drenáž. 1. vydání. Praha: vlastním nákladem, 1935-1936.
- BROŽOVÁ, V. - MOCNÁ, D.: Popelka a Arnošt Biliánovi: obětinou v duši jinou In: Fenomén smrti v české kultuře 19. století, eds. Taťána Petrasová, Helena Lorenzová. 1. vydání. Praha: KLP, 2001, s. 216 – 226.
- BROŽOVÁ, V. a kol.: Vyšehrad – historické podoby. 1. vydání. Praha: Národní kulturní památka Vyšehrad 2000.
- BRYAN, M.: Dictionary of Painters and Engravers. Volume I. London: George Bell and Sons, 1885.
- BURKE, P.: Lidová kultura v raně novověké Evropě. 1. vydání. Praha: Argo, 2005.
- CARROL, M.: Greek Woman. The Project Gutenberg EBook. 10. 5. 2010 [cit. 2011-06-10]. Mitchell Carroll: Greek Women [online]. Dostupné z WWW: <http://www.gutenberg.org/files/32318/32318-h/32318-h.htm>
- ČAREK, J.: Z dějin staroměstských domů. Pražský sborník historický XII. (1980), s. 5 – 69.
- ČECHUROVÁ, J.: Čeští svobodní zednáři ve XX. století. 1. vydání. Praha: Libri, 2002.
- ČESKOSLOVENSKÁ VLASTIVĚDA. Lidová kultura. 1. vydání. Praha: Orbis, 1968.
- ČORNEJ, P.: Tajemství českých kronik: cesty ke kořenům husitské tradice. 2. vydání, v Pasece 1. Praha/Litomyšl: Paseka, 2003.
- DER NEUE PAULY, heslo „Phryne“.
- DOUŠA, J.: Seznam staroměstských purkmistrů z let 1618 – 1622. Pražský sborník historický XVII. (1984), s. 105 – 112.
- EKERT, F.: Posvátná místa král. Hl. města Prahy: dějiny a popsání chrámů, kaplí, posvátných soch, klášterů a jiných pomníků katolické víry a nábožnosti v hlavním městě království Českého. 2. sv. 2. vydání. Praha: Volvox Globator 1996.
- HALAMA, O.: „Obludám nočním tváří v tvář“. Revenanti v textech předbělohorských nekatolíků. IN: Holý, M. – Mikulec, J. (eds.): Církev a smrt. Institucionalizace smrti v raném novověku. Folia Historica Bohemica, Supplementum I. Praha: Historický ústav 2007.
- HLEDÍKOVÁ, Z. A KOL.: Dějiny správy v českých zemích: od počátků státu po současnost. 2. vydání. Praha: NLN, 2011.
- HOFMANN, G.: K vyšehradským pověstem. IN: Český lid 60/1973, s. 232-233.
- HOLEC, F.: Kronika královské Prahy a obcí sousedních IV. 1. vydání. Praha: NLN, 1996.
- HOLEC, F.: Zaniklé vesnice na území hlavního města Prahy, Pražský sborník historický XXIX (1996), str. 117-148.
- HOSÁK, L.: Několik neznámých moravských pověstí o původu měst a hradů. IN: Český lid 38/1947, s. 129-131.
- HOSE, S.: Krabat und die Erzählforschung. Eine Diskursbetrachtung. In Sorben (Wenden): eine Brandenburger Minderheit und ihre Thematisierung im Unterricht; Teil III: Krabat - Aspekte einer sorbischen Sage. Martin Neumann (ed.). Potsdam: Zentrum für Lehrerbildung an der Universität Potsdam, 2008.
- HRABAL, B.: Morytáty a legendy. 3. vydání. Praha: Mladá fronta, 2000.

- HRABĚ, V.: Michova či Mnichova skála? Příspěvek ku vznikání pověstí. Český lid XXI., 1912, s. 295-296.
- JANÁČKOVÁ, J. (ed.): Malá knížka o Starých pověstech českých. 1. vydání. Praha: Albatros, 1985.
- JANEČEK, P.: Pražské pověsti Popelky Biliánové a jejich folklorní autenticita. IN: Acta Universitatis Carolinae. Philosophica et Historica 1 – Studia Ethnologica, s. 91-106.
- JANEČEK, P.: Současné pověsti a jejich výzkum v moderní folkloristice, in: Český lid 94/2007, č. 3, s. 305-322.
- KALISTA, Z: Charles Patin a jeho návštěva v Čechách let sedmdesátých XVII. ČČH 37, 1931, č. 2, s. 354-361.
- KARBUSICKÝ, V.: Báje, mýty, dějiny. Nejstarší české pověsti v kontextu evropské kultury. 1. vydání. Praha: Mladá fronta, 1995.
- KARBUSICKÝ, V.: Nejstarší pověsti české: fantazie - domněnky - fakta. 2. vydání. Praha: Mladá fronta, 1967.
- KAŠIČKA, F. – NECHVÁTAL, B.: Výzkum středověkého Vyšehradu., in: Památky a příroda 1976, s. 193-198.
- KLANICZAY, G.: Holy rulers and blessed princesses: dynastic cults in mediaval central Europe. 1st pub. Cambridge: Cambridge University Press, 2002.
- KOCH, W.: Deutsches Literatur – Lexikon. Biographisches und Bibliographisches Handbuch, heslo Weyrother.
- KOL. AUTORŮ: Dějiny Prahy. 1. vydání. Praha: Nakladatelství politické literatury, 1964.
- KOVAŘÍK, P.: Klíč k pražským hřbitovům. 1. vydání. Praha: NLN, 2001.
- KRAUTZ, S.: Krabat – Eine Hoffnungsgestalt des sorbischen Volkes? In Krabat: Analysen und Interpretationen. Kristin Luban (ed.). Cottbus: Brandenburgische Technische Universität Cottbus, 2008.
- KREJČÍ, K.: Praha legend a skutečností. 2. vydání. Praha: Panorama, 1981.
- KROUPA, J.: Alchymie štěstí. 1. vydání Brno – Kroměříž: Muzejní a vlastivědná společnost a Muzeum Kroměřížska, 1986.
- KYBAL, V.: Svatá Anežka Česká. Historický obraz ze 13. století. 1. vydání. Brno: L. Marek, 2001.
- LAŠŤOVKA, M., LEDVINKA, V. a kol.: Pražský uličník, Encyklopedie názvů pražských veřejných prostranství. Díl 1., 2., 3. Libri: Praha, 1997-2012.
- LE GOFF, J.: Zrození očiště. Překlad Věra Dvořáková. 1. vydání. Praha: Vyšehrad, 2003.
- LECOUTEUX, C.: Přízraky a strašidla středověku. 1. vydání. Volvox Globator: Praha, 1997.
- LUFFER, J.: Typologická klasifikace lidových pohádek a pověstí v mezinárodním kontextu, in: Český lid 93/2006, s. 287-302.
- MACEK, O. (ed.): Po vzoru Berojských. Život i víra českých a moravských evangelíků v předtoleranční a toleranční době. 1. vydání. Praha: Kalich, 2008.
- MAREŠ, F.: Veliký mor v letech 1679–1680. In: Sborník historický I, [s. 1.] 1883, s. 397-419.

- MAUR, E.: Historical Memory at the Time of Peasant Rebellions and Rebellious Yeomen in Historical Memory. Prager wirtschafts- und sozialhistorische Mitteilungen 2009, sv. 10. 1. vydání. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy 2009, str. 143-165.
- MAUR, E.: Kozina a Lomikar. 1. vydání. Praha: Melantrich, 1989. (Slovo k historii č. 20.)
- MAUR, E.: Kubata dal hlavu za blata. Historie a paměť. IN: Dagmar Hájková, Luboš Velek a kol.: Historik nad šachovnicí dějin: k pětasedmdesátinám Jana Galandauera. 1. vydání. Praha: Masarykův ústav a Archiv AV ČR: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy 2011, str. 41-55.
- MAUR, E.: Paměť hor. Šumava – Říp-Blaník-Hostýn-Radhošť. 1. vydání. Praha: Havran, 2006.
- MEZNÍK, J.: Praha před husitskou revolucí. 1. vydání. Praha: Academia, 1990.
- MOCNÁ, D.: Červená knihovna. Studie kulturně a literárně historická. 1. vydání. Praha/Litomyšl: Paseka, 1996.
- MOCNÁ, D. – PETERKA, J. a kol.: Encyklopedie literárních žánrů. 1. vydání. Praha – Litomyšl Paseka, 2004.
- NECHVÁTAL, B.: Od středověkého opevnění Vyšehradu k raně barokní citadele., in: Královský Vyšehrad IV.: sborník příspěvků ze semináře 940 let Královské kolegiální kapituly sv. Petra a Pavla na Vyšehradě. Praha: Královská kolegiální kapitula sv. Petra a Pavla na Vyšehradě, 2012, s. 219-283.
- NERUDA, J.: Povídky, arabesky a Pražské pověsti. Studie a vzpomínky. Sebrané spisy Jana Nerudy: Spisy belletristické. Uspořádal Ladislav Quis. Praha: Topič, 1911.
- NORA, P.: Realms of Memory: the construction the French past. Columbia University Press, New York, 1997.
- OTTŮV SLOVNÍK NAUČNÝ. XIV. díl, Kartel – Kraj. 1. vydání. Praha: J. Otto, 1899.
- PETRÁŇ, J.: Staroměstská exekuce. 4. vydání, v nakl. Rodiče 1. Praha: Rodiče, 2004.
- PETRÁŇOVÁ, L.: Domovní znamení staré Prahy. 3. vydání. Praha: Academia, 2008.
- POLIŠENSKÝ, J.: Tisíciletá Praha očima cizinců. 1. vydání. Praha: Academia, 1999.
- POUROVÁ, L.: K otázkám třídění pověstí. IN: Český lid 50/1963, s. 62-70.
- PULEC, M. J. - NOVÁK, M.: Ke sběru místních pověstí z Vyšehradu a Podskalí. (Kapitola z folkloristického průzkumu Prahy.) IN: Český lid 51/1964, s. 139-153.
- PULEC, M. J.: Jak žijí pražské pověsti. IN: Český lid 49/1959, s. 49-59.
- PULEC, M. J.: Jaký je původ Čertova sloupu na Vyšehradě. IN: Naše Vlast 9/1956.
- PULEC, M. J.: Pověsti Prahy a Krakova. IN: Český lid 50/1963, s. 82-91.
- PULEC, M. J.: Pražští kněží v zrcadle lidových podání. IN: Dějiny a současnost 1/1959 s. 21-23.
- PULEC, M. J.: Staroměstská radnice v lidovém podání. IN: Český lid 55/1968.
- RANDÁK, J.: Kult mrtvých. Smrt a umírání v revoluci 1848. 1. vydání. Praha: Argo, 2008.
- RIPELLINO, A. M.: Magická Praha. 3. vydání, v Argu 1. Praha: Argo, 2009.
- RUFFER, V.: Historie Wyssehradská, neb, Wyprawovánj o hradu, o kapitole [sic] a městu Hory Wyssehradu u Prahy w králowstwju Českém. W komissj u Wácl. Hessa, W Praze 1861.

- RUTH, F.: Kronika královské Prahy a obcí sousedních. Díl. I. Ulice Anenská - Karlov. 2. vydání, v NLN 1. Praha: NLN, 1995.
- RUTH, F.: Kronika královské Prahy a obcí sousedních Díl II. Karlova třída - U půjčovny. Vydání 2., v NLN 2. Praha: NLN, 1995.
- RUTH, F.: Kronika královské Prahy a obcí sousedních. Purkyňova ulice – Žofín. III. díl. 2. vydání, v NLN 1. Praha: NLN, 1996.
- SCHMITT, J.-C.: Revenanti. Živí a mrtví ve středověké společnosti. 1. vydání. Argo: Praha, 2002.
- SOUKUPOVÁ, H.: Anežský klášter v Praze. 2. vydání, ve Vyšehradu 1. Praha: Vyšehrad, 2011.
- SPĚVÁČEK, J.: Václav IV., 1361-1419 : k předpokladům husitské revoluce. 1. vydání. Praha: Svoboda, 1986.
- STANFORD, P.: Papežka Jana. Fantastická legenda, nebo historická skutečnost. 1. vydání. Svoboda: Praha 1998.
- STEHLÍKOVÁ, D.: Nejstarší pečeti vyšehradské kapituly a jejího duchovenstva do roku 1420., in: Královský Vyšehrad. Sborník příspěvků k 900. výročí úmrtí prvního českého krále Vratislava II. (1061-1092). Praha, Královská kolegiátní kapitula sv. Petra a Pavla na Vyšehradě 1992.
- STEINHERZ, S.: Der Sturz des Vicedominus Jacob (1124) in: Jahrbuch der Gesellschaft für Geschichte der Juden in der Čechoslovakien Republik 2., 1930, s. 17 – 49.
- STRAKA, C.: Pověsti strašidelné ze strahovských letopisů IN: Český lid 25/1925, s. 15-22.
- SVÁTEK, J.: Obrazy z kulturních dějin českých II., 1. vydání. Praha: J. Otto, 1891.
- ŠTĚTINOVÁ, D.: Pražské pověsti, legendy a zkazky. 1. vydání. Praha: nakladatelství MarieTum. Bez vrocení.
- TINKOVÁ, D.: Hřích, zločin, šílenství v čase odkouzlování světa. 1. vydání. Praha: Argo, 2004.
- TOMEK, V. V.: Dějepis města Prahy. Díl 1. Praha: Museum království Českého: W kommissí u Řiwnáče, 1855.
- TOMEK, V. V.: Špatné kousky některých úředníků Pražských za krále Václava IV. IN: Časopis českého Museum, 19/1845, č. 1, s. 76-85.
- TŘEŠTÍK, D.: Mýty kmene Čechů: (7. -10. století): tři studie ke "starým pověstem českým". 1. vydání. Praha: Lidové noviny, 2003.
- VLAŠÍNOVÁ, D. (ed.): Strašidelné příběhy města pražského. 1. vydání. Praha: Melantrich, 1990.
- VLČEK, P. – SOMMER, P. – FOLTÝN, D. A KOL.: Encyklopedie českých klášterů. 1. vydání. Praha: Libri, 1997.
- VLNAS, V.: Jan Nepomucký, česká legenda. Vyd. 2., podstatně rozšíř. a přeprac., V nakl. Paseka 1. Praha Litomyšl: Paseka, 2013.
- VOJTÍŠEK, V.: O starých jménech pražských ulic, in: Naše řeč 24 (1940), s. 45-55.
- VOTRUBA, A.: Pravda u zbojníka. Zbojnictví a loupežnictví ve střední Evropě. 1. vydání. Praha: Scriptorium, 2010.

WINTER, Z.: Kulturní obraz českých měst: Život veřejný v 15. a 16. věku: mezi roky 1420-1620. Svazek první. Praha: Matice česká, 1890.

WINTER, Z.: Život církevní v Čechách: kulturně historický obraz z XV. a XVI. století. Praha: Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1895.

ZÍBRT, Č.: Ilustrace českých pověstí z roku 1787 IN: Český lid 10/1910, s. 207 – 209.

ZÍBRT, Č.: Praha se loučí s Podskalím. Pamětní list slavnosti, pořádané od místního odboru Ú. M. Š. pro král. Vyšehrad a okolí. 1. vydání. Praha: Ústřední matice školská, 1910.

ZOUHAR, J.: August Anton Legis-Glückselig : (1806-1867): das Porträt eines vergessenen deutschsprachigen Prager Verfassers. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2012.

ŽEMLIČKA, J.: Čechy v době knížecí. 1034 – 1198. Praha: NLN, 2007.

ŽEMLIČKA, J.: Století posledních Přemyslovců. 2. vydání, v Melantrichu 1. Praha: Melantrich 1998.

Kvalifikační práce

AMBROŽOVÁ, K.: Dějiny domu milosrdenství Vincentinum v Praze-Břevnově. Praha 2011. Bakalářská práce. Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta, Katedra dějin a didaktiky dějepisu, vedoucí práce Mgr. Dušan Foltýn.

FÜRSTOVÁ, L.: Pověst o Krabatovi v literatuře 20. stol. Praha, 2011. Bakalářská práce. Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta, Katedra českého jazyka a literatury, vedoucí práce PhDr. Věra Brožová.

CHAROUZDOVÁ, E.: Osobnost Popelky Biliánové a její publicistická činnost. Praha, 2009. Bakalářská práce. Univerzita Karlova v Praze, Fakulta sociálních věd, Institut komunikačních studií a žurnalistiky, Katedra mediálních studií, vedoucí práce Doc. PhDr. Barbara Köpplová, CSc.

JANEČEK, P.: Pražská pověst v 2. polovině 19. stol. Na příkladu sběrů Popelky Biliánové. Praha, 2004. Diplomová práce. Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, Ústav etnologie, vedoucí práce Doc. PhDr. Bohuslav Šalanda, CSc.

KORTUS, O.: Sasové v Čechách v letech 1631 a 1632., Praha, 2007. Disertační práce. Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, Ústav českých dějin, vedoucí práce Prof. PhDr. Jaroslav Čechura, DrSc.

PEŠINOVÁ, J.: Pražské pověsti Popelky Biliánové. Praha, 2005. Diplomová práce. Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta, Katedra českého jazyka a literatury, vedoucí práce PhDr. Věra Brožová.

ŠTĚPÁNKOVÁ, M.: Etnografická činnost Popelky Biliánové. Praha, 1983. Diplomová práce. Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, Ústav etnologie, vedoucí práce PhDr. Antonín Robek, CSc.

Periodika

ANONYM: P. Bilianová: Z tajů pražských pověstí, sv. IV. IN: Národní politika, 20. 12. 1904.

BILIÁNOVÁ, P.: Kamenu za družičku. Národní Politika, 1934.

Internetové odkazy:

<http://husiti.majestat.cz/menu/nas-sbor> ; naposledy viděno 15. 6. 2013

Viz <http://www.nm.cz/Ceske-muzeum-hudby/>; naposledy viděno 13. 4. 2013.

<http://www.nm.cz/Ceske-muzeum-hudby/Oddeleni-CMH/Muzeum-Antonina-Dvoraka/> ;
naposledy viděno 28. 7. 2013

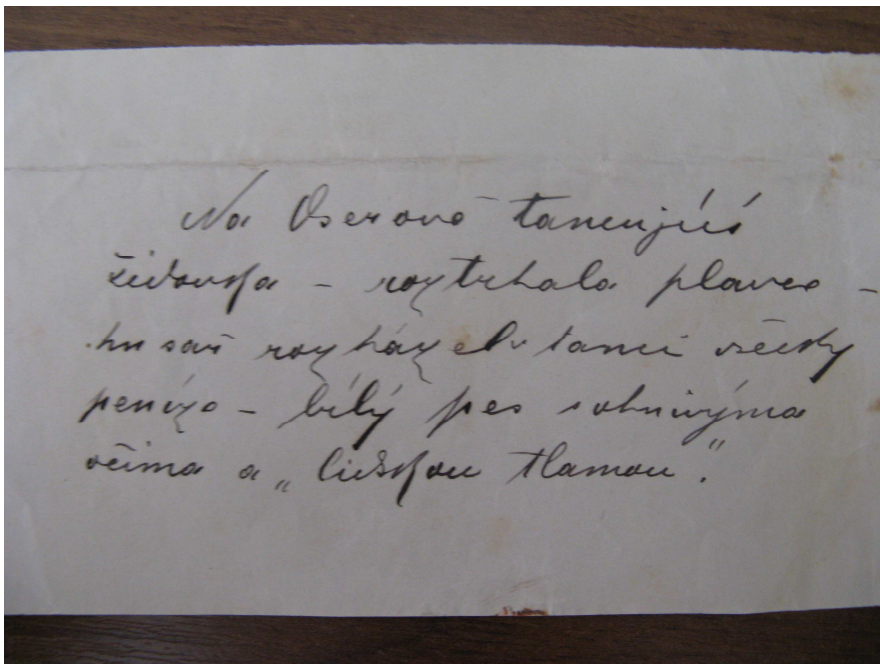
<http://revprirody.blogspot.cz/2012/02/proc-je-ten-duch-chlupaty.html> ; naposledy viděno 24.
února 2012

http://cs.wikipedia.org/wiki/M%C3%ADchova_sk%C3%A1la ; naposledy viděno 5. 5.
2013.

Přílohy

Obrázek 1: Popelka Biliánová. SOkA Beroun.

Obrázek 2: Ukázka poznámek k pověstem. LA PNP, Staré Hrady.

Obrázek 3: Bezhlavý premonstrát. ZÍBRT, Č.: Ilustrace českých pověstí z roku 1787
IN: Český lid 10/1910, s. 207 – 209.

Obrázek 4: Čert nese sloup na Vyšehrad. ZÍBRT, Č.: Ilustrace českých pověstí z roku 1787 IN: Český lid 10/1910, s. 207 – 209.

Obrázek 5: Malá pečeť vyšehradské kapituly.

Obrázek 6: Malá pečeť vyšehradské kapituly. Ilustrace z BERGHAUER, J. T.: Proto-Martyr Poenitentiae Ejusque Sigilli... Augustae Vindelicorum Et Graecii: Sumpibus Fratrum Veith, Bibliopolarum, 1736.

Obrázek 7: Zakletá purkmistrova dcera. Ilustrace z WEYHROTHER, C. von: Prager Sagen. 1. vydání. Prag: Carl Bellmann, 1863.

Obrázek 1: Popelka Biliánová. SOkA Beroun.	78
Obrázek 2: Ukázka poznámek k pověstem. LA PNP, Staré Hrady.....	78
Obrázek 3: Bezhlavý premonstrát. ZÍBRT, Č.: Ilustrace českých pověstí z roku 1787 IN: Český lid 10/1910, s. 207 – 209.	79
Obrázek 4: Čert nese sloup na Vyšehrad. ZÍBRT, Č.: Ilustrace českých pověstí z roku 1787 IN: Český lid 10/1910, s. 207 – 209.	80
Obrázek 5: Malá pečeť vyšehradské kapituly.	81
Obrázek 6: Malá pečeť vyšehradské kapituly. Ilustrace z BERGHAUER, J. T.: Proto-Martyr Poenitentiae Ejusque Sigilli... Augustae Vindelicorum Et Graecii: Sumptibus Fratrum Veith, Bibliopolarum, 1736.....	82
Obrázek 7: Zakletá purkmistrova dcera. Ilustrace z WEYHROTHER, C. von: Prager Sagen. 1. vydání. Prag: Carl Bellmann, 1863.	83

Bohumil Hrabal

Morytáty a legendy. 3. vydání. Praha: Mladá fronta, 2000, s. 133 – 151.

Legenda zahraná na strunách napjatých mezi kolébkou a rakví

Má nevlastního otce, který žije s matkou na severu. Stromeček v ruce. Františkán. Chodící po žhavém uhlí. Salvator ab Horta. Větrí paralytické mrtvé figury a následuje tak ty šťastné stopy. Triumf optiky. Alabastrový kříž, Andělská zahrada. Napsal dvě knížky: "Kterak upoutaným balonkem jsem naučil kocoura asociace, takže ve skvrně na zdi viděl mola a šel pacičkou po něm." A: "O vlivu kouření, zrcadel a biografu na uzavírání sňatků mezi osobami se stejnými rysy ve tváři." Vladimír Biskup slunící se na slunci. Orel jej ovívá. Servatius. Přestože od školních let udržuji s obviněným známost, nedošlo mezi námi k pohlavnímu styku, kromě nějaké té pusy. Jednou spadl až po krk do hajzlu a přitom si vyčítal, že si ráno nemyl zuby. Líbání, které prakticky znamená svádění k nemravnému životu. Benediktin. Ukazující mečem na svůj vytržený jazyk. Meč. Placidus. My ovšem doma máme rádi králíka, smaženého králíka. Jen ale ten svátek. Usmážíme králíka, obal ohryzáme, pak zase maso zabalíme do vejčeka a strouhanky. Tak jednoho dne a toho samého králíka jíme sedumkrát. Aventýnská mansarda. Arch papíru viděti - smrt v příbuzenstvu. Pocházím ze spořádané rodiny, kde oba rodiče pracují, matka dokonce na směny. Orel. V ruce hořící srdce, jedním nebo dvěma šípy probodené. Augustinus. Bílá sobota, Bílá čelist, Bílá poštovní trubka. Tuhou zimu uhádnou někteří, když kvetou podruhé kaštiny, nebo v listopadu ještě jednou sedmikrásky. Já ale, já když reju zahrádku a nenajdu žížaly. Já věřím na žížaly, pánové. Blesk na jiného spadnutí viděti - chlípná ženština. Nezdá se vám tahle situace beznadějnou? A přece není důvod k nářku. Oči, dvě oči na dvou listech knihy. Abatyše. Ottilia. Jinak také tloukla hlavou o roletu pohřebního ústavu, aby se dovolala pomoci. Manko nebylo se jmenovaným projednáno, protože zemřel utopením. Bílý preclík. Bílý jelínek. Batoliti se - nikam to nepřivedeš. Opat nebo biskup. Nad ním žhavý sloup. Obsluhován vydrami. Labutě. Guberthus. Uváděl, že je proutník, ale že si najde práci jako košíkář. Tak prohlédl hlubokou příčinnou spojitost. Boží požehnání. Vsadil se o dvacet halířů, že vynese do čtvrtého patra tři pytle cementu. Ve třetím povídá, naložte mi ještě jeden pytel. Pak nastupuje do električky, vytrhl držadlo a omdlel. Oči své vypíchnuté v misce nebo na knize. Patronka očí. Rány na krku. Meč. Lucie. A znamenal se: Míru zdar! Bořiti se blátem a mrtvého nésti - čelí nemocem. Boží oko. Přestože matka byla na synovo záškoláctví vedením školy upozorněna. V posteli ležící. Uhasínající oheň modlitbou. Germanus z Paříže. Rodiče pocházejí z dělnické rodiny pro nedostatek finančních prostředků. Tím se zdvihla neobyčejně jeho optika. Černý bažant. Červený ježek. Červená hvězda. Patronka filozofů. Rozbité ozubené kolo. Koruna. Meč. Kateřina z Alexandrie. A nevhodným způsobem ji ošahával po celém těle. Centimetrem lásku měřiti - dojdeš vysoké cti. Na Kozím plácku v Haštalské ulici, tlustá domácí v naškrobených sukních. Koho potkala, ofoukla, až otekl. Inženýři rozsvítili svíčky. Tlustá domácí svíčky zhasla a vzala pány do obušku. Jedna kuchařka se ráda fintila a žehlila si zástěrky. K půlnoci rumpity, rumpity! Fintivá kuchařka se schovala. Strašidlo šustilo sukněmi, jako když lítá voda na mlýnská kola. Vysvobozena. Tlustá paní domácí trápila služky. Musely pořád žehlit. Vstávala ta domácí za trest z hrobu. Teď kejchla, jako když vánek. Teď ticho. Červená okenice. Čokoládu dělati - zasnoubení. Sahal jsem jí do klína, abych tam našel koroptev, kterou jsem předtím zastřelil. Kladoucí

prsty na ústa. Johannes Silenciarius. Čertova krčma. Král ale se může skrýt a mat nemůže krýt! Poměr k našemu zřízení však nemá kladný, neb má v soukromém držení o,67 ha sadu. Červený lis. Jmenovaný slíbil, že když jej nebude manželka rozčilovat, tak více takovou věc neprovede. Nyní nastává jiný způsob krize. Dvojnásobná paralýza. Den a noc. Děkana mrtvého viděti - proměna. Sekeru v hlavě. Josafath. Prej mám dobrý srdce, pajšl, dobrý nohy, povídá doktor, takovýho sedumdesátíka že neviděl. Můžu tady bejt do devadesáti. Není to smůla? Všecko mě na tom světě už čílí, mám zaplacenou v urnovém háji urnu, vlastně urnu, co jsem komu udělal, že tady musím tak dlouho ještě strašit? Dírka. Demartinka. Dáviti se, blín - nepatrná nemoc. Meč mezi zuby. Juvenalis. Já jsem se jí ptal: "Paní, hraje sponku?" A ona řekla, že ano. Já jsem jí odpověděl: "Mákněte mi na poklopec a budete mít štěstí." Oprátku v ruce. Desiderius z Vienny. Dva modré klíče. Dobytčinec - změna v lásce. Dva sloupy kamenné. Drn pěkně zelený sbíratí - peníze. Dvě panny. Dršťka jakéhokoliv hovada - škoda. Nestačil zastavit s párem volů, vedených členy JZD. Pravého vola však vedl svědek Štěpán Šimáček. Nesoucí uťatou hlavu, z jejíhož krku vyrůstají palmové ratolesti. Ursinius z Ravenny. Vyvážel městské záchody. Někdy upadl do fekálií, prohlížel si vleže dlaně a filozofoval: "Lidi to naserou a já abych to za ně vynášel v putýnkách." Proto propíjel sub specie této aeternitatis peníze v hostincích. Pak opilý doma naložil peřiny na trakař a vyvezl je za město. Chodil po zábradlí mostu. Dělal stojku na ochozu věže. Tloukl pecnem a hovořil s tím chlebem: "Tak co, budeš skákat, nebo nebudeš?" Někdy zkopal i bicykl. Na pracující ženy pokřikoval: "Na co jste?" A nečekal na odpověď, ale sám odpověděl: "Na hovno." Teď k stáru pohoršuje pod dojmem toho celoživotního vynášení městských záchodů jinak. Stojí opilý tři hodiny v okně, vedle sebe fotografii sebe, jak býval za Rakouska zupákem u hulánů. Ukazuje na vyznamenání na prsou fotografie, aby občané viděli a mohli si srovnat, z jak krásných začátků dospěl k takovému konci. Olověný kyj. Mluvící bez jazyku. Eusebius z Říma. Žije spořádaným životem teďka, protože je pod pantoflem. Střelec je mrtev, protože zlý volný pěšák hrozí. Potom kůň visí ve vzduchu a kořistnickou vášní sám sobě vykopal hrob. Řídil v podnapilém stavu své motokolo v obci Jinonice a bezprostředně ohrožoval svou jízdou chodce, na které křičel: "Uteč z cesty, nebo tě přejedu." Tři květiny v ruce. Biskup. Kartuzián. Labuť. Anděl jej chrání před paprskem blesku. Eliščiny lázně. Ženo, kdyby milý Bůh měl někoho z nás dvou povolati na věčnost, tak ať radši povolá tebe. Tak, jak já bych tě oplakával, ty bys mě neoplakávala ani desetinou pinty mých slz. Fíkový list - zmařené dostaveníčko. "Brečí? Ať brečí! Vo to míš vychčije!" Trnová koruna a v ruce hořící srdce. Karmelitánka. Jizvy. Hostie. Maria Magdalena de Pazzis. Zanechala u mne pouze jednu peřinu a několik oděvních svršků pro ženské pohlaví. Jinak u mne nic podstatnějšího nezanechala. Tah ale je promyšlen silou dobré optiky. Bylo to večer a on mi vestoje čichal k pohlavnímu ústrojí a přitom klečel. Bylo to asi proto, že on normálně nemohl souložit. Pak to šel zapít pivem. Ležící ve střepinách ve vězení. Kalich na prsou. Lucianus z Beauvais. Faustovský dům. Folimanka. S frejříkou se baviti - škoda na majetku. Čtoucí v breviáři. Labuť. Kostel. Ludgerus. Dědeček láskyplně vykládal pohádky svým vnoučatům tak dlouho, než dostal záchvat podagry. Pak vnoučata zbil nekřesťansky. Potom zase byl láskyplný. V obci mu říkali "Zlý dědeček". Míval plná ústa pohádek, plné ruce pohlavků a plnou pikslu bonbonů, které rozdával vždycky až potom, když děti nekřesťansky zbil. Loď s jeho mrtvolou pluje proti proudu. Vyhánějící ďábla. Melanius z Rennes. Golčovský dvůr. Granát vybuchnutí viděti - zlá novina tě oloupí o všechno štěstí. Kdo přišel na to, že český strom je lípa? Bass to řekl líp. Je to, pánové, vrba! Čím víc ji řežete, tím víc roste. A potom, vrbama se zpevňují břehy. "Pane doktore, já jsem pořád tak smutnej, ale tak," řekl pacient Šoltys, kterej se pořád smál, smál a plácal se po stehnech: "Vopravdu, já jsem ale tak smutnej, ale vopravdu, tak," smál se pacient Šoltys. Hada na své ženě viděti - porodí syna. Herecká hospoda. Hlavu uraženou míti - svoboda. Dům U Alexandrů v Plavecké ulici. Na hřbitově. Bezhlavý muž tam chodil hledat

svoji hlavu. Ženu bolely zuby. V košili si to štráduje proti ní chlap. Bezhlaví mají spadýno na ženský. Ježíšek lzící přelévající moře do jamky. Biskup. Srdce. Augustinus. Navrhoval mi, abych mu malou motyčkou, takzvanou škraboškou, poznamenala nos. Praporčík si pak dělal z kafru ajrkoňak. Štábní k němu chodil a pil ten ajrkoňak. Míval z toho vidění, a když troubil v kapele, tak narovnal trumpetu a hrál všecko o tercii vejš. Jmenoval se Makarius. Po tom pití ajrkoňaku z kafru mu říkali Zulukafr, někdy i Jakamarus. Krédo vlastní krví psal na zem a byl přítom stať. Dominikán. Meč nebo šavli v plavé. Petrus Martyr. Obžalovaný prohrává vejplaty ve stasce, protože myslí, že je narozený na šťastné planetě. Šetřením bylo zjištěno, že tomu tak skutečně je. Jeho matka, když jej nosila, myslila v devátém měsíci, že chce na velkou stranu, ale jak sedla na vesnický záchod v Odřepsích, tak jí obžalovaný propadl jako novorozeně do sraček. Sousedí příběhli a po pupeční šňůře obžalovaného vytáhli. Má opravdu štěstí, protože se narodil na zlatě. Ovšem pořád zatím prohrává vejplaty ve stasce, čímž ohrožuje rodinu a pořádek v obci. Hrnčářská stráž. Harlekýnem býti - dlouhou chvílí blázníš. Dominikán. Třetí generál řádu. Po moři pluje ve svém rouchu. Raymundus z Penaforte. Harfenistku obdarovávati - šetři jméním. Lesní požár vznikl pak nedbalostí lesníka, který nám zapálil stařinu v lese. Chtěl tak ukázati lesním dělnicím, jak rychle se šíří požár lesa. Takto založeným požárem došlo k poškození asi 4 ha lesního porostu. Hyacint viděti - láska. Hnojnou jámu obcházeťi - zámožnost. Hnědý koník. Nyní se dostává do příčinné nouze. Je to poslední šance černého střelce. Hluboký sklep. Svě buržoazní choutky ukájel obviněný tím, že využíval svého jmění, aby byl čtyřikrát mladší. Za první republiky za deset let vystřídal čtyřicet jar. V zimě trávil jaro v Provinci, pak za jarem popojel do Sicílie, pak k jaru si sjel do Říma, a české jaro si ale nechal naposled. A ještě se tím chlubil, čímž pobuřoval pracující, protože je vyzýval k následování. Poustevník. Tři laně. Hrnec. Klobouk nebo kápě zavěšený na sluneční paprsek. Čert na zádech. Goar. Pacient neustále se dožaduje kouření. Když mu není vyhověno, kope do dveří a tluče. Ve vzteku roztrhal na kousky kapnu a proužek látky si přivázal ozdobně jako mašli na penis. Jeruzalémský svícen. Jelení prádlo. Jedová chýš. Jaternice smažiti - záliba v dobrém. Jiskry krvavé - pláč. "Zde v kanceláři přijímáme zalívání hrobů. Jsou zde legitimace na půjčování hřbitovních konví. Pozor na hřbitovní zloděje." Napsal na tabuli obviněný hrobník, který tím pádem měl nejkrásnější sbírku jiřin. Juliska. Jetelka. Jezerka. Jedová chýš. Poměr k našemu zřízení pro jeho chytrost a mazanost lze těžko určit. Anděl mu přináší ryby, což se mělo často opakovat. Opat. Žhavý kámen v ruce. Comgallus. Ještě jednou to samé, a ten druhý je učiněn mrtvolou. To je bankrot, ale další pěšák je smrtelně ohrožen. Chudobinec sv. Vojtěcha. Choditi o dřevěné noze - změna postavení. Oděný listím. Lezoucí po čtyřech. Pronásledován lovci a psy. Onufrius. Hučela do mne jak do nemocného koně. Ale na Ozerové pod Slovany, dům U deseti panen. Sodomina. Nejvíc tam řádila jedna židovka. Černý chlap a bejkovec. Židovičku vymrskal. Od těch dob židovka koho tancem zchvátí na ulici, běda! V domě U Kopřivů. Po klášterních pannách přišly potom ty světské. Pohmožděninu nad pravým okem a vyraženou nohu z kyčle způsobil obviněný proto, že jeho manželka při vykonávání manželských povinností jedla jablko. Anděl strážný oblečený jako diákon. Jeptiška. Před monstrancí, jejíž paprsky zasáhly její srdce. Franciska Romana. Invalidovna. Zpráva o její pověsti je toho druhu, že v místě svého pracoviště je v organizaci ČSM. Přesto její poměr k dnešnímu zřízení je kladný, má velmi dobrou pracovní morálku a vzhledem k jejímu onemocnění kostní tuberkulózou je dávana jiným pracovníkům za vzor. Karpelesův mlýn. Kačera ve vodě střileti - soulož. Kadeře mrtvého - neštěstí. Kočičí díra. Vysvlékli se donaha a dělali spolu orchideje. Zřítivši se z okna. Serapion. Nenapodobitelná duchaplnost. Nejvyšší silou optiky chce svým myšlenkám získat život. Klisnu bez ocasu viděti - buď opatrným. Konfiskované časopisy - tvé důminky se vyplní. Miláčku, jestli miluješ nějakou jinou, hezčí, než jsem já, tak tedy napiš. Dvě růže utrhni, jednu mi daruj, dvě dívky milovat, toho se varuj. P + P - R. Pac a pusu bez rámusu. Královská Výtoň

solnice. Kamenné hodiny. Trolejbus zastavil ne proto, že byl přeplněný, ale proto, že tři chuligáni napadli průvodčí, tuto honili kolem troleje a obviněný Hemelík volal: "Pocem, ty nudle, já tě přefiknu!" Krupobití srazilo katovy pacholky. Kolo s noži a háky rozbito. S'ata. Prsten. Catharina z Alexandrie. Kořalku pítí - radostnou zprávu obdržíš. Krásná Panna Maria. Nutno však přiznat, že odsouzený Stanko, i když byl pravoslavným farářem, neinklinoval k reakční politice Vatikánu. Praporec a říšské jablko. Někdy ve zbroji. Roztlučen v hmoždíři. Useknutá noha. Viktorinus. Azbuka, pánové, to je obrácený nábytek. Léto a Zima. Lázeň Johanitů. V klášteře Maří Magdaleny pradena kouká za měsíčný noci. Na zahradě člověk sbíral peníze, které zrály. Pak spustili pumpaře do studny. Tam seděl mnich a držel na klíně beránky. Krásná herečka Laura. Chystala se utéci, ale manžel jí uřízl hlavu a poslal panu hraběti. Když nádeníci vynášeli sochy ze zkasírované kaple, dvě pražské paní z toho zkameněly. Nádeníci je vynesli jako ostatní sochy, aniž by co zpozorovali. Milimetrem lásku měřiti - nekonečnost. Labuťka. Malinovka. Malá míčanka. Obžalovaní si zhotovili takzvané montovadlo. Setřením se zjistilo, že montovadlo je ohřátý ovocný vermut za jedenáct korun s cukrem a citrónem, což prý je tak opojné, že údajně Rusové tím montovadlem pohánějí rakety. Včera se nám honila kráva. Když jsem ji vyváděla z chlíva, v domnění, že jsem býk, šlápla mi na břicho. "Šel jsem, slavný soude, vyprostit manželku z jejího těžkého postavení: Stála na ní kráva." Dvojnásobný útok, ten je proti všemu očekávání. Partie asi bude remíza. Získá se jasným okem. Mlýn na loďkách. Ministra viděti - ty máš málo přátel. Jako zaměstnanec ČSD se dosti často pohybuji po nádraží. Mrtvému roucho dávatí - velká škoda. Jelikož ale kůň je plachý, Šeps při nakládání ho odepnul od držáku. Kůň nešťastnou náhodou ho kousl do levého ucha, aniž by o tom věděl. Mrva a břevno. Mnichovská vápenice. Malvazinka. Město Londýn. Seděly jsme potom před kantýnou na trámkách a prknech. Já měla v kriminále na starosti skleník. Povídám: "Pane strážný, mně by se šikl tenhle trámek." Ale strážný se rozkřičel: "Ženská, to si nenechte zdát ani ve snách. To je rozebraná šibenice!" Myší díra. Modrá kachna. Mučírna - nešťastná láska. Šibenici vedle sebe. Přetržený řetěz v ruce. Vyprosil si odsouzenec od šibenice a chtěl se nechat místo něj pověsit. Ale smyčka se s ním několikrát přetrhla. Feriolus. Kulak Hušek se vetřel tak do tvořícího se JZD, ovšem po dlouhém přesvědčování. Nechával ležet ladem i půdu neobdělanou. Dostal se do blázince proto, že mu komise neuznala na holubářské výstavě jeho stavěcí kamzly. Napsal ale spisek, který svědčí, že není takový blázen. Ten spisek má jméno: "Běda vám, předáci, předešli jste všechny a navíc jste se vykašlali na zadáky. Rovněž běda vám, zadáci, kteří jste se nechali předeběhnout předáky. Ale blahoslavení buďtež vy, středáci, kteří jste nezůstali ani vepředu, ani vzadu." Když jsem v ústavní zahradě opisoval z moci úřední název tohoto spisku, dva chlapi překopli míč a skrz bránu na mne volali: "Pane blázen, podal byste nám ten míč?" Když jsem je zjistil, obviněný otec, Hildebrant, mne udeřil se slovy: "Tu máš do držky." Takže došlo k uvolnění dvou zubů, které jsou velmi důležitým orgánem k rozměňování potravy. Tím ale nastává dvojnásobný stav nouze a vytoužené brány se otevírají. Dáma je v příčinném stavu přitisknuta ke zdi. Františkánská jeptiška. Byla devět let prostopášnicí a obrátila se, když vedena psy svých milenců, našla je povražděné v rokli. Margaretha di Cortona. Uvedenému psovi bylo vyraženo oko psem, se kterýmto psem se tento pes pral. Tak veliká optika nutně vyvolává velký Osud. Vidí vzdálený stav zauzlených věcí. Na ztracené vartě. Nať od jakékoliv zeleniny - zbytečně se rozčlíváš. Nevěstu omdlévající viděti - i to mi je překvapení. Bratr Bohuslav Veselý zabil psa mému otci, kterého snědl. Na nebi ryby chytati - nesjednocenost myslí. Obviněný je kulak, a proto má nejmenší právo nadávat na státní zřízení. Nohy zlámané - štěstí na cestách. V Podskalské ulici stojí dům. Dřív tady svatý Václav honil jeleny. Hvozdy. Na posvátné půdě ale složil jelena, kterého tady pochoval. Parohy přibíl na myslivnu. Jelen každou noc si chodíval pro ty parohy. Nyní je tady dům s obrazem té myslivny. Jelení parohy jsou na tom obraze natur. Každou noc dál si chodí ten

jelen pro ty parohy. Pak se jde napít ke studánce. K ránu ještě dnes vyskočí na stěnu, opře se kopýtky o rám obrazu a parohy se vrátí do štítu namalované myslivny. Lze vidět, jak parohy se viklají, než zapadnou do obrazu. Na porculánce. Obviněný po spáchání krádeže v Lověné v rohu místnosti udělal velkou stranu (vysrat se). Ke své osobě udává: Jsem jediným sourozencem. Františkán. Pět Kristových jizev. Lilii v ruce. Okřídlený krucifix. Franciskus z Assisi. V důsledku facky ho přešla chuť do další zábavy. Osecké prádlo. Osel u kolébky. Sklouznut jsem do vany, kde byla vařící voda, a opařil jsem si genitálie, to jest prdel a to ostatní. Kapkám svaté Anežky se říkalo: Vlaštovčí voda. Vynalezla je polská šlechtična, klariska, která bydlela v domě U Boží tváře. Krakovský student se to dozvěděl od vdovy, která sloužila u té šlechtičny. Pak zkoušel výrobu vlaštovčí vody. Ponocný vystoupil na žebřík. Světlo. Ponocný sletěl na chodník. Student mrtev, ponocný mrtev. Jen studentův stín obchází. Otisknutí knihy nebo obrazy - zármutek. Opici viděti - velká nemoc, ale též štěstí v lásce. Poustka smolikovská. Panna Maria na Zlaté skále. Plavecká šenkovna. Několik členů VB bylo ustrojeno v civilní uniformě. V sebeobraně ho koplá do pohlavních varlat (vajec). Háky. Hranice deštěm uhasena. Blesk zničil Dianin chrám. Martina. Postel je-li ustlána - jistota o věrnosti tvé ženy. Palata horní. Pozdravení andělské. Šla jsem normálně do zaměstnání a přičemž jsem otěhotněla. Vlasem zahalena. Zřídka kdy. Když ji vedli nahou do nevěstince, zahalili ji andělé do jejích vlasů. Ovce. Agnes. Ránu v prsou mítí - štěstí v lásce. Obviněný potom do mne mručel jako beran do meze. Pomáda - tvoje přepínání ti je na škodu. Pelc Tyrolka. Oba si potom dali po facce menšího rázu. Mezi účastníky došlo u lidového soudu ke smírnému jednání, při kterém navrhovatel odpůrkyni zbil, takže měla modřiny v obličeji. Brutální ovládnutí mocného tahu. Klášter svaté Anežky. Zvonařská dílna. Chór jeptišek kolem jámy, ve které se blyští právě ulitý zvon. Jedna za druhou se vznáší stropem. Jen jedna jeptiška hlídá při kahánku ulitý zvon. Souložila potom za úplatu v různé výši. Obviněný ale nemá kladný poměr k dnešnímu státnímu zřízení, protože je hrobníkem. Ruce spálené. A přece jimi ještě maloval obrazy ze života svatých. Lazarus z Constantinopolis. Rum pítí - společnost. Ruská kavárna. Rajský dvůr. Běda, pánové, běda. Dám ženě na Ježíška nejdražší hodinky Omega, ale ona: "Na co ty plecháč? Proč mi nekoupíš nejlepší hodinky na světě značky Poběda?" Pánové, třikrát běda! Ruži zlomiti nebo utrhnutí - milence něco milostného. Sedm zlatých svícňů. Sirkárna. Salmiak - nebaž po lihových nápojích. Spiritka. Na nároží Karlova náměstí se říká U Hubálků. U Sliveneckých. Tam se scházeli pikharti. Každého portrét visel na zdi. Takový pikhart spí doma v posteli a současně je ve spolku pikhartů. Spolek dvojníků. Žena jednoho si řekla: "Dost!" Hořelo ve Spálené ulici, museli pikharta vynést i s postelí, tak tvrdě spal. Žena jeho běžela s nožem do spolku dvojníků. Tam přeřízla portrét svého muže přes obličej. Když se vrátila, tím samým šrámem byl podříznut její muž, pikhart spící v posteli. Zešílela. Pak chodila po domě U Hubálků, nosila zjizvený ten obraz, ze kterého kapala krev. Slivenecká sladovna. Šlotýřská halda. Pokud tedy jde o výtržnost, tak teď když vím, co jsem udělal, cítím se vinen. Svého jednání lituji, a to obzvláště proto, že nemám dosud projitý trest podmínky. Do podnapilého stavu se už vícekrát neuvedu, neboť to mám lékařsky zakázáno. Nohy a ruce provrtány. Biskup. Kleště. Háky. Felicianus. Sněhové koule na někoho házeti - nevinnost. Syrob mlsati - nestydatost. Poblíže Staroměstské radnice jsem nasadil finskou páku neznámému vojínovi. V Ungeltě si Turek zavolal nevěstu na slovíčko, které mu dala. Pak uříznutá hlava na veselce. Slibovala Turkovi lásku a vzala si jiného. Turek nosil její hlavu v poušti. Na obraze ale nosil tu hlavu za vlasy. Lidé viděli též, jak Turek sestoupil bez cizí pomoci z jednoho obrazu. Sáhl jí pak pod kalhotky na její dámské přirození. Vezme se věž za jednu mrtvou figuru, která zde stojí jak strašák na vrabce. Důtky. Biskup. Meč probodený skrz knihu. Bonifacius. Svobodovy tůně. Šlechtičen von Schönau. Třídní původ St. Linhartu není v Praze, neboť do Prahy přišel v roce 1951. Jmenovaný je vdovcem, neb jest rozveden, a žije po způsobu manželském s M. Lálovou, vdovou, která je rovněž rozvedená. Slunečník viděti

- podpora v nouzi. Šílenec viděti - žal. Věvec hvězd kolem hlavy. Byl viditelný ve Vltavě na tom místě, kde byl utopen. Kněz. Krucifix v ruce. Kost. Řeka. Jan z Nepomuku. Trojří housle. Stříbrná hůl - rozkoš. Chování obviněného je bez závad, protože lze říci, že má kladný poměr k dnešnímu státnímu zřízení. Toto však lze říci jen potud, pokud je ve stavu střízlivém. Tři červené hvězdičky. Tři červená srdce. U sester kafičkových. Uldrychová vyšla ze dveří a viděla Morávkovou, ona sedíc na stromě trhá sobě její švestky. V uchu červa míti - dostavení se k ouřadu. U Zlaté studně se též říká U půl zlatého kola, neboli U červené sesle. Tam je studna. Služka když vážila, viděla vědro plné zlata. Naklonila se a utopila. Ted chodí po domě. Chodba v tom domě je tak uzounká, že se rakev spouští oknem. Ze schodů se zde zabil příručí z vinárny. Hřebík v hlavě. Lékař. Hřebíky mu byly vbity skrz hlavu, nohy a ruce a vržen do jámy, aby vykřvácel. Juliánus Emensenus. Manželé Bouškovi páchají v domě velmi často mravnostní delikty v tom, že se veřejně perou a dále si nadávají slovy, která často používají malé děti. Jako vrchol všeho, když nemůže manželka Miroslava Boušky nic svou výmluvností zmoci, vyzvedne sukně a ukazuje nahou zadnici a svůj pohlavní úd. Jeptiška. Karmelitánka. Hořící srdce v ruce. Před sebou krucifix a drahokamy. Terezia. U zlatého tygra. U biskupské čepice. U Hrubého moře. Vlastní pomocí se nepodařilo požár uhasit. Byli povoláni hasiči, kteří likvidovali požár tak a natolik, že uvedený kurník lehl popelem i s uskladněným dřívím na sousední parcele. U Fleků seděti - spokojenost. Umrlič hodinky držeti - svatba. Moře, po kterém kráčela. Anděl. Holub jí přinesl závoj. Kněžna. Aldegundis. Obviněný udeřil poškozenou lopatou přes zadní část těla, která se připojuje k trestnímu oznámení jako věc doličná. Tah provedený kouzelným násilím zchladí každý odpor. Jaká úroda bohatá na motivy! Všude kolem zkáza. Král nebo dáma musejí zemřít. Protože jde o člověka docela nevědomého, jest míti za to, že má kladný poměr k právě založenému spolku králíkářů, i když má sklon ke krádežím. Nůž, jím proboden. Před obrácením byl zlodějem a vrahem. Mouřenín. Anachoret. Moyses z Aethiopie. Vyhořelý dům - radost. Vraždovský dům. Pokud jde o hodnověrnost mladistvého a soud běže za základ úsudek ředitele školy, uvádím, že se jedná o osobu, která není duševně vyspělá, nýbrž méněcenná. Lev nebo kohout. Pták. Jako dítě. Kotel s olejem. Vitus. Verše dělati - nenávisť. Kdepak je dneska brhlík? Fííí fíííí? Tohle jsou sýkorky modřinky. A vidíte? Pěnkavy nesednou a nezobají z dlaně. Taková pěnkava zobe ustrašeně v letu, jak básník. To je z té doby, kdy na ně ptáčníci strážili vějičky. Ovšem, pánové, po pětiletém manželství má být každý pohlavní styk s manželkou prohlášen za krvesmilstvo. Jeptiška. Černá. Matka svatého Augustina. Monika. Chtěla, abych byl její osobní váhou. Kramflíčkem mi stála na srdci. Aby v mých očích viděla, kolik váží. Kdyby mi dala znamení, přirozením bych jí psal dopisy. Dva volí se jí marně pokoušejí na smyčce odtáhnout do nevěstince. Miska. Lucia. Velký střevíc. Vrásky viděti nebo míti - krása. Tak částečným doznáním obviněného, svědectvím Karly Beranové a Josefa Nepomuckého, trestním oznámením, lékařským potvrzením, prezervativy a devíti snímků nahých žen soud zjistil, že Anton Kadraba je narozen mimo manželství, jako syn Josefa Kadraby, menšího rolníka, který se opíjel. Tak mužné jednání dává ten nejvyšší požitek. Ježíšmarjá, paní, buďte ty lásky, jak se dělá křenová vomáčka? Zlaté dělo. Židovská porážka. Vždycky jsem ji rozhrnoval, jako děti rozhrnují vánoční stromeček, stromek zasypaný vatou. Andělským vlasem. Chcete si, děti, utrhnout čokoládový kousek? Opatrně rozhrňte vatou, tam uvnitř vánočního stromku, na větvičce, na zlaté niti. Tam je pelíšek a v něm cukroví. Tak jsem se jí dostával k srdci. Já míval malinkou ruku. Všude proklouzla. Otočit klíč z druhé strany. Ručku stočit do sklenice od zavařeniny. Zelené pole. Mohutnost dvojnásobného útoku činí ale dámu chladnou. Tím je dostatečně prokázáno, že podezření z trestního činu není dostatečně prokázáno. Nač ale se starat v létě vo Mikuláše? Nůžky k odstrižení prsů. Uhlí. Agatha. Slezl jsem po havárii z motocyklu a viděl jsem, že mám tržnou ránu v prsou a z ní mi vyhřezlo srdce a část plic. Utíkal jsem proto a volal o pomoc a snažil jsem se srdce a část plic zastrčit nazpátek.

Zachytil mě jeden občan, poskytl mi pomoc, přinesl gázu a ránu mi zalepil leukoplastí. Růže. Dominikánská jeptiška. S trnovou korunou. Jmenovala se Isabela, ale pro její krásu jí říkali Rosa. Rosa z Limy. Vaječník jísti - užitek. Mám syna, kterému je jeden a půl měsíce, a proto není nikde zaměstnán. Pochází z dělnické rodiny, ale zvykl si na živelné utrácení peněz, bez plánu hospodaření. Hvězdu na prsou. Bílá kartuziánská kutna. Kolem hlavy gloriola z hvězd. Bruno. Vzhledem ke kloubovému revmatismu nemám touhu se ukájeti. Není věž paralyticky mrtva? Toho není šachový souboj prost, to je jeho nejlepší trumf, kterým se získá triumfální vítězství. Jako dělník se tak vyžíval po celý život. Meč planoucí, nebo důtky. Anděl. Jophiel. Obviněný na svoji obhajobu nic neuvedl. Tato obhajoba ho nemůže zprostit viny. V pekle. Loňského roku jsem byl těžce operován na střeva v Jičíně, a od té doby ze mne nevyjde semeno. V době, kdy jsem nucen k zamilovaným úmyslům, napadají mne veliké nesmysly. Tím jsem se nevině uvrhl do vězení. Vodní roura - nepříjemné setkání. Bodec k vypíchnutí očí. Za Maxmiliána odsouzen do dolů, kde, jak bylo zvykem, mu vypíchno oko a zchromili nohu. Spiridion. Otec obviněného byl dělníkem. Zemřel, když mu bylo devět let. Je to tak dobře promyšleno. Jen dohnat protivníka k mdlobám. Na motocyklu jsem jel bez řidičského průkazu, protože cestu vlakem neznám. Holubice z jeho úst, nebo do jeho ucha. Kalich a hostii v ruce. Dominikán a církevní učitel. Doktor Angelicus. Thomas Aquinas. Obviněný vyprovázel Vlastu Kopeckou z taneční zábavy. Po cestě mu měla sáhnout do příklopce a měla zjistit, že jmenovaný ho nemá. Obviněný se na příkaz vyšetřovatele podrobil lékařskému vyšetření a bylo zjištěno, že jeho pohlavní úd je docela v pořádku. Paprsek z monstrance zasáhl její srdce. Anděl strážný vedle ní. Jeptiška. Františka Romana. Zázraky činiti - potupa. Zelený král. Schůzka s obviněným pak dopadla tak, že Eva Vokáčková povila dvě zdravá pacholátka. Rány hluboké vzadu na šíji. Ležící na obličejí. Paže a dlaně roztaženy. Kat ani třemi ranami ji nemohl stít. Žila ještě tři dny. Caecilia. Manželka v listopadu rozbila okno v místnosti, co spím, a tím rozbitým oknem nalila do postele, kde spím se svou družkou, louž - sráčovinu. Dále mi nechtěla vydat sešit, do kterého jsem zapisoval mrtvé, a když jsem si pro něj přišel s předsedou MNV, tak po mně hodila láhev od piva a razítkem František Píša - hrobník, mne udeřila do hlavy. Hrábě železná. Světec byl rozškrobán železnými hřeby. Vosková svíce. Biskup sebatský v Arménii. Prasečí hlava. Za Diokleciána. Blasius. Žádám proto o vrácení motorky, kterou jako insemináčnický úředník potřebuji nutně k umělému oplodňování krav. Panna Maria se mu zjevila s novorozencem a podává mu prs. Cisterciák. Úl. Benhards z Clairvaux. Parádní kousek optiky. Pouze nejvyšší bystrozrak dosáhne takového štěstí. Ošahával ji na poprsí, přirození a jiných krásných částech těla, aniž by k takové činnosti byl nějak oprávněn. Ano, paní, to je psychická otrava zkaženým masem. Verbum caro factum. Tato slova jí byla vepsána ve vidění do srdce. Maria Magdalena z Pazzis. Zástěru viděti - jsi zamilované povahy. To je ta krize, střelec přichází, ale je stížen dvojnásobnou paralýzou. Obviněný je mladý muž slušného zevnějšku, amerického typu, kdežto svědkyně je o 14 let starší jeho, nehezká, předčasně odkvetlá a ztrhaná žena. Pouze cosi nasládlého v obviněném umožňuje překonat tyto překážky. Jazyk předhozený jestřábu. Mlýnský kámen. Koňmi vláčen. Rytíř. Quirinus. Přivodit katastrofu, to je ten nejvyšší tah. Král projevuje již jen slabé známky života. Židovská škola - nesvornost. Zlaté rouno. Obviněný se opět opil a jenom nepochopitelnému štěstí opilců děkuje, že nebyl při posunování vagonů usmrčen, když zázrakem železniční vagony přes něho přejely, aniž by mu seabeměně ublížily. Ženu vedle sebe. Poutník. Veronus. Mimo to, odpůrce pouštěl ze zadnice plyn v bytě, z kteréhož důvodu docházelo k neshodám, neboť mu to bylo ženou zle vytýkáno. Opiv se, Tesař se promění ve zvíře a kouše jako pomínutý pes. Když poškozený ležel v bezvědomí, ukousl mu pravé křídlo nosu výše 2 cm tak, že nosní průchod je obnažen a zeje. Zub držící vytržený v kleštích, nebo když jí byl právě vyražen dlátem nebo paličkou. Patronka proti bolení zubů. Apollonia. Když orgánové VB prohlásili obžalovanému, že je zatčen, praštil sebou žalovaný na zem a tloukl hlavou o tuto. Ratolest nebo uschlý stromek v

ruce. Štola. Pomocník v nouzi. Achatius. Prosil, aby bylo založeno v obci JZD, aby nemusel nic dělat. V podnapilém stavu šel od 18 hod. do místního kina, kde se průběhem promítání pomočil v kině na podlahu, což dělalo hluk tak značný, čímž na své jednání upozornil okolní návštěvníky kina jako Marii Ledečkovou, která upozornila svého manžela, že Havránek močí v kině, kde udělal značnou louž, čímž znečistil kino. Proti takovému železnému sevření není záchrany. Zauzlení situace je dobře promyšleno. Když se příslušníku VB konečně podařilo obžalovaného do záchytné stanice předvést, tento odmítl se podrobit očišřovací koupeli, nadával přítomným zřízencům záchytné stanice, a když byl příslušníkem VB napomínán k slušnému jednání, řekl mu, že je hnusák a sviňák, protože chce vidět jeho tělo. Ratolest v ruce. Dýku v hrudi. Bibiana. Střelec živ, ale dáma současně mrtva. Slavný soude, píšu tak, jak děti malují rybu. Horní oblouk, potom oblouk dolní. Na konci páteře se oblouky přesmyknou jeden v druhý a tak vznikne ocas, užitečná ploutev, která určuje potřebný směr. Toto město je ve společné péči obyvatel, mrtvých i živých. Do postele sysla, na úklid kolčavu. Pecka. To všechno potvrdí pan doktor filozofie Jodl a šumavský krejčí pan Martinčík.

P. S.

Tato legenda vznikla jako smíšený text, sestavený volně podle Attribute der Heiligen, Pražských tajností od Popelky Biliánové, Mysterium der Schachkunst, Snáře Anny Novákové, Historického a orientačního průvodce ulicemi hl. města Prahy, vyšetřovacích soudních spisů a hovorů z ulice.